

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Édes november

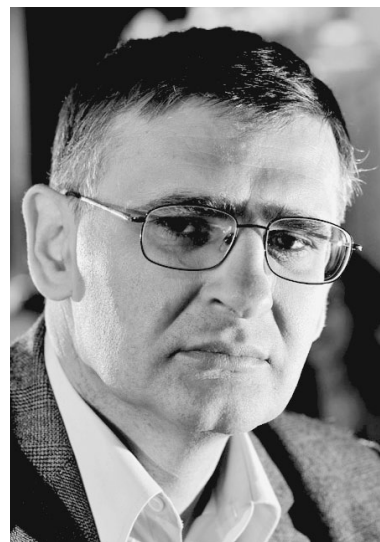
Az *Édes november* című film a moziban hivatalosan „romantikus amerikai dráma” műfaji megjelöléssel futott, de valójában közönséges limonádé volt. Csinos ifjú hölgy minden hónapban új partnert választ, de nem kötelezi el magát egyikük mellett sem. A férfi-hős, akire történetesen a november jut, nem érti a dolgot, hiszen dül közöttük a szerelem; mígnem kiderül, hogy a lány (akinek feltett célja, hogy megváltoztassa a szerencsés kiszemeltjei életét) haldoklik, meg vannak számlálva a napjai. Amikor pedig eltávozik, teljesül a filantróp célkitűzés is: a fiú élete megváltozik, hiszen gyászol.

Az ezredfordulós változat egy balul sikerült „remake” volt, s a kritikusok úgy álltak bosszút a tömény giccsen, hogy a főszereplő színészt és színésznőt egyaránt Arany Málna-díjra jelölték. Ez magyarul citromdíj, és az adott esztendő legrosszabb produkcióinak jár: afféle anti-Oscar. Az első, 1968-as verziótól a publikum még el volt bűvölve, sőt, két évvel később világsiker lett a *Love Story* című melodráma is, amely ugyanarra a kaptafára született: a főhősnőt a szerzők eltették láb alól, lehetett megrendülni és szemet törölgetni.

A november, ez a szörnyűséges hónap, amely a halottak napjával kezdődik, és szmoggal meg spleennel végződik, az irodalomban mindazonáltal lehet édes. Itt van például mindjárt november 24-e, amely egyaránt születésnapja Jókai Annának és Oláh Jánosnak. Ezt a fatális egybeesést – s a köztük lévő kerekén tízéves korkülönbséget – nem mulasztották el bensőséges literátori rendezvényeken sem hangsúlyozni. Akkor még nem sejtettük, hogy mindketten egy éven belül távoznak majd el közülünk, ám egy pillanatra sem merül fel bennünk a melodráma gondolata, ha a szemünket törölgetjük.

Gyakran eltűnődöm e két nagy alkotónak ezen a kölcsönös ragaszkodásán. Rendben van, hogy politikailag, meg úgy általában is hasonlóképpen vélekedtek a világról, de a naptár által összesorsolt véletlenül túl merőben más volt az írói és poétai alkatuk: más-más prózát és költészetet műveltek. A közösségi felelősségvállalás szenvedélye azonban egyaránt ott munkált bennük, vezettek bár folyóiratot vagy éppen írószövetséget. Valahogy úgy, mint Arany Jánosban, akinek a köpönyegéből mindannyian kibújtunk, s akivel nemcsak így, a bicentenárium alkalmával kelle-ne behatóan foglalkoznunk. Mindhárman annak a tudását sugározták, hogy noha az íróféle a fehér papírlap fölött tényleg mindig óhatatlanul egyedül van, az alkotás szüneteiben ennek nem feltétlenül kell így lennie. S az ember köré nemcsak a család és a hivatás burka feszül, hanem egy szélesebb boltozat is: egy nemzeté, egy nyelvközösségé. Számomra ilyen a magyar író, s ettől édes a november.

Csontos János

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplok@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3192

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: Oláh Mátyás László

*

A címlapon: **Arany János szobra**
(Stróbl Alajos, Nagyszalonta, 1907)
Címlapfotó: Szenkó Melinda

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Csontos János: *Édes november* 1

ARANY 200

Arany János: *Kozmopolita költészet* 3
Jánosi Zoltán: *A térkép-író Arany János* 4
Hubert Ildikó: *Arany János üzenetei* 6

JÓKAI ANNA ARCKÉPE ELŐTT

A búcsú óráiban (Balog Zoltán, Ternyák Csaba, Pajor András) 8
Imre László: *Egy írói pályáról – lezárulta pillanatában* 11
Jókai Anna: *Pályakezdes* 12
Az ember-alatti ember 13
Jámborné Balog Tünde: *Jókai Anna epítáfuma* 14
Vasy Géza: *Árulás vagy szolgálat. Jókai Anna: Mindhalálig* 15

OLÁH JÁNOSRÓL – SZÜLETÉSNAPIJÁN

Oláh János: *Tanítomat hallgatom; Szeretném* 18
Bíró Gergely: *A ladik* 19
Lackfi János: *Halotti nyelvlecke* 22
Oláh János: *Közel (részlet)* 23
Ványai Fehér József: *Távol s közel* 27
Kézen fogott élet (Ferenczes István, Tözsér Árpád, Kovács István,
Kiss Benedek, Nagy Zoltán Mihály, Báger Gusztáv, Szabó Zsolt,
Szokolczay Lajos, Erős Kinga, Szentmártoni János, Kondor Péter János,
Szabó Zsolt) 28
Oláh János: *Vissza mindent; Szolgaföld* 35
Jánosi Zoltán: *Az elsüllyesztett remekmű*
Jegyzetek Oláh János Közel című regényéről 36
Láng Gusztáv: *Közel(ítés), távol(ítás) (Oláh János: Közel)* 42
Oláh János: *Adj meg mindent magadnak!* 45

SZEMHATÁR

Mezey Katalin: *Szabó Magda 100* 46
Karádi Zsolt: *Az egyetlenegy fenyőfa*
In memoriam Áprily Lajos (1887–1967) 48
Marosi Gyula: *Az '58-as nyár* 49

NYITOTT MŰHELY

Erős Kinga: *Közös csillag*
Beszélgetés Mezey Katalinnal 60

KÖNYVSZEMLE

Tompa Zsófia: *Reményt foganva – „Istennel viselősen”*
Jókai Anna – Kozma Imre: A remény ablaka 67
Papp István Géza: *„Arany a legkedvesebb költőm”*
Szörényi László: Arany János évében. Tárcák és tanulmányok 69
Ködöböcz Gábor: *Ami a szavak mögött lappang*
Oláh János: Csókold meg a csizmám! 71

Lapszámunkat Árkossy István festő- és grafikusművész alkotásainak reprodukcióival illusztráltuk.

Szomorúan tudatjuk, hogy életének 68. évében, 2017. szeptember 24-én elhunyt szerzőnk, **Tarján Tamás** József Attila-díjas író, irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, dramaturg. Nem csupán oktatóként nevelt nemzedékeket a magyar irodalom szeretetére, de kritikusként és irodalmi bemutatók műsorvezetőjeként is számos – később neves költővé, íróvá lett – alkotónak nyújtott baráti kezet, tanácsot, biztatást a pályához. Emlékét kegyelettel megőrizzük!

ARANY JÁNOS

Kozmopolita költészet

Nem szégyellem, nem is bánom,
 Hogy, ha írnom kelle már,
 Magyaros lett írományom
 S hazám földén túl se jár;
 Hogy nem „két világ” csodája –
 Lettem csak népemből egy:
 Övé (ha van) lantom bája,
 Övé rajtam minden jegy.

Ám terjessze a hatalmas
 Nyelvét, honját, istenit!
 Zúgó ár az, mindent elmos,
 Rombol és termékenyít:
 De kis fajban, amely ép e
 Rombolásnak útban áll:
 Költő az legyen, mi népe –
 Mert kivágyani: kész halál.

Vagy kevés itt a dicsőség,
 S a nemzettel sírba lejt?
 Kis-szerű az oly elsőség,
 Amit a szomszéd se sejt?
 Nincs erőnkhez méltó verseny?
 Dalra itthon tárgy elég?
 Nem férfiünk a kontinensen,
 Albion is kéne még?...

Légy, ha birsch, te „világ-költő!”
 Rázd fel a rest nyugatot:
 Nekem áldott az a bölcső,
 Mely magyarrá ringatott;
 Onnan kezdve, ezer szállal
 Köt hazámhoz tartalék:
 Pusztá elvont ideállal
 Inkább nem is dallanék.

S hol vevéd gyász tévedésed,
 Hogy faját s a nemzeti
 Bélyeget, mit az rávésett,
 A nagy költő megveti?
 Hisz forgattam, a javából,
 Én is egypárt valaha;
 Mind tükör volt: egymagából
 Tűnt nekem föl nép, s haza.

És ne gondold, hogy kihálnak
 Sujtott népek hirtelen,
 Amig össze-zeng a dalnok
 S a nemzeti érzelem.
 Tán veszélyt, vagy annak látszót
 Vélsz a honra tűnni fel:
 Hát van lelked, a szent zászlót
 Épen akkor hagyni el!?

Oh, ha méltóbb s új kobozzal
 A megifjodott hazát
 Zönghetném még Homérosszal;
 Ne csak mindig panaszát!
 De legyek, ha veszni sorsa,
 Húnyó nép közt Osszián,
 Inkább, hogysem dalok korcsa
 Közönyös harmóniám!

(1877. augusztus 8.)

JÁNOSI ZOLTÁN

A térkép-író Arany János

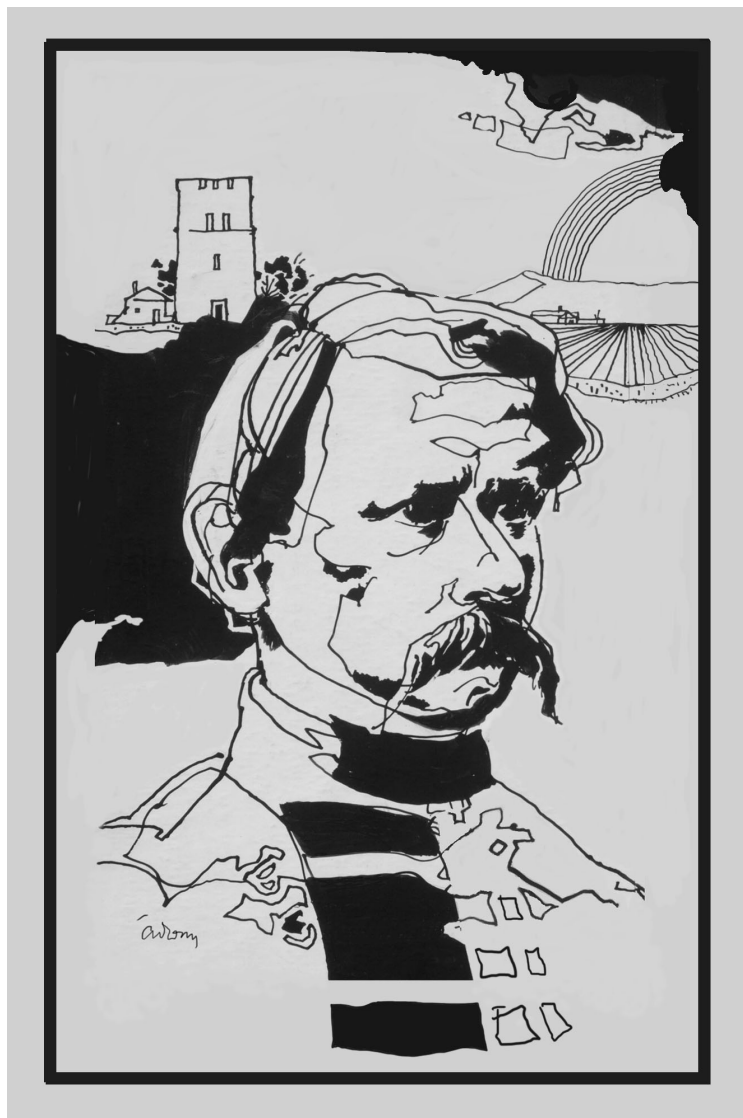
Nem lophat-é megint egy új
 Prométheusz égi lángot,
 Kinek égő szövéténeke
 Felgyújtsa e világot...?
 (Gondolatok a béke-kongresszus felől)

Megtermi ez a föld a villámló sorsú zseniket, a gyorsan és váratlanul felbukó óriásokat, az ellenségre bátran rontó költő-hatalmakat, a szemük helyén izzó vasgolyót forgató, korán a sírjukba roskadó kiválóságokat, Balassit, Petőfit, Gérecz Attilát, ahogyan a rét a pipacsot, a hegyoldal a hamar elvirágzó vadrózsabokrokat. Megtermi, mert nem tehet mást: különben beszakad a – nélkülük reményt sem ígérő – történelmi pillanat, alázuhan és kihamvad az idő, és benne a nemzeti sors. A soha meg nem váltott halálukkal

mégis fölemelt ország ott csillog majd halott szemükben s halhatatlan betűikben. Balassi, Zrínyi, Petőfi, József Attila, Radnóti Miklós, Hajnóczy Péter, Petri György, Utassy József, Nagy Gáspár és a többiek boldogságában – s boldogtalanságában –, az évgyűrűit a sorsukban gyorsan megfagyasztó mandulafácskán, a hamar eléggő életfavirágon. E pillér-életek, életművek megtartóan küldetéserejük mégis: a rajtuk vert hídon vonuló történelem új és új példákat fog, átvonszolja a hazát a sokszoros agóniakon, a legvéresebb gödrök, a legfájóbb tüskeerdők, a legsötétebb szakadékok fölött. Elvonszolja – ha horzsoltan, roncsoltan, véresen is, s olykor már lakatlanul vagy lakhatatlanul, visszanyelt vagy kivágott nyelvvel –, de valahogyan és valahová az áldozati fényekből szőtt szivárványhídon mégiscsak viszi, sőt, emeli a kozmoszban.

De az élőknek, az itt maradóknak e képtelen drámákból kinyíló, ezekből kivirágozni kénytelen szívósságát óráról órára, napról napra ki táplálja fel? Az ő kitartásukat a fényért: a folyton elodázott jövőért ki láncolja oda a másodpercekhez? A vulkánkitörések között – nem a boltozatos évszázadokat, hanem az összeroskadó napokat – ki tartja meg? Az elosonó, a jövőtől eloldalogni akaró szekundumoknak ki üzen, hogy magyarul szólítson meg minket, s hogy „az istenadta”, de az időről időre mégis „baromként” igába hajtott nép e konok vonuláshoz eszmét – s jó példákat hozzá – ne csak a vitézi halálban lásson, hanem a vitézi megmaradásban is! Az állandó sugárzást e megtartó látomásokhoz a legszebben ki adja?

1846-tól mindedig a percig: a legcsöndesebb génusz, Arany János. S így válik az egyik legnagyobb pillérévé annak az acélnál erősebb szivárványhídnak maga is. A – nem a bátor halál-, hanem a vakmerően okos életpéldázatú – magyar írói sors jegygyűrűje a legméltóbban az övé. A tehetségből az egekre jutott szorgalomnak s az ebben kinyíló zsenialitásnak a zsarnok tekintetében is zavart keltő, letörölhetetlen ragyogása a legtündöklőbben az övé. A magyarságot megtartó legszelídebb hűségese: Károli Gáspár és Bartók Béla között. Színarany

mosolyával a történelem sírgödrei között. Arany lábnyomú magyarságával Európa kultúráján: mert ő maga a meg nem történt igazabb történelem a Kárpát-medence sivatagában. Nemcsak a nemzetet: Európát ide teremtő erő. A civilizáció nyugalma barbár önmagunkkal s Trianont fürkésző szomszédainkkal szemben. Aranyváros a mítosztalan ködben. A mindenkire odahajoló lélek: gyermek, férfi, asszony, hadfi, paraszt, nemes és hivatalnok benne ölelkeztek a legszebben a közös jövőjüket figyelő magyarokká. Kultúra, szépség, szorgalom, teremtés: mind Európa jelszavai benne, aki a nemzethez beszélő verseiben is Európát szólítja a nevében. Az ország helyett, előtte, fölötté és utána; a vérpáncélos, marcona katonák között is a legharcosabb hajdú: Arany János.

A korai halál helyett a „mindvégig” lázadó bizalom. A dacos kitartás, amely magába építi legméltóbb halottjainak emlékét. A harmadik honalapító, aki úgy dédelgeti a mindenkori életet, mintha képes lenne anyatejjé változni a szó. Színarany palotákba: verssekbe ülteti, s bennük hatalmas bölcsőkben ringatja a jövőt, azt az egyetlen, az egyetlenegy, amely szétverhetetlen bennünk. „Szépen süt le a hold Nagyfalu

tornyára, / Gyepszéken fejelek Toldi Lőrinc háza.” Ha kell, műfordítás, ha kell, toborzó ének, ballada, kiséposz, verses regény, értekezés vagy líra: aranyba öntött tettek a kivérző nincstelenségben, a gőzös indulatok s a világfias fanyalgások között. Aranybetűk a zúzatásban, a zúzmarában, „a walesi bárdok” énekekből kicsapó tűz-szavak, identitásigék Szalontán, Váradon, Pozsonyban, Pesten, Kismartonban, Újvidéken, Ungváron, Székelyudvarhelyen, Kolozsváron, Sydney-ben és New Yorkban azóta is. Mindenütt, ahol anyánk szájától halálig harangoz bennünk a *Családi kör*. Bármennyire is „feketén bólingat” fejük felett az „eperfa lombja”. Aranyló bátorság a politika zsvivajaiban, az acsargások között. Művei: száguldó arany paripák egy másik, egy méltóbb magyar és európai történelemben a magunk tatártól, töröktől, némettől, oroszról elhajtott ménesei helyett nemzet-tudatunk e föld feletti – már-már égi – geográfusától, megmaradásunk legbelső térképein.

Bottal járó, úri hintók elől félrehúzódozó, kicsike ember: szívünkbe öregedő nagyhatalom! Új nemzet-térképet író, s azt a szánkra rajzoló fény.

Köszönet érte, Arany János!

HUBERT ILDIKÓ
Arany János üzenetei

Ha volna Arany-emléktérkép, amelyen bejelölhetnénk, hogy a történelmi Magyarország mely kis és nagy helyein emlékeztek Arany János (Nagyszalonta, 1817. március 2. – Budapest, 1882. október 22.) születésének 200. évfordulójára, a pontocsák bizonyára összefüggő hátteret festenének. Ahogyan a róla szóló előadások, kiadványok, kiállítások sokfélesége is. Talán e gazdag kínálat miatt sem lehetett könnyű létrehozni a Magyar Írószövetség mindenkit megszólítani akaró, 2017. szeptember 18-án megnyílt kultéri kiállítását. (Ünnepontás lenne most arra utalnunk, hogy az Arany-emlékév tematikai gazdagságánál jóval nagyobb kihívást/akadályt jelenthetett az olvasás lelki szükségletének eltűnése miatti versválogatás.) Az író ember makacssága azonban soha fel nem adva ragaszkodik olvasójához, s ha kell, elébe siet, hogy „becsalogassa” őt saját univerzumába. A Magyar Írószövetség élt ezzel a módszerrel, amikor székháza utcai kerítésének vasrácsait felhasználva, kultéri Arany-kiállítást hozott létre, így ösztönözvén Arany János verseinek újrafelfedezésére a meg-megálló járókelőket. Magam is megtapasztaltam: nem reménytelen az ötlet, mert arrafelé járván mindig látok olvasó, álldogálló embert a kiállítás előtt.

A tizenöt Arany-tabló igen átgondolt, kivételezésében és tartalmában erős koncepciójú. A zseniális Arany-életmű kis szeletének gondolatiságát csak ezzel az igen megfontolt sűrítéssel tudta hatásos költői üzenetté tenni (nem kompilált, mozaik versrészletek véletlenszerű egymás mellettségévé!) Szentmártoni János, aki mindezt a mai korhoz forduló áthallást vizuális síkon is felerősítette szerkesztői elképzelésében (fotó: Onda Péter; grafika: Gréger Zsolt). A grafikai fotók nem akarták sem illusztrálni, sem absztrahálva továbbvinni a versrészletek üzeneteit, hanem visszafogott mértékkel ráismertetni a tünődések mai aktualitására. S ez a képi „ráerősítés” az idézetek egy-egy sorának felnagyításával, a versszöveg „képiségeivel” ugyancsak hozzájárulnak ahhoz, hogy Arany verseinek korunkra vonatkozó, friss olvasatát felfedezzük, azaz az örök emberi lét egyéni és önma-

gunkon túlmutató sorsproblémáival szembesüljünk. (Sorkiemelések a versrészletekből: „Az ifju évek bajt hoznak s visznek”; „Vásár az élet”; „Közönyös a világ”; „Népáradás e földön?” stb.)

A grafikai fotók hol rálátással, hol nagyítva, legtöbbször homályba vesző, nagy kőkockás (makadám köves) útjaira dobott tárgyaival (bakancs, feldőlt szemeteskuca és irodai szék, összegyűrt 500 forintos stb.), érzelmi értékvesztettségük talmiságával ironikus válaszokat ébresztenek a töprengésekre.

A tablók a Bajza utca felől indulva ugyanazzal a versrészlettel (a *Mint egy alélt vándor* költeményből kiemelt négy versszakkal), a kiállítás célját megfogalmazó szerkesztői szándékkal, valamint Arany életrajzával, és a költő fiatal/öregkori fotójával indít/zár, mint amivel a Városligeti fasor útjának oldala felől kezd/befejez. A folyamatosságot, akármelyik utca-részről indul is el a tárlatolvasó, semmi sem zavarja, mert a vers, az életrajz, az Arany-üzenetek válogatási szempontjának megfogalmazása, Arany ifjú- és öregkori fotója keretként veszi közre a versválogatást. A tablómegzők kettéosztottsága (az utcasaroknál a grafikai fotók és szöveg megfordított tagolása) mind-mind jó ötletként kivitelezik a gondolati követhetőséget és a szerkesztői szándékot: „Eredendő érzékenysége mellett magánélete tragédiái és a magyar nemzetet ért sorscsapások is mélyítették benne [Aranyban] hazája és az ember jövője fölötti aggodalmait. Ezt a beigazolódott aggodalmat villantja fel az *Arany János üzenetei* c. kiállítás egy-egy idézet és az idézetek ihlette kortárs fotókompozíciók tükrében.” Arany János költői üzeneteinek józan hangja („Mindenki annyit ér, ahogy betölti hivatását...” – *Hírlap-áruló*, részlet, 1877), hazaszeretete („A zászlót, a zászlót ne hagyjátok!” – *Az örökség*, részlet, 1848), reménykedése és a remény elvesztése utáni útja az élet maga.

A kiállítás megnyitóján nem véletlenül hangzott megrázóan, lekerekítetlen pályavégnek Szörényi László Széchenyi-díjas irodalomtörténész beszéde, aki nem az idealizált Arany-portrét, hanem a minden napokban helytálló (betegségeivel küzdő, hivatalnoki munka napi robotját végző, szeretett lánya elvesztését feldolgozni nem tudó) embert idézte meg.

Horváth-Törek Gergely színművész előadásában a kiállítás alapverse, a *Mint egy alélt vándor* című hangzott el, amelyből azt a négy versszakot idézzük, ami a kultéri transzparens keretétül szolgált:

Arany János
Mint egy alélt vándor
(részlet)

*Jártam a jelenben, éltem a jövőben.
 Idegen város volt a jelennek perce.
 Ahol meg sem áll az útas átmenőben,
 Még körül sem néz, mert az ő célja messze.*

*Így a holnap mindig elrabolta a mát,
 Én nem mertem élni, mert élni akartam;
 Keresém a távol békés nyúgodalmát
 S a béke galambját önként elzavartam.*

*De mi veszteség volt ama percek élve,
 Míg a szép jövődő vonzott annyi bájjal?
 Míg előre néztem s futottam, remélve,
 Dobogó kebellem és pihegő szájjal?*

*Tudtam, hogy csalódás mindaz amit látok,
 De, mivel oly szép volt gyönyörködtem benne;
 Oh, édes reményim, tündér-palotátok –
 Hadd volna az ábránd, csak előttem lenne!*

(1852)

A búcsú óráiban

Gyászbeszéd Jókai Anna búcsúztatásán

Olvasni, olvasni, olvasni! Nem parancs ez most, hanem egy lehetséges út. Így közelíthetjük meg Jókai Annát, aki nevet adott a magyar keresztény spirituális realizmusnak. Ő maga küldi nekünk a bátorítást, a vigasztalást a lehető legegyszerűbb szavakkal, amikor ezt írja: „Ami meg van írva, az meg van írva.” Most már mindig olvasni lehet.

Nekem arról az íróról kellene beszélnem, aki akár „politikus” is lehetett volna: államférfi, igazi nőként. De sohasem lett az. Micsoda sértés – gondolhatná valaki – lerángatni a királynőt a szellem magaslatairól a politika mocskos bugyraiba. De olvassunk csak figyelmesen! Az a féltés, az a mindennapi aktuális jelenlét, ahogyan a közélet, a világpolitika minden rezdülését, rángatózását figyelte, homo politicusszá tette Jókai Annát. Mert tudta: akár tetszik, akár nem, ott dőlnek el a dolgok. Így mondta egyszer, majd saját magát igazította ki. Így pontos: ott dolgok dőlnek el, dolgok dőlhetnek el, amelyekből vagy lesz jobb jövője a magyaroknak, az emberiségnek, vagy nem.

Ezért akart és tudott beleszólni napi szinten is. Beszédet tartani a Kossuth téren, a Kárpát-medence legutolsó szegletében is, előlépni, azután visszahúzódni, vágyakozni még nagyobb színpadra, az alkotó, döntéshozó emberek közelébe. Ezért volt egyszerre kiszolgáltatott nekünk, mindenkinek, és ezért volt úrnőnk, egyes számú primadonnánk. Egyszerre végtelenül törekeny – de mindig csak legbelül –, és végtelenül erős.

Erejét az a szilárd meggyőződés adta, hogy amit mond, amit ír, az rá lett bízva. Azt mondani, írni kell, mert a legmagasabb létezőtől kapta. Abból a magasságból, abból a mélységből szólt, amely nélkül a közélet, a kormányzás, a döntéseink, az ember sorsa – az övé is – elveszti valóságos viszonyítási pontjait.

Perlekedett az országért, a nemzetért perccemberkével, felelős vezetőkkel, ha kellett, az öreg Istennel. De Krisztussal soha nem perlekedett, mert Krisztus mindig a mi oldalunkon áll. „Hogy mivé fajul a világ ebben a zavaros évezredben, hogy mi lesz a sorsa Magyarországnak, és milyen lesz az egyéni sors Magyarországon, az az irodalom felelőssége is.”

Az itt következő három beszéd Jókai Anna temetésén hangzott el, a budapesti Magyar Szentek Templomában, 2017. június 26-án.

De írni, ez nem elég, ez kevés. Menni kell, mondani, hirdetni, hinteni az ígét, kapcsolatot teremteni a Kárpát-medencével és a világmagysággal, ember és ember között.

Rajongótábora van, s lesz ezután is bizonyosan. Szépségét, sugárzását, tiszta beszédét élete során fokozatosan volt képes eszközként tekinteni, a nagy cél szolgálatába állítani. A spirituális cél, hogy szeretni kell, s a realitás, hogy szeretni lehet: spirituális realizmus. Szeretni lehet a magyarokat, az embereket. Mert a leggyarlóbb, a legelesettebb pillanatokban, helyzetekben, egyéni sorsokban, nemzeti kétségek fölött és alatt ott ragyog az isteni kegyelem napvilága, mellyel kapcsolatba lehet lépni. Ezért a kapcsolattér dolgozott és élt, ezért spirituális. A „spiritus”, a szellem, az közvetít, az médium, más szavakkal vinculum, kötelék. Ezért állják ki az általa teremtett kapcsolatok az idők próbáját. Ítéletei ezért irgalmasok, realizmusa ezért tapintatos.

Ő írja a legutolsó könyvben: „a lélek mélységén szunnyadó örök szentséget ne sértsük, ne alázzuk meg. Tudni kell elhallgatni, irgalmasan élni.” Irgalmas őszinteség, kendőzetlen lelkiség, spirituális realizmus, magyar keresztény spirituális realizmus, amely csak ezen a táján a világnak születhetett. Közöttünk, és csak közöttünk teremheti tovább is gyümölcseit. Utolsó éveinek gondja az volt: írjam, vagy ne írjam? És hogyan írjam azt az „átvilágítást”? Hogyan lehet odaállni a tükör elé, amelyet a Szentírás a szabadság tökéletes törvényének nevez? Amelybe, ha beletekintünk, akkor látjuk magunkat, és látunk másokat. Úgy gondolta: önmagára is rá kell tekintenie ebben a tükörben.

Memoárt írt, dióhéjban az életét. Az utolsó könyv, amelynek megjelenése egybeesik – hogyan is lehetne ez másképp egy igazi írónál – halála pillanatával. Sokan fogják majd úgy lapozgatni – nekem két éjszakába került –, hogy keresik benne nemcsak az igazságot, hanem magukat is névvel, név nélkül. De első sorban nem Jókai Anna rólunk alkotott ítélete miatt kell izgulnunk olvasás közben. Inkább annak az ajándéknak lehet örülni, melyet még utoljára ezzel az átvilágítással, az utolsó előtti átvilágítással nekünk és gyermekeinknek adott. Talán Sándornak is üzenetként küldte, aki nélkül olyan fájdalmas volt látni őt az utolsó években.

Olvasni. Olvasni úgy, ahogy régen, a kora középkorig: hangosan. Vagyis nem hallgatni, nem engedni elhallgatni, nem engedni elhallgattatni a közéletben,

a politikában sem azt a Jókai Annát, aki nem illik, és nem is akart beleilleni semmifajta ilyen-olyan modern irodalmi táborokba, de joggal tartott arra igényt, hogy része legyen, hogy alkotója legyen nemcsak a XX., hanem a XXI. század magyar irodalomtörténetének is. Része lett, része lesz.

Mindig velünk akart lenni, mindig hozzánk akart szólni. A halál – írja – „akár a mag halála, nem pusztán rothadás, hanem az új hajtás feltétele.”

Tisztelt Gyászoló! Lesz-e közünk ehhez az új hajtáshoz? A lényeg, hogy szóljon hozzánk! Szóljon hozzánk ezután is, ez a legtöbb, amit kérhetünk. És mi hallgatni fogjuk. Ez a legtöbb, amit ígérhetünk. Mint ahogyan most, a búcsú utolsó földi pillanatában is hallgatjuk, amit írt: „Jelentősége születésének olyan mértékben van, amilyen mértékben képes leszek kimunkálni majd halálom jelentőségteljeségét; visszaadni magamat a rám bízott működés végeztével. Ami azonban bizonyos: minden szándékommal azt a szellemi, lelki láncot erősítem, amely összeköti ezt a már-már materiába fagyott, hűtlen világot a szeretetben égő hűség »égiakkal«”.

Kedves Anna! A boldog feltámadás reménye alatt búcsúzunk.

Balog Zoltán

„Ne nyugtalankodjék a szívetek”

Jókai Anna minden írásában és írásával tanít. Ezt tette mindig: könyveivel, előadásaival, sugárzó egyéniségével. Ezt teszi halálában is.

Amikor most búcsúzom tőle és emlékezem rá, akkor felidézem azokat a szavait, amelyeket a reményről fogalmazott meg. Ezek szépen egybecsengenek az imént hallott evangéliumi szavakkal, amikor Jézus így vigasztalja tanítványait a búcsúbeszédében: „Ne nyugtalankodjék a szívetek...” Számos alkalommal pedig arra bátorított, hogy „ne féljete”. Anna számára az evangélium erőforrás volt. Ebben az iskolában tanult Krisztustól – és tanított meg sokakat a gondviselő Isten iránti bizalomra. Ezért tudott hitelesen írni arról a reményről, amely túlmutat a halálon, amelyben nincs semmiféle nyugtalanság vagy félelem. Szavait abból a beszélgetőkönyvből veszem, amely kilenc évvel ezelőtt jelent meg, *Szeretet szívetek* címmel.

Kedves Anna, ugye nincs ellenedre, ha most Téged idézlek? Így fogalmaztál: „Én nem tudom magamat beleélni annak a helyzetébe, aki tényleg azt gondolja, hogy egy küzdelmes, szenvedésekkel, né-

miképp örömmel tarkított élet után, amikor bekövetkezik a halálnak a pillanata, az végleges állapot. Ebben nekem semmi remény nincs. Pontosabban, aki a halált végleges állapotnak tudja, annak számára én reményt adni nem tudok.”

Később pedig azt mondtad: „A reményt csak abban látom, hogy tényleg kinyitjuk a szívünket, kinyitjuk az agyunkat, és megértjük, hogy megtörtént a krisztusi feltámadás. Azóta mondhatjuk nyugodtan, hogy a halál végleges értelemben nincsen. Egyébként arra a kérdésre: »halál, hol a te fullánkod?« – még sok ember csak úgy tud felelni, hogy bennem van. Azért érzi így, mert nincsen mögötte spirituális háttér. Én azt hiszem, hogy valóban úgy van, ahogy mondtuk: Krisztus nem a múltunkként áll mögöttünk, hanem a jövőnként előttünk. Ez a reménység.”

Kedves Anna, Te már olyan vagy, mint a Babits Mihály által könyörögve kért Szent Balázs püspök: „okos felnőtt”-ként „túl vagy mindenben”. „Te már mindent tudsz”, tudod, „mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is / olyan nagy dolog a halál.” Köszönjük neked, hogy olyan sokat fáradoztál annak a spirituális háttérnek az építésén, amely a remény befogadásához és a félelem elűzéséhez kell. Tudom, hogy sok ember életében éppen a Te bátor és okos szavaid csillantották meg azt a reményt, amely túlmutat a halálon. Sok kereső kezet illesztettél rá az egyetlen igazi kapaszkodóra. Műveid által taníts bennünket továbbra is erre az evangéliumi bátorságra!

Te azóta már tapasztalatból is tudod, amit korábban hittel hittél, és látnokként így fogalmaztál meg: „Ami elmúlik, abba nem lehet kapaszkodni. Tehát bármilyen szép volt a múlt, legyen az pénz, karrier, hírnév, siker, szerelem, mind kedves és fontos tud lenni, ajándék tud lenni, de kapaszkodni csak abba lehet, amiről tudom, hogy múlhatatlan. És egyetlen múlhatatlan van. Az Isten.”

Köszönjük neked, hogy hitedet nem rejtetted véka alá. Te nemcsak a teremtő és végtelen hatalmú Istenben hittél, aki uralkodik a világon, hanem abban, aki egy lett közülünk, és aki azt ígerte: „Én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig”. Erre utalva fogalmaztál így: „Ez az egyetlen olyan ígéret a földi világnak, ami biztosan be is teljesül. Krisztus a testet öltött Remény.”

Ma azért imádkozunk, hogy ez a Remény teljesebbé váljon a Te életedben is, hogy Benne örök békét, örök nyugalmat és örök életet találj! Amen!

Ternyák Csaba

Szerény szavak Jókai Anna temetésén

Nem lenne teljes Jókai Anna életművének ismerete egyik fő szívügyének, a Keresztény Kulturális Akadémián betöltött tevékenységének megemlítése nélkül. A megalapítás célja egyrészt az volt, hogy a legelhagyottabb vidékekre, a legszerényebb lehetőségű emberekhez is eljusson a legmagasabb szintű keresztény kultúra, másrészt, hogy az azonos eszmeiség mellett elkötelezett legjelesebb tudósainkat, íróinkat, újságíróinkat, művészeinket vonjuk baráti közösségbe egymás lelki megerősítésére, termékeny tapasztalat- és gondolatcserére.

Anna igazán komolyan vette céljainkat, jó néhány vidéki kulturális szervezet rajtunk keresztül találta meg, ő pedig sokszor jótékony jelleggel, vagy támogatók jóvoltából jutott el hozzájuk. Egyik Keresztény Országértékelő Konferenciánk szónokaként elmondta: „Vannak olyan rajongóim is, akik soha egyetlen sort sem olvastak tőlem, de a személyes találkozás odavonzza őket a gondolataimhoz.”

Épp ilyen odaadással éltük át a barátságát is. A meghitt hangulatú karácsonyi összejöveteleken rövid produkciókkal ajándékoztuk meg egymást, amire ő maga

is lelkesen készült, de rendkívüli meglepetésként ért, amikor a nyár elején egy, az övénel lényegesen könnyebb műtét után, otthoni lábadozásom első napjaiban megszólalt a telefonom, és Anna nevét írta ki. Akkor már minden nap küzdelmet jelentett számára az életért. Mezey Katika segítségével hívott fel: „Ne haragudj, hogy nem tudlak meglátogatni – mondta –, de most nem vagyok olyan állapotban!” Elképedve hallgattam a szavait, aztán további akadémiai betegünk állapotáról érdeklődött.

„Nagyon kedves vagy, Anna, de ha lábra álltam, inkább én látogatlak meg téged!” – válaszoltam, és betegágyánál való találkozásaink során így részesült több alkalommal is a szentségekben. A gondozásából komoly részt vállaló, szintén közösségünkhöz tartozó Pitti Katalinnak megvallotta: „Tudod, úgy vágyódom már odaátra. Olyan kíváncsi vagyok az ottani világra”.

Kedves Anna! Profetikus író, hűséges, igaz barát, hitvalló keresztény és tudatos magyar ember voltál. Nem búcsúzunk, mert nem hagytál el, csak megelőztél bennünket abban, amit nekünk még ki kell érdemelnünk. Addig is mindent köszönünk. **Pajor András**

IMRE LÁSZLÓ
**Egy írói pályáról
 – lezárulta pillanatában**

Jókai Anna úgy indult az 1960-as években, hogy egyszerre merített ihletet jelentős két világháború közötti életművekből (Németh László, Kodolányi János), s abból, hogy a magyar prózaepika megszabadulóban volt a szocreál sablonoktól (Mándy Iván, Fejes Endre stb.). A pályakezdő regény, a *4447* akkoriban naturalisztikusnak látott tárgyyszerűségében, s a pályakezdő novellákban egyforma mértékben van jelen a kevés szóval sokat mondásnak, és az élet vesztesei bemutatásának ambíciója, mely egyszersmind kételyeket ébreszt a szocialista társadalmi szisztéma megvalósíthatósága iránt.

Az 1972-es *Napok* a fejlődésregény „lebontásával”, az egymást követő évtizedek „csőd-változataival” az író oknyomozó szenvedélyének tanúsítója. A *Szeretteink, szerelmeink* novellái és a ’74-es *Mindhalál*g ismét fordulatot hoz. Az elbeszélések (például *A reimsi angyal*) egyszerre evilági és irracionális perspektívája hétköznapi és transzcendencia összefonódásával operál, a *Mindhalál*g pedig (talán Jókai Anna leginkább lírai műve) az író sors nehézségeit idézi, metanarratív kommentárszólamokkal a valóság-felidézést az absztrakció irányában tágítva. *A feladat* (a meghatározó jelentőségű ’70-es évek végén) a vállalt hivatás, s a magánélet egymásra másoló példáival filozofikus keretet biztosít.

Ismét új irányba fordul (páratlan igényességének jele az önisméltástól való irtózása) a *Jakob lajtorjája*, a profán és a szakrális egymásra vonatkoztatásával. A bibliai allúzió és a hétköznapi kapcsolódása allegorikus alakok (a Sugárzó, a Villogó, a Szikrázó) beléptetésével a narráció gyökeres megújításához vezet, miközben a középkorú férfi és nő szerelmi dilemmáiról riasztó illúziótlansággal, s mégis kataritikus hangfekvésben szól. Hajnal őszinte és akart szerelmi mámorai, bosszút forraló megfiatalodási kísérletei, az új partner meghódításának viszolyogtató, sőt: szálnalmas manőverei olyan mélységekről, olyan testi-lelki kínokról, kiszolgáltatottságról, a nevetségesség határán járó nyomorúságokról tanúskodnak, ami páratlanul művészek mondható az elmúlt fél-század magyar prózájában.

A ’80-as években bizonyos posztmodern szövegalkítás ihlete is megérinti: a *Vörös és vörös* Stendhal regényének akkori (azaz: „mai magyar”) intertextuális olvasata, s más művei is élnek – a továbbra is domináns „valóság ihlette” élményköröket megidéző – irodalmi utalásokkal, miközben a diakron szöveg-érintkezések is tökéletesen nyitottak a valóságra vonatkoztatás lehetőségének kiaknázására.

Az együttlét (1987) a pálya leginkább intellektuális műve, „ikerregény” is, a szocialista korszak végjátékának bejátszásával, a *Szegény Sudár Anna* (1989) a kisebbségi sors és a lelki hipochondria végzetes összefonódása miatt emlékezetes. Ez utóbbi regényét a szakrális perspektíva a pályavég törekvéseivel rokonítja: publicisztikával, különböző természetű elemelkedésekkel, apokrif imákkal. (Ez utóbbiak a régen volt lírai próbálkozások újraeledését is jelentik.) *A Ne féljete*k (1998) mint drasztikus és szakrális létezésregény az epikus pálya csúcsra futása, szintetikus remekmű, egyszersmind óriási közönségsiker (egyetlen évben ötször nyomják újra, több nyelvre is lefordítják). A betegségtől és a haláltól való rettegetés, az öregedés, a nemlét felé mozgás melankóliája a regény tárgya, kivételes gondolati erővel és lélektani ambícióval. A négy főszereplő monológ részletei adják a történetet, amelynek során az embertárs elvesztésében a saját élet elvesztése, sőt, a múlt elvesztése fenyeget. Ugyanakkor a gondolatfutamok, párbeszédok a halálfélelem számtalan változatától jutnak el a béke, a vallásos megnyugvás lehetőségéig, a lélek és a fizikum működésének részletezésétől a nyelvi virtuozitás gazdagságáig.

A Godot megjött (2007) Beckett művét „írja tovább” a keresztény jelképrendszer motívumaival (de rájátszva *Az ember tragédiájára*, a *Faustra* is), ily módon érve el azt a koncentrációt, amivel a sokszorosan megbonyolított erkölcsi és politikai helyzet kifejezés- és megoldáskényszereinek sürgetésére reagál. *Az Éhes élet* (2012) a valóságanyag bőségével, s a gondolati általánosítás gazdagságával juttat el új horizonthoz, amelyet végül a pályalezáró önéletrajz egészít ki. Jókai Anna műveinek folytonos újraolvasása, meg-megújuló „újra tájolóása” mindig más és más prózairói attitűdök metszéspontjában láttatja. Megítélésének viszont állandó eleme marad az, hogy az 1960-as évek mikrorealizmusától vezet útja a XXI. század gondolati és szövegkonstruáló kísérletei felé. Úgy azonban, hogy igazmondó és kortükröztető eredményeinek sem eleve sége, sem a magyar próza legértékesebb vonulataihoz kapcsolódó szerve ssége nem kerül veszélybe.

JÓKAI ANNA
Pályakezdés

(Részlet az *Átvilágítás* című regényből)

A *Magyaróra* óriási sikert aratott, az Alföld közölte. Még kötet nélküli „író” voltam, de 1967 könyvhetén már tucatnyi meghívás érkezett „író-olvasó” találkozóra, körbehordoztak az országban, mint a véres kardot, a Szépirodalmi lekötötte a novelláskötetemet. Stefánia nagymama halála után elkezdtem a regényt is: 4447. Kegyetlen könyv. Az emlékeimből, de átfórmálva: *leszámolás*.

Elláttam a kötelességeimet, lelkiismeretesen tanítottam, a gyerekeimet átvittem a saját iskolámba, hogy szemmel tartsam őket, még azt is megengedték, hogy Gabi osztályfőnöke legyek. Mindig volt vacsora, mindig, minden csekket befizettem. Banditól sem vártam már, hogy az idejéről, programjairól számot adjon, az lett a fontos: milyen híreket hoz rólam az irodalmi világból. Mint a legerősebb kábítószer, úgy hatott rám részben a hirtelen siker, részben a már formát talált írásvágy, muszáj volt edénybe fognom... Mindent megcsináltam, amit egy normális embernek naponta meg kell csinálni, de a *lelke*m máshol járt. Játszottam a gyerekeimmel, s közben párbeszédet komponáltam, minden vélt vagy valós sérelmemet írásba fordítottam, inspirált az Istent fel nem ismerő, matériába rögzült, egymást gyötrő emberek világa, működött a hiány dramaturgiája. Élveztem az írást – olyan euforikusan, ahogy a való életet sohasem. Nem kívántam, sőt hátrítottam a testi együttlétet, föl se fogtam, Bandi ezt milyen nehezen viseli, úgy véltem, csak a hiúságát sértem, s legyen hálás, hogy végre nem nyaggatom, nem követelőzöm, nem akarom többé „kisajátítani”.

Szinte naponta jelentek meg rólam, az „üstökös-ről” hírek, kritikák, örökké csengett a telefonom. Én, az örök kuporgató, hirtelen „pénzeket” kaptam, az *Elfekvő* c. novellámért pl. 6000 forintot. Négyhavi tanári fizetésemnek felelt meg! Azonnal lemondtam Robi tartásdíjáról, kifizettem Bandi más, függő adóságait... Csehovhoz, Gorkijhoz hasonlítottak, „értünk haragszik, nem ellenünk”, „a fehér foltok feltérképezése”, „szuggesztív láttató erő”, a szó szoros értelmében versengtek a folyóiratok a novellámért. Bandi a fejleményeket csodának tartotta. Friss írásaimat őszinte érdeklődéssel, mohón olvasta el, csalhatatlan érdeke volt a szöveghez, húzási javaslatai sokat segítettek... el sem tudtam képzelni, hogy ne neki mutassam meg

először egy-egy munkámat. „Nem gondoltam, hogy ennyi van benned – egy gyenge pillanatában bevalotta. – Te magad ugyan nem vagy még elég stabil.” Dicséretnek fogtam fel, de némi sértettséggel. *Én* nem vagyok elég stabil? Hiszen rajtam áll az egész itthoni kóceráj... Én tartom el az egész családot! Én ügyelek mindenre, centrifuga híján kézzel csavarom a mosott ruhát, cipelem a cekkert, a gyerekek leckéjét ellenőrzöm... a bűdös olajat a fűtéshez én öntögetem a kályhába, emelgetem a nehéz kannát, néha még inget is vasalok, bár a póló praktikusabb...! De az a boldogító tudat, hogy Bandi velem örül, minden ellenérzést elnyomott. Büszke rám, s ez a büszkeség a pályám kiteljesedésével majd egyre növekszik... Így hittem...

...1968 januárjában befejeztem a 4447-et. A Szépirodalmi lekötötte a novelláimat, a regényt a Magvető lektora, Márványi Judit kérte el. Lelkesedett. Bájos, fiatal, romantikusan szelíd arc – s hozzá ez a durván őszinte, lecsupaszított próza: merő kétségbeesés, „egy letűnt polgári korszak kíméletlen kritikája...!” Furcsállottam, hogy így is lehet érteni, de az a fontos, hogy megjelenik. „Akinek füle van, meghallja... – mondtam Bandinak – lám, így is szenzáció, nem kötelező a „berobbanáshoz” feltétlenül tüdőbajosnak lenni!”

1968 *nagypéntekén* Márványi Judit telefonált, zavartan és részvétellel, mentegetőzve közölte: a Magvető főszerkesztője, Sík Csaba elolvasta szerződés előtt a kéziratot, s lesújtó véleményt fogalmazott meg róla: idejétmúlt stílus, gusztustalan naturalizmus, embergyűlölő, perspektívátlan, pesszimista társadalmi szemlélet... menjek be, visszaadják a könyvet... a tiszavirág-életűnek minősített sikereim Kardos elvtársat nem hatják meg.

Az egész húsvétot átsírtam. Bandi próbált vigasztalni, elemében érezte magát. Atyai tanácsokat adott, hogyan kell a kudarcot elviselni... A 4447 jó könyv – mondta –, ne veszítsem el az önbizalmamat! De a novellák még jobbak. Kötetben indulni ezekkel talán szerencsésebb is.

...Húsvét után, az első munkanapon a mosolygás álarcában, kisminkelve (bár már nem kalapban), magamban fohászkodva kopogtattam a főszerkesztő ajtaján. A kétségbeesésemet senki sem veheti észre. Megsemmisítő fölénnyel fogom ezt a párt-rángatta marionettfigurát kezelni...

Sík Csaba unott képpel – mintha soha nem lett volna más véleményen –, leereszkedően, de udvariasan átadta a Kardos György igazgató által már aláírt szerződést. Gratulált az életszerű, izgalmas történet-

hez. A kiadó egyetlen feltétele, hogy *előbb* jelenjen meg náluk a regény, mint a Szépirodalminál a novel-láskötet! Így karácsonyra – az Új termés sorozatban –, már a boltokban lehet 2000 példányban.

Márványi Judit sajnálta az előzetes téves információt. Azt ugyan mindenki tudta a szakmában, hogy Illés Endre és Kardos György utálják egymást, és a két kiadó rivalizál. Szeretik a kiugróan tehetséges, reménytelen jövő előtt álló induló írókat (már ha a párt-hatalom legalább tűri, és nem tiltja) egymás elől elhappolni. De rutinos szerkesztő léteére álmában sem gondolta volna, hogy Kardos ennyire képből van, és Sík Csaba döntését gyorsan felülbírálja...

Az ember-alatti ember

(Részletek a *Ne féljetelek* című regényből)

Az ember-alatti ember az ezredfordulóra szinte kész-szen van. Az „elállatiasodott” nem pontos jelző rá. Az állatnak az evolúcióban még lehet *jövője*. A lesúlylyedt ember azonban szellemi múltját is kitörölte... Az ember-alatti ember gyakrabban jól fészült, semmint kócos. Valamennyi célja anyagi; üdvtana: a siker. Ha mégis kapiskálna valamit holmi isteni szubsztanciáról, azt hinné, az Interneten az is lehívható. A koldust átlépi, a művészt leszerződötteti és korrumpálja, a tudást és a kétkezi munkálkodót kihasználja, és eközben *felhőtlenül*, tapsikolva boldog: „élvezi” az életet, amiről fogalma sincs, valójában mire kapta...

A tömegkommunikáció rémjelentéseiben pedig már „karnyújtásnyira” van az álcázatlan, tetten ért és teljesen kifejlett ember-alatti emberfajta is: a templomi bombarobbantó, az önmagát „háborús kényszerrel” igazoló tömeggyilkos, a különféle mániák rabjai; marionettfigurák, a Sátán famulusai, a korlidérc által mozgatottan... (...)

Minden óránk okulás vagy vakulás. Hisztérikus félelemmel féltjük munkánk eredményét: hogy a tenger nyeli el, betemeti a láva... hogy a civilizációnk elpusztul. Pedig mindez nem *végzetes*. A végzetes az lenne, ha a *szellemi csíra* sem élné túl az anyag *csaknem* totális pusztulását – ha az újrakezdő civilizáció semmi folytathatót nem találna abban a múltban, ami számunkra a jelen. Ha olyan civilizáció jönne, amelyik nem megszenvedett bölcsességre és megismerő szeretetre épít, hanem mindjobban beledöngöli ma-

gát az agyagba; ha realitássá válna a sci-fik panorámamozija arról, hogy bandák martalékává válik a föld, ahol a gátlás nélküli csőcselék veszi át kietlen birodalmát, ahol csak magányos hősök kódorognak, prehistorikus emlékei egy olyan kornak, amikor még nem dőlt el, mi a jövő: a kozmikus ember, a „romolhatatlan test” győzelme, vagy a „beolvasztott” massza-emberiség végleges röghöz tapadása... A civilizáció emberi termék. De nem mindegy, hogy a kor szelleme, Michael, vagy a kor lidérc, az Antikrisztus elő-örse inspirálja... (...)

Nem mindegy, kinek a képére, igényére formálódik a civilizáció: *ember-reprezentánsok* gazdagítják-e és örökítik tovább, vagy *az ember-alatti ember*, a „sárkányfog-vetemény” aljasítja-e magához? *A felsőbbrendű ember* torz ideáján és az ebből eredő világ elleni merényleten *talán* túl vagyunk; ez tökéletes félreértése a teremtés céljainak, megcsúfolása minden magasabb elgondolásnak. Eleve-elrendelt pokorra-taszítás, s eleve kinyilvánított mennybe-emelés. Szándékos testvérgyilkosság, ahol a gyilkos testvért előbb-utóbb maga alá temeti az áldozatok teteme. *Az újfajta raj, a különös masszából gyúrt plakát-ember* pedig látványosan bebizonyította, milyen rég-es-régi rossz van a papírmásé alatt; mert a rögeszmék sosem hoznak megtisztulást, de arra, hogy az amúgy is piszkosat tovább mocskolják, nagyon is alkalmasak.

Az ember-reprezentáns ezeknek ellentéte. Az ember-reprezentáns mindazt nemcsak hirdeti, hanem gyakorolja a legapróbb hétköznapiban is, ami az embert kiemeli az alvó-álmódó természeti világból, de nem a mechanikus világba helyezi, hanem a spiritalitással áthatott Kozmosz várományosává avatja. Az eredmény még kétséges, a kockázat szüntelen. A küzdelem, a sárkány megszelídítése már a személyes lélekben zajlik, de az egész közösségre kihat. Senki sincs kizárva a folyamatból, ez nem maffia. S nem egy-egy „keresztapa” a vezér. Csak az egyes ember zárhatja ki – idegen zsoldba szegődve vagy csökkent butaságában – önmagát. Az ember-reprezentáns sohasem kiált fel elégedetten: „ilyen az ember!”, hanem azt mondja: „ilyennek kell lennie.” *Az irányt* ismeri. Van előtte *Minta*. A lakkozott, csillámporos civilizáció nem az övé; de a szürke bakelit-civilizáció sem. *A színarany civilizációért* dolgozik... A legdemokratikusabb rang, ami nem függ osztályhelyzettől, anyagi szerencsétől, a hírnévtől, a nemtől, a fajtól, az életkortól, egyes-egyedül a lelkiertől.

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE
Jókai Anna epitáfiuma

Bár Jókai Anna kerek írói életművet hagyott hátra – föladva az utókornak a leckét, hogy boncolgassák és besorolják –, nem engedi magát beskatulyázni: több volt, mint író, személye és hatása történelmi mércével mérhető, mint elődeié, a Szilágyi Erzsébeteké, Kanizsay Dorottyaé, Lorántffy Zsuzsannaé, Zrínyi Ilonaké, Árva Bethlen Katáké, Jászai Mariké, Sárközi Mártaké, Erdélyi Zsuzsannaé, akik karddal és tollal, tépéssel, szemfedővel, szóval – mikor mi kellett éppen –, gyermeket szoptatva, beteget, szegényt istápolva, harcoló férjük-fiuk helyére állva, elesettek tetemét összeszedve, hagyományainkat, imádságainkat, nyelvünket őrizve, férfias erővel, női gyengésséggel, kemény logikával, asszonyi leleménnyel álltak a vártán, és megmaradásunkért küzdöttek.

A névsor sokkal hosszabb, mert a magyar múltban mindig voltak – ha anakronizmusnak tűnik a sztárok, celebek, szakállas énekesnők, felemás nemű hibridek korában, mégis ki kell mondani –, voltak *nagyszonyok*, aki megtették, amit megkövetelt a haza.

Jókai Anna akkor bukkant fel a semmiből, amikor a levert forradalom után egy évtizeddel épphogy kezdett feléledni az ország, hiszen a felkelést megelőzően és a megtorlás éveiben félreállították mindazokat, akik kimondhatták volna az igazságot. Tudósok, művészek, papok börtönbe vetve, a közéletből száműzve; irodalmunk nagyjai szilenciumra ítélve, fordításból, edzőségből, raktárosságból, fizikai munkából éltek; mások emigrációba menekültek, vagy visszavonulva vezekeltek még a gondolataikért is, miközben volt verőlegények regnáltak a kultúrában, és a koholt perek forgatókönyvírói ontották a bestsellereket – akkor lépett a pástra Jókai Anna az ártatlanok merészségével viselve védjegynek is beillő nevét, hajpánt-tiaráját, fiatal arcán a reimsi angyal időtlen mosolyát, hogy a gúzsba kötöttek helyett a hétköznapi gyakorlatában megélhető hitet és vizsgatást nyújtson a lelki és szellemi táplálék nélkül maradt tömegeknek.

A semmiből jött, a 4447 bugyraiból, esélytelenül, de minden ajtó megnyílt, és minden korbát ledőlt előt-

te: végül mindent elért, amit író nálunk elérhet. Csak a vak nem látja, hogy valóban küldetése volt: a kis józsefvárosi lány a felkentek biztonságával, a hit, a remény és a szeretet poggyászával érkezett, és oda kellett figyelni rá, láthatatlan kisugárzás vette körül. Egy vele való találkozás, egy Anna-beszéd meghallgatása után, ha jottányit is, változott a világ: jobbak lettünk mindannyian.

Emberi és női méltóságát nem kölcsönvett palástként viselte, az övé volt; egyenjogúságát nem kellett kivívni, az veleszületett, istenadta tulajdonsága volt, éppúgy, mint gyakorlatias észjárása: nem elvont eszméket kergetett, a hétköznapi megélhető tartásra nevelt pózolásból mentesen, humorral, megértéssel, de volt benne elég erő és bátorság, hogy nyíltan kiálljon elvei és elkötelezettsége mellett, hogy amiben hitt, tettekre váltsa legendás országjárásaiban és nyilvános fellépéseiben, abban az életkorban, amikor mások a kuckóba húzódva szunyókálnak bábérjaikon.

Mindezt azonban nem kapta ingyen. Hogy hány zsákutcát, a szenvedés labirintusának milyen útvesztőit kellett bejárnia, mire az lett, aki, azt csak a halála előtt született, önmagával szemben páratlanul könyörtelen *Átvilágítás*ból tudjuk.

Vajon mikor határozta el, hogy megírja, hogy ránk hagyja okulásul testamentumát?

Vagy tíz éve egyszer a Széphalomnál Mezey Katalinnal hallgattuk országjáró tapasztalatairól, fellépéseiről, életének régi és újabb epizódjairól szóló elbeszélését (például egy erdélyi útról hazatérőben megesett furcsa karambolról, amikor a mellékútról nekik hajtó kamion aradi sofőrje térden állva könyörgött: engedjék el, öt gyereke van, zokogta. Futni hagyták, pedig Anna tele lett zúzódásokkal, láttuk kék-zöld foltjait). Szóba jöttek az irodalmi élet és a politika visszasságai, furcsa pálfordulások, kortársak kínos és mulatságos esetei, *meg kellene írni a memoárod*, jegyezte meg Mezey Katalin, de Anna tiltakozott: ha megírja az igazat, sokan megbántódnának, ha meg elhallgatja, minek megírni? *Letétbe helyezhetnéd húsz évre, ajánlotta Katalin, de Anna rezignáltan legyintett, kit érdekel ez már húsz év múlva?*

Ez egyszer tévedett. Az *Átvilágítás* korrajza nem évül el.

VASY GÉZA

Árulás vagy szolgálatJókai Anna: *Mindhalálíg*

A hetvenes évek közepén még aligha lehetett sejteni (amit ma már, az életmű lezárultával, pontosan tudhatunk), hogy az első publikációi – 1966 – után azonnal komoly figyelmet keltő Jókai Anna pályáíve hova fog vezetni, de annyira már fontosnak számított, hogy *A magyar irodalom története 1945–1975* című irodalomtörténeti igényű áttekintés III/2. kötete érdemben foglalkozzon vele. Az egyszerűbbre tervezett, de mégis igen nagy terjedelmű akadémiai kézikönyvben *A hetvenes évek prózáiról* című fejezetben Somogyi Tóth Sándor, Fejes Endre, Gáll István, Szakonyi Károly, Kertész Ákos, Bertha Bulcsu és Jókai Anna kapott önálló fejezetet. Jókai Anna portréját Harmat Ágnes készítette. Ez a kézikönyv ugyan csak 1990-ben jelent meg, de sokkal előbb készült el, így érthető, hogy nem lépte át az 1975-ös időhatárokat. Jókai Anna portréja – ennek megfelelően – az 1974-ben megjelent *Mindhalálíg* című regénnyel zárult, azzal az elismeréssel, hogy ez „a mű az író talán legszebb könyve. Szakít az eddigi műveket karakterizáló naturalista szemlélet- és ábrázolásmóddal, jellemformálása, problémaelemzése elmélyül, írói eszközei gazdagodnak.”

E regényről – a *Kritika* című folyóirat 1975/2. számában olvasható – recenziójában Bata Imre azt írta, hogy egy pályaszakasz zárókövének látszik. Imre László a közelmúltban megjelent Jókai Anna-monográfiájában ezt azzal egészíti ki, hogy „valóban zárókő ez a regény, de ugyanilyen mértékben előre mutató tendencia is felismerhető benne. Tegyük hozzá nyomokban: összefoglaló és későbbi fejlődést előlegező vonásainak hangsúlyozása nélkül is roppant érdekes és aktuális mű ez, hiszen a hetvenes évek nagyon is eleven alapkérdéséhez, az irodalomhoz, a szocialista korszakban meghatározó (és komolyan vett!) művészi léthez kapcsolódik.”

Aki ezt a regényt 1974-ben vagy később bármikor végigolvasta, legelőször alighanem elbizonytalanodott a mű címével kapcsolatban. A regény jelenidejében egy férfi és felesége elhúzódó egzisztenciális válságot élnek meg, sorsukat szinte kibírhatatlanak, elviselhetetlennek tartják. A történés utolsó perceiben mégis visszatálnak egymáshoz, s „kézen fogva

indulnak, mint a testvérek...” A „mindhalálíg” kijelentés tehát igazából csak a jövőre vonatkozhat, nem a szereplők sorsának a kezdetére, hanem a remélt folytatásra, a távoli befejezésre. A cím jelentéskörébe a „rendületlenül” fogalma is beletartozik, a hősök sorsát olvasva azonban a kétségek az erősebbek.

Jókai Anna *Átvilágítás* című önéletrajzi könyvéből sok mindent megtudhatunk a mű létrejöttének körülményeiről: „Belemerültem az új regénybe. Mindhalálíg. 74 nyarán jelent meg – egy kiüresedő író regénye, aki úgy győzi le a válságát, hogy megírja a válság külső-belső történetét.”

Jókai Anna könyve művészregény és orvosregény egyszerre. Az igazi főszereplő Törtel Géza, híres, elismert, mindenki által számontartott író. A regény jelenideje mindössze néhány óra. Egy januári napon délután két órától házavatóra készülnek, végül este nyolc óra után becsöngetnek a vendégek.

A középkorú férfi életútja azonban korántsem volt nyílegyenes, s emlékeiben sorra felidéződnek múltjának lényeges epizódjai. Az ostrom alatt katona lett, de betegségére hivatkozhatott, s így csak belső, szinte civil szolgálatra osztották be. A Rákosi-korban újságíró volt, sorra készítette lelkes riportjait. 1956 októberének forradalma után vizsgálati fogságba került, de aztán szabadon engedték, „csak” állását vesztette el, tüzelőszállító lett, majd egy irodában dolgozott. Egy reménytelennek tűnő átmeneti periódust követően szerelmes lett, megnősült, majd született egy lánya, aki néhány év múlva hirtelen meghalt, s ezzel a férfi házassága is tönkrement. Magányos albérlőként kezdett el prózát írni, már a hatvanas évek közepe táján, s igen hamar ismertté vált.

Törtel első felesége, Gabriella úgy érezte, hogy révbe érkezett, gyereke is szépen fejlődik, boldog, s igazából nem tudta, hogy mi bántja a férjét. Később átlátta, hogy a férfi írni szeretne, bár egyelőre írásra képtelen. Valami rendkívüli eseményre várt, hogy széthulljon minden, ami őt gátolja, s ezt kapta meg a tragikus halállal. Az asszony egyértelműen fel is ismerte e fontos lélektani összefüggéseket. Ám a cselekménynek ez a szála – sajnálatos módon – elvarratlan marad; még az sem érthető, hogy újabb albérlésbe miért vitte magával a kislány fejfáját a majdani író.

Törtel – már híres alkotóként – egy író-olvasó találkozón ismerkedett meg egy orvosnővel, aki hamarosan a felesége lett. Hat éve élnek együtt, ebből következően az író mintegy tíz éve kezdett el publikálni. Eddig egy garzonlakásban éltek, most költöztek egy

budai, a hegyekre panorámás, első emeleti, 94 négyzetméteres öröklakásba – olyan házba, ahol mindössze 6 lakás található. A kívülálló szerencsés embernek gondolhatná Törtelt. Alkotói és szemléleti válsága fokozatosan tárul fel az olvasó előtt.

Törtelnek az a baja, hogy már fél éve nem tud írni. Az ihlet kifejezést kerüli a regény, de ez az író nagy gondja. Igaz, nem először fordult ez elő nála. Felidézük a korábbi *Tigrisének* című regényt, amely ugyancsak hosszabb hallgatás után vált nagy sikerré. Am a válságnak ez a része csak felszíni. A regényíró – ha egy újabb művet alkot meg – annak során valamiféle személyiség-átváltozáson mehet keresztül. A szereplők sorsával együtt az ő szemlélete is módosul. Törtel Géza válsága alapvetően világszemléleti. Kijelenthető, hogy a regényt megalkotó Jókai Anna is hasonló kételyekkel szembesült. A sikeres fiatal író alkotói értelemben végérvényesen felnőtté vált. Ennek első bizonyítéka már a *Napok* lapjain megnyilvánult, majd a hetvenes évek második felének alkotásaiban még egyértelműbben mutatkozott meg. A tárgyas-leíró módon valóságot tükrözni kívánó realizmus helyett ekkoriban kezdett el tájékozódni a későbbiekben spirituálisnak nevezett – és kifejezetten Jókai Annára jellemző – szemlélet és alkotómódszer felé. Jókai Anna esetében ez válságnak aligha nevezhető, ám a többé-kevésbé mégiscsak alakmás Törtel Géza a *Mindhalál*ig lapjairól ekképpen tekint ránk.

A regénybeli Törtel Gézáról mint íróról voltaképpen nagyon keveset tudunk meg, ha azt keressük, hogy az eddigiekben mi jellemezte őt. Mivel lehetne őt bemutatni? A *Homok a homokon* és a *Tigrisének* regénycíme az irodalom vonatkozásában nem adnak tájékozódási pontot. Ami valamennyire eligazíthat, az leginkább a korabeli irodalompolitika. Törtel azonnal sikeres szerzőként tűnt fel. Túl voltunk már a Kádár-rendszer diktatórikus „vaskorszakán”. 1965 táján már szinte mindenki publikálhatott, a társadalomkritika is elfogadottá vált, persze csak megszábotott határok között. A hivatalosnak mondható szemléletet ebben a regényben a lakótárs, Galamb Ödön képviseli, aki már a legelső mondatokban megjelenik. Bemutatkozásakor „belső munkatárs”-nak nevezi önmagát, később bizalmi munkakört említ. Értelmezésem szerint vagy pártmunkás lehetett, vagy belüleges. Az író felesége egy vita kapcsán még azt is elképzei, hogy Galamb máris tárcsáz egy telefonszámot, ahol beszámol az író ellenzékiességéről. Amikor ez az ember váratlanul, átlátszó ürüggyel becsönget

hozzájuk, azonnal úgy szimatol, mint egy hatósági ellenőr. Még az is kérdéses lehet az asszony számára, hogy miért annyira tájékozott ez az ember? Honnan tudja, hogy a férje író? Galamb miért jelenti ki róla azt, hogy „mi bizonyosak vagyunk benne, hogy tiszták a szándékai”? Egy átlagos, normális lakótárs nem így kezdené az ismerkedést. Ez nem emberi beszéd, ez párttitkári, fejedelmi többes szám. Mások nem tolatkodnának be az első délután másodszor is Törtelék lakásába azzal az ürüggyel, hogy a kislánya emlékönyvébe kérjenek írást. Végül a család ideológiai vitába keveredik Galamb szomszédal, aki tényleg funkcionáriusi tájékozottsággal fejt ki azt, amit ezen a szinten hallhatott, jegyezhetett meg az elvtársi kulturális tájékoztatókon. Ő maga ilyeneket mond: „Éppen a leglabilisabb írókat fürdetjük tejbe-vajba... Kétségtelen ellentmondás.” Azt is hozzáteszi, hogy az író „olvastatja magát. Igazságelemeket tartalmaz. De részben a visszamaradt rétegek filozófiájára spekulál, részben pedig olyan kedélyeket szít, amelyek nem aktuálisak.” A hetvenes éveket a következőképpen jellemzi: „Ez nem demokrácia, ez liberalizmus, s a dolgok jelenlegi állása mellett könnyen torkollhat anarchiába. A realitás megszabja a határokat, kérem.”

Gizella mindvégig próbálta férjét csitítani, szelídíteni. Galamb mindenesetre kimondja a lényegét: „hatalmi kérdésekben nem lehet packázni. Az ember vagy szokik, vagy szokik.” Törtelnek pedig eszébe jut az a nap, amikor följelentették az Írószövetségénél, s ő elkeseredésében berúgott. Már elismert, de még kezdő íróként egyszer meghívták egy szövetségi klubestbe a Kőműves Kelemenhez címzett vendéglőbe. Odament, ám ez a regény állításával ellentétben nem klubest volt, nem is írószövetségi rendezvény, hanem egy iddogáló, alkoholizáló zürzavaros társaság – egy-két kivételtől eltekintve számára közömbös, el-lenszenves alakok – összejövele. Az úgynevezett irodalmi életből teljesen kiábrándult. Eldöntötte, hogy nem tartozik sehová. Ez a vonás nagymértékben jellemző volt a regényt alkotó Jókai Annára is. Csak az a furcsa, hogy Törtel egyetlen esetből általánosított. S a regény jelenidejének estéjén, vendégeiket várva sincs jobb véleménye az íróársakról. Okkal gondolhatta ugyan Törtel, hogy ő, mivel később kezdte írói pályáját, kimaradt a fiatalokra jellemző nemzedéki szerveződésekből, külön.

De e regény kapcsán a lehetséges olvasóközönségről is ellentmondásos kép alakul ki. Galamb szom-

széd mint olvasó a sikeres íróval szemben komoly ideológiai kifogásokat fogalmaz meg. Ugyanakkor az író nyilván nem ismerő szerelő az új és nagy lakásban, megtudva, hogy íróról van szó, kiböki: „Nem smucig az állam, ha a tevékenységét népszerűsítik.” „Világos: azt kell írni, amit megszabnak.” Erre az író kérdez: „Maga igazán így gondolja?” – „Próbálja meg másként. Mindjárt nem adják ki.”

Ugyanakkor Kincsi néni, a házaspár bejáró házvezetőnője a legnagyobb tisztelettel nyilatkozik az íróról, általában a művészekről, csak egyszerűbb, de-rűsebb történeteket várna.

Törtel írói válsága tehát döntő mértékben a hetvenes évek társadalmi viszonyaiból következik (ezt a periódust akkor hivatalosan már a fejlett szocialista társadalom építésének korszakaként határozták meg). A pártállam ekkor már a korábnál nagyobb fokú szabadságot engedélyezett az emberek számára, de rendre visszafogta – szellemi értelemben is – a pozitív törekvéseket.

Törtelnek tehát rá kell döbennie arra, hogy egy számára adott társadalmi rendszeren belül egyéni utat kell keresnie, megtalálva azt az alkotómódszert, amelyet legcélszerűbben alighanem belső útnak nevezhetnének.

Amikor már híressé válik, a meglegedettség átmenetinek bizonyult érzését felváltja nála az önmagával szemben támasztott, követelő igény: válj igazán önmagaddá! Valami még hiányzik!

A regény cselekményvezetésének a jelenidő mellett van egy másik vonulata is: az emlékek korántsem időrendben történő, mozaikos felidézése. De ugyanennyire fontos egy harmadik vonulat is, amelyben belső monológként miniszék kapnak helyet. Ezek a monológ-töredékek nem felismeréseket ragadnak meg, hanem a keresés stációit. *Ars poetica* érvényűvé válik a szöveg: „Soha ne feledd, írás és törvény tudója: számon kérlek tőled egyszer, mi voltál. Lehetsz Júdás vagy a tanítványok között az első; de te megváltói méltóságra áhítzol, ez a te leckéd, a te nagy leckéd, mert a választás korlátozott: Júdás vagy első a tanítványok között. Árulás vagy szolgálat.”

A történet végére eljutunk odáig, hogy lényeges kérdésekben Törtel Géza szinte azonossá válik a regényt szerző Jókai Annával: „Már semmi sem lehet,

ami veletek és bennetek történik, tisztán tragikus. Tudni a »nem tudást« és mégis folytatni az emberföltött az emberben.”

Törtel kínlódása és szenvedése megérthető, de nem feltétlenül rokonszenves. A túlzott érzékenység nemcsak írókra jellemző, s a szenvedés sem. Az író öntudata a regényben túlzottan felfokozottnak tűnik.

A válságot magának az írónak kell végigszenvednie. De nemcsak őt viseli meg mindez, hanem a feleségét is. Gizella megbecsült körzeti orvos, a betegek szeretik, ő feltűnően szolgálatkész, akár este is elszalad betegéhez. Öntudatos asszony, tisztában van azzal, hogy az író mellett az orvosé is szinte kaszt-szerűen elismert szerep. Bár férjét igen nagyra tartja, úgy látja, hogy az orvos igazán gyógyít, azzal segít, az író szerepe viszont – hasznossági szempontból – kérdésesebb. Törtel öntudatával és – mondjuk ki nyíltan – „nyavalygásaival” szemben kénytelen saját értékeit hangsúlyozni.

A jelenidő néhány órája ugyanis folytonos vita, veszekedés a házaspár számára, amelyben a szakítás gondolata, a gyűlölködés is megjelenik. Egyértelmű az olvasó számára, hogy ennek a vitának akár több-éves előzményei voltak. Az orvosnő szemszögéből nézve viszont ennek a kapcsolatnak a válságossága nem válik igazán követhetővé. Gyakran sír, szemei bedagadnak, a lakásban is napszemüveget kell hordania. Bizonyos mértékig – mint a XX. században oly sokan – idegbeteg. A regény legutolsó lapjain Törtel emlékezetébe villan egy szimbolikus történet a dédapjáról, az ő természetszemléletéről, valamint egy egyszerű erdei kismadár viszontagságos sorsáról, „akinek” az élete ugyanolyan értékes lehet, mint bárki másé. S e jelenet után következik *deus ex machina*ként a korábban már említett feloldás: a férj és a feleség megtanulja elfogadni egymás értékeit. A házaspár újra egymásra talál – mindhalálig.

Törtel megoldást keresett, s végül talált is. Remélhető, hogy felesége is meg fog gyógyulni. Jókai Anna pedig e kereső regény után továbbindulhatott azon az úton, amely aztán elvezette őt a *Ne féljetelek* elfeledhetetlen csúcsáig. Az a zaklatottság, amely Törtel Gézának – és az ő révén a feleségének – a sorsát is kísértte, átsugárzott a regényt megíró Jókai Annára is, és poétikailag is kezdte átformálni.

OLÁH JÁNOS

Tanítómat hallgatom

*Ülj le erre az üres, napsütötte kőre,
és fordítsd a világ minden nyelvére
a tanítást, amiben már senki sem hisz,
de aminek a mélyén ott lapul még
a régi, nagy titok!*

*Az egyetlen tanítvány legyek bár,
én figyelem minden szavad,
követlek a legreménytelenebb órán,
s boldog leszek, ha hallom,
ami másokat már nem érdekel.*

*A felhőkkel elefántcsorda lép,
a hegyekkel tevekaraván,
a patakokkal gyík lüktet a kövön,
a széllel béleletlen köntösöd,
bejárjuk a világot.*

*Ha beszélsz, mondd csak el,
amit el akartál mondani,
velem, a hallgatóddal ne törődj,
mindent tudni szeretnék,
s ezért nem sajnálom a fáradságot.*

*Mintha mindenkihez beszélnél,
úgy intézd szavad
a világ hetvenhét tája felé,
ahol a hetvenhét kapun
sohase nyílik föl a zár!*

Szeretném

*Szeretném erős kezembe fogni
a nyár örömet,
és futni veled!*

*Lobog, lobog a szélben
a fák levele.*

*Nem ősz-fosztotta,
nem tűz-tarolta
tájakra vágyom.*

*Lobog, lobog a szélben
a fák levele.*

*Szeretném erős kezembe fogni
a nyár örömet,
és futni veled!*

BÍRÓ GERGELY

A ladik

Emlékszem, talán 2009-ben, amikor Csontos János *Együtt és külön – húsz év múlva* című, a Kilenckéről szóló filmjét vetítette az Uránia mozi, mennyire megfogott benne egy vágójelenet: miközben Oláh Jánosnak a *Pincszeri elégia* című versét halljuk a saját előadásában, ő Badaacsonyörs partjának sűrű nádrengetegében csónakot evez a nyílt víz felé, erős ellenfényben. A csónakban a stáb: a végében Novák Lajos operatőr, vele szemben, a képmező előterében Mezey Kati és Csontos János ringatózik a keskeny deszkán ülve, nádszálak és levelek úsznak a levegőben, néha súrolják is őket, Kati valamit mutat éppen és mesél, de hogy miről, azt nem hallani, Oláh János pedig a háttérben, a csónak orrában áll halászsapkásan, és lassan, kimérten lapátol. A következő képsorok már a nyílt vizet mutatják, a hullámos Balatont, a Badaacsony trapézát, stégre ereszkedő sirályokat, majd a csónak utasait. Láthatóan nyugodtabb mindenki: Csontos János mozdulatlanul szemléli a vizet, szinte elmerül a látásában, Kati immár felszabadultan mosolyogva mesél tovább, Oláh János a hátuk mögött, most a csónak végében ül és evez, közbe is szól néha, de a tekintetét le nem veszi a vízről, az égről.

Ennyi az egész, mégis megragadott ez a rövid képsor, és azóta gyakran eszembe jut – ha nem is olyan élesen, mint most, amikor újra megnéztem a filmet. A jelenet többi szereplőjére alig emlékeztem, mindig csak Jánost láttam magam előtt, amint a csónak orrában áll, és biztos kézzel, megfontoltan kormányoz. Gyöngye párhuzam, de ugyanígy állt a Napló fedélzetén is – évekig sűrű nádasban, felkavarodott sekélyesben, vagyis csekély kilátások közepette és erős ellenszélben navigálta a szerkesztőséget, de még azokban az időkben sem láttam sokkal önfeledtebbnek, amikor már szabadabb levegőt szívhattunk: tekintetével akkor is az irodalmi és a közélet széljárását, hullámait fürkészte.

Mégis, ősi, nagy béke árad ebből a képsorból: az elején Jánost látjuk, amint a part menti ösvényen sétál, és eltűnik a nádasban; nem sokra rá Katit ugyanígy, majd a mélyen benyúló, hevenyészve eszkábált stég kacskaringós vonalát és rissz-rossz deszkáit. Úgy gyalognak be a sűrűbe, mint egy szentélybe, ahol, ha rövid időre is, levethetik a lélek számos terhét, és

feltöltekezhetnek. Ez is, mint a megtisztulás legtöbb helyszíne, meglehetősen puritán: csak az élővilág harsány zsinatolása a nádasban, amelybe bele-bele-fésül a szél, a szüntelenül locsogó víz, a csupazöld vegetáció, és más semmi. A stéget, az egyedülít, amelyet itt az ember emelt, a természet lassan örli, akár a szű.

János, különösen az utolsó években, gyakran panaszkolta, hogy régóta semmi ideje nincsen nemhogy írni, de félrevonulni sem, mert folyton, gyakran hétvégeken is ide-oda kell rohángálnia. Máskor a badaacsonyörsi házukról mesélt, amelyet a lovasi szőlő és a benne álló kis présház eladása után vásároltak, meg arról, hogy a könnyű, műanyag csónakjukat folyton dobálja a víz, emiatt fél beleülni a család. Csontos János nevetve mesélte utóbb, hogy a forgatáskor, a nádasban ringva-billegve végig aggódott – nem attól tartott, hogy egyszer csak vízbe pottyannak, mert abból nagy baj nem lett volna, egyedül a drága kamerát féltette.

2011-et írtunk, közeledett János novemberi születésnapja, és bár nemigen szoktuk megajándékozni egymást, mégis úgy gondoltuk a szerkesztőségben, hogy a 70 már elég tisztes és kerek szám, csak meg kellene lepünk őt valamivel. Hosszú időn át, titokban tanácskoztunk, de semmi érdemleges nem jutott az eszünkbe, mígnem egyikünk felkiáltott: „Gyerekek, egy csónak, egy igazi, rendes csónak, azt vegyünk neki!” Az ötlet mindenkinek tetszett, és olyan izgatottá tett, mintha csak magunknak szántuk volna ezt a nem mindennapi ajándékot. Elhatároztuk tehát, hogy veszünk Jánosnak egy belevaló, időtálló csónakot. Kutakodni kezdtünk, és hamar kiderült, hogy egy légkamrás, négy-öt méteres vas habszelő bizony nem húsz fillér. Az ötlettől viszont nem tudtunk szabadulni, ezért összeadtuk a rávalót, így fejenként már közel sem tűnt olyan drágának. Mezey Katit is bevattuk, aki megörült, és szintén dobott a perselybe. A ladik kizárólag a mi megrendelésünkre készült az Alföldön, a nagybátyám vasüzemében, aki szerint, ha egy személyautó ráállna, akkor sem süllyedne mélyebben a vízbe húsz centinél. Na, ő kellett nekünk, pontosan ő, hiszen az Oláh-család népes. A nagybátyám alapozó festéssel kínálta a ladikot, és lézervágóval lemezbe is vágta a Magyar Napló logóját, majd felerősítette az orrára.

A neheze azonban csak ekkor következett. Hogyan vesszük át és adjuk majd oda Jánosnak? Ebben a súlyos kérdésben a család segítségét kértük. Jánosék

lánya, kis Kati, utánfutót bérelt, de még nem ért oda akkor, amikor egy budapesti lakótelep parkolójában a teherautó platójáról le kellett volna emelni a ladikot. Csak a nagybátyám volt ott, és én. Tóni bátyám azt mondta, hogy ő nem ér rá itt ácsorogni, fogjuk csak meg ketten, nem több az egész nyolcvan kilónál. Megfotuk, több volt – és azt hittem, ott maradok. De aztán csak földre került a ladik.

Éppen fényképeket csináltam róla, amikor megérkeztek a többiek. Négynek már könnyebb volt utánfutóra tenni, de így sem volt leányálom – ha nem tudnánk, az igazi ajándékok általában nem adják könnyen magukat, vért szokás izzadni értük. Talán a rossz fogás miatt is, de erősen rogyadozott mindannyiunk lába azon a néhány méteren. A ladikkal aztán Jánosék kertés házához hajtottunk, ahol nem volt éppen senki, és egy újabb, immár végső erőfeszítéssel az alsókertbe cipeltük, egyenesen a dús mogyoróbokor alá, ahol alig látszott, hiszen a felsőkert falának tövébe és takarásába fektettük felfordítva, majd letakartuk egy hatalmas nejlonfóliával.

Elérkezett november 24-ike, amikor Jánost a tárgyalóba hívtuk, a finom falatokkal megrakott asztalhoz. Ott volt mindenki. Pezsgőt bontottunk, elhangzott egy köszöntő, és átadtunk Jánosnak egy kis csomagot, a keretbe foglalt képet, amely a ladikot ábrázolta szerény betonkörnyezetben, amikor napokkal előtte a parkoló kövén feküdt. János a szokásos ravaszkos mosolyával bontotta ki és nézegette, de semmiféle meglepettséget nem tükrözött a tekintete. Inkább óvatosságot és zárkózottságot sugallt ez a mosoly, mintha valami megrázkódtatás előszelét érezné.

– Ez csak egy kép, mert az igazi ladik nem fért be a tárgyalóba – kotyogta bele valaki a csöndbe.

– Látom, igen...

– Kapott egy vasladikot, János, érti ugye? – kérdeztem, mert az arcán továbbra sem mutatkozott semmiféle felindulás.

– Igen... Hát, köszönöm, gyerekek.

Csak így, ponttal a végén. Az ünneplésből többre nem is emlékszem. Csalódottak voltunk mindannyian. Reméltük, hogy ez a kis köszöntés a hetek óta tartó közös és nagy ívű merény katartikus végpontja lesz, amikor János szóhoz sem jut majd az örömtől, apróra kikérdezi a ladik összes jellemzőjét és megvételeinek részleteit, azonnal ki is tűzünk egy napot, amikor zománccfestékekkel közösen lekenjük, és János nagy terveket rögtönöz előttünk arról, hogy miként hódítja majd meg családjával a Balaton tükrenek

minden egyes négyzetcentiméterét. Tudom, mindez nyilvánvaló túlzás; ismertük már őt annyira, hogy benne nem szoktak hirtelen nagy lázak gyűlni – de hogy egy kicsike hőemelkedése sem támadt...?

Hozzátettük – talán abban bízva: számít valamit –, hogy ugyan a ladikot a 70. születésnapjára szántuk, de egy-két nappal előtte jöttünk rá, hogy János még csak a hatvankilencediket ünnepli, és már nem tudtuk, meg nem is akartuk az egészet visszacsinálni. Talán nevetgélünk ezen, talán nem, János visszafogottságán mit sem változtatott, az biztos. Magunkban arra gondoltunk, hogy semmi baj, annál tovább használhatja a ladikot.

Lehet, hogy nem is örül neki? – kérdeztük utána egymástól. Kapott egy több mint száz kilós vasszörnyeteget, egy újabb púpot a hátára. Talán nem is ilyen szeretett volna? Találgattunk egymás között egy darabig, amíg másnap a családi informátorunk, kis Kati be nem számolt arról, hogy az este zseblámpával megmutatta a ladikot Jánosnak, akinek nagyon tetszett, és örült is, de bevallotta, hogy ott, a köszöntéskor nem is értette, hogy mi ez az egész.

Pedig megértette, hiszen mondta is. Ezzel együtt előfordulhat, hogy olykor nagyobb meglepetés éri az embert, mint amekkorára abban a pillanatban készen állna, és el kell telnie egy bizonyos időnek ahhoz, hogy átélhesse. Különösen akkor, ha tucatnyi kolléga és barát veszi körül, akik közben hiúzszemmel fürkészik arcának minden rezdülését. Mégis azt hiszem, hogy ez alkalommal Jánosnak egy meghatározó vonásával szembesülhettünk, csak éppen új fénytörésben. A Magyar Naplóért és a családért olyan régen háttérbe szorította a belső indíttatásait, alkotói ambícióit, hogy eleinte még csak csöndes lemondással vall róluk néhány versében (például a *Robinsonban* vagy a *Szeretném*ben), később aztán el is veszíti annak az örömmek a képességét, amelyet kifejezetten a saját kedvteléseivel fölött érezhetne. Annyira hozzászólt, hogy az írói célkitűzéseiben és közösség-szervező szerepvállalásaiban túlnyomórészt nincs köszönet – csak gúny, (hátba)támadás, vagy kiközösítő hallgatás, és nyomán az írói ellehetetlenülés –, hogy értetlenül fogadja, amikor a méltányoló szeretet látványosan rásugárzik. Ilyenkor kényelmetlenül érzi magát, zavarttá válik, még ha a meglepetés a megszokott körében is éri.

Mialatt ezt a gondolatot bontogattam magamban, felütöttem János összegyűjtött verseinek kötetét, a *Belső tükört*, és nem sokra rá a következő sorokat talál-

tam: „...az Isten biztos elfelejtett engem, / és soha többet, tudom, meg nem hallgat, / túlzó dühömben annyit sértegettem. // Amikor mégis lehajolna értem, / vad gúnynak érzem e futó szerencsét, / s az öröme- nek, mert fortélyát nem értem, / megrogyó térdrel földre ejtem terhét” (*Ima gyógyulásért*). Igen, az öröm terhét. De hogyan lehet terhes az öröm, amikor éppen ellenkezőleg: inkább felhajtóerővel bír? Ennél azonban most fontosabb, hogy a versbeli énben – akit jelen esetben nyugodtan azonosíthatunk Jánossal – tartós száműzöttség-élménye miatt a ritka kegyelmi pillanatok (is) a kiszolgáltatottság érzését keltik, és már az isteni gondviselést is bizalmatlanul, újabb támadásként éli meg.

Azt hiszem, hogy ugyanez a beidegződés dolgozott benne ott, a kis ünneplésünk alkalmával, mi pedig mindezzel nem voltunk tisztában. De ha tisztá-

ban lettünk volna, valószínűleg akkor sem választotunk volna más ajándékot neki. Idővel megszerette a ladikot, ebben biztos vagyok. 2012 tavaszán már együtt forgattuk és kenegettük fehér zománccfestékkel, átbíbelődtünk vele egy délutánt, és közben sört ittunk. János azon töprengett éppen, hogy kellene egy csévés, billentős kiskocsi, amellyel könnyedén mozgatható a ladik, egyszerűen vízre tehető, és onnan partra vonható. Látott már ilyet, nem nagy ördögösség. Ja, és nem jó az evező villája, túl szűk a nyaka, nem fér bele a lapát szára, de nem nagy gond, meg kell köszörsülni kicsit. És lehet, hogy kellene egy kis segítség valamikor a nyáron vízre tenni a ladikot. Csak egy száraz, meleg napot válasszunk, amikor kerülhetünk is egyet vele. Van egy vaslépcsője, amit a végére lehet erősíteni, akár fűröhdünk is egyet, ha szeretnénk.

LACKFI JÁNOS

Halotti nyelvlecke

*Látjátok, többiek, most tényleg megholt.
Ki állíthatná, hogy előre nem szólt?
Ismertük őt. Őt évig hordta a rákot,
amely belé másik világot rágott.
Már nincsen.
Bár látom én,
ő a fény
a kilincsen.*

*Ő volt cselgáncsedzőm, megtanultam,
hogy az erősnél is van erősebb, múltam
most földhöz vágva, lenn a tatamin,
mint aki elcsúszott valamin.
Senkinek nincsen több, csupán egy apja.*

*Fejét a patológián telibe kapja
a bezuhogó fény. Az arca erős
volt, életteli és ismerős,
nem törékeny,
mint korábban, ágya ölében,
meztelen vállából nem az áradt, nem a semmi,
hanem hogy most is tudja, mit kell tenni.*

*Nemrégén még az ágya szélén ülve
fogtam kezét, ki ne vágódjon az ürbe,
legutóbb talán óvodásként kapaszkodtam
így őbelé, s megértettem biz azt ottan,
hogy két ember, ki egymás kezét fogja végül,
nem neheztelhet, ott minden összebékül.*

*Hangja fülemben itt haragoz rekedten:
„Többet nem kérek, egy joghurtot ettem”,
és ő, ki ládányi könyveket cipelt és
hegynyi testeket emelt, félre pityergés,
bizony úgy összement,
mint a kővé töppedt cement,
s ez a tevékeny ember túl fejszén, kapán, kaszán
ott vesztegelt, mint kihűlt életkazan.*

*És olvastam neki, emlékszem, Tömörkényt,
s gyerekkorába szaltózott vissza önként,
és fanyar mosolya a szája szélén
jobban ő volt, mint ahogy elbeszelném.
Sehol
nem lelem, felhőprérin kutyaol.
S bár génkódjából újrateregethetetlen,
megvan ám összes mozdulata bennem.*

*Ti többiek, akárhányan lehettek,
csak álltok velem ott, a sírja mellett.
A nyelvleckében ragozzuk: van, lesz, volt,
jövővel kábit minket az égi szeszbolt,
s a könny sziporkáztat a síron foszfort.
Láttam, mielőtt forró kemencébe tették...
Mintha ruhatárba adta volna be testét.
Feküdt zúzottan, resten, összeesve,
s most kérdezgetjük, volt-e, van-e, lesz-e?*

OLÁH JÁNOS

Közel

(részlet)

Az utca olyan, mintha nagyon hiányozna belőle valami, teljesen egyedül lépdelek a vadul csikorgó salakon. Lóbálok kezemben a vödört, vízért megyek. Visszacöngenek a fülemben anyám szavai: „Most ereggy! Most nem gyün semmi!” Nagy izgalomban megfélekedett magáról, azért mondta csak így, ilyen parasztosan, amiről pedig egyébként régen leszoktatta már a városi környezetet. Szorosan a fal mellett haladok, mintha így biztonságosabb volna. Megnyikordul a vödör drótozott füle. Fölkapom a fejemet. A túlságos csönd és a szokatlan mozdulatlanság a legkisebb mozgást, a leghalkabb zajt is óriásivá nagyítja. A látóhatár tiszta, egyelőre még a képzelet sem bolygatja meg, az elkalandozó tekintet nyugodtan visszatérhet önmagához. A zengő, sárga fény egészen a porusaimig hatol, megmutatja a falon a meszelés szemcsés szerkezetét is, és mindent, ami nagyítófényvel beragyogott utamat körülveszi. A szél homokot hord a szemembe. Olyan meleg van, mintha nyár volna, és talán ettől, talán valami mástól nagyon nehezemre esnek a mozdulatok. A fal is túlságosan közel van, de nem tudok elszakadni tőle, különösen így, hogy nem akarok. Bármikor megérinthezem, és ez az érdes közelség jólesik. Újra a vödör zörgését figyelem, és a lépéseim alatt csikorgó salak zaját. Mindezt le kell győznöm, hogy haladhassak, de nem jelent semmi erőfeszítést, mintha magától történne, olyan.

Mintha csupán a gyomrom remegését akarnám csillapítani, rádőlök az öntöttvas-fogantyúra, és szoroson hozzápréselem magamat. A víz hirtelen indul meg, vad, fehér sugárban szakad ki a csőből, csapódik a vödör kopott zománcú, fekete vedlésekkel tarkított, vízkövesen sárgálló fenekére. A színtelen elem önmagába gabalyodva szikrázik, zúg, forog, lobog, tűnik el és tolakszik fölfelé, szétfut, befolyja a vödör oldalát, a lábamra fröcsög, de ahogy meggyűlik, lecsillapul, és egyre szelídebben nyeli el a csapból előlövő fehér vízsugarat. Már csak halk morgást hallani a mélyből, a kiteljesedő tükör alatt. Elengedem a vasfogantyút, a csap eláll, a zubogás abbamarad. A rozsdafoltok sötétje úgy lebeg, hullámzik a víz átetsző rétege alatt, ahogyan a hullott levelek hányódnak a szélben.

Megmarkolom a vödör fogantyúját, kezemet a csípőmnek támasztva, teljes erőmet megfeszítve tudom csak fölemelni. Túl sok vizet engedtem bele, így aztán nehezebb, mint amire számítottam. Leteszem, kilötyögtetek egy keveset belőle. Újra nekifeszülök, fölemelem, de nem érzem, hogy most könnyebb volna. Mindegy, azért elindulok. Csak megbirkózom a feladattal, gondolom, hiszen nem először teszem. A felsőkarom szorosán a testemhez préselődik, a könnyökömet a csípőmhöz feszítem, hogy a vödört el tudjam tartani magamtól, és ne akadályozzon a járásban, de egészen nem sikerül megvalósítani a szándékomat, a vödör a lépések okozta kilengésektől neki-nekiütődik a lábam szárának, a combomnak, néha a víz is kilöttyen, szétfolyik a bőrömön, és hideg érintésével gyógyítóan takarja be a karcolások, horzsolások okozta fájdalompontokat.

Alig teszek meg pár lépést, egész testemet görcsberántja a fáradtság. Pihenek, kezet cserélek, aztán újra nekifeszülök a föladatnak. Semmi másra nem tudok figyelni, csak arra, hogy kitartsak, valahogyan beoszsam vésszenen fogyatkozó erőmet. Nem vagyok elégedett magammal. Azért bizakodni kezdek, már csak pár lépés az emelkedő, csak odáig tartsak ki, lefelé könnyebb lesz. Na végre, sóhajtok föl. Leteszem a vödört egy kis megérdemelt pihenőre, és megkönnyebbülten fújom ki magamból a levegőt.

Most, hogy megszabadultam az erőfeszítés nyűgétől, az egész engem megtagadó világ nem várt őszinteséggel tárul ki előttem: a kihalt utca, a mély, ásító csönd, az őszi napsütés nagyítóüvege alatt reszkető házfalak, a hazafelé vezető salakos út repedései, rovátkái; mintha e különleges pillanatban kínálná föl számomra a megbocsátást. Inkább újra elindulok, mintsem hogy kiszolgáltassam magamat a tétlen szembenézés kiszámíthatatlan következményeinek. A lejtőn minden könnyebb, de jobban is kell vigyáznom. Ha lehet, még fokozottabb igyekezettel, feszültebb figyelemmel kell birkóznom, mint ahogyan eddig tettem, a súllyal és a távolsággal.

Valahol itt, erőfeszítéseim legelvakultabb pillanatában ér a fölismerés: menekülj! Talán egyenesen a napsütésből, a szélből, a megszaggatott égboltból csapódnak elő, dörrennek föl a lövések? Semmi mozgás, semmi hang nem előzte meg őket. Porzik körülöttem a vakolat, tégladarabok, mészszilánkok hullnak a bőrömre, azt se tudom biztosan, eltaláltak-e vagy sem, élek-e még, vagy meghaltam már. Lassan-lassan az egész utca egyetlen torkolatú árnyékaltan

fényességébe csúszik. A szemvillanás töredéke alatt megy végbe mindez, talán csak egyszerű érzéksalódás eredményeképpen, a következményei mégis beláthatatlanok.

A legrosszabb helyen, a salakdomb déli hajlatán állok, ahol semmi nem nyújt védelmet, nem rejt el a hirtelen fölindult tankok előreszegeződő géppuskacsöveinek irányzéka elöl, még akkor se, ha lehasalnék. A vödört eldobtam ugyan, de a cipelés nyűgétől megszabadultan még védtelenebbnek érzem magamat, mint annak előtte, a súly terhe alatt. Tehetetlenül nézem, ahogyan a fölborult vödörből ömleni kezd a víz, utat keres magának, majd a lejtő irányában széthabzik, és elnyelődik a száraz salakon. Érdekes, hogy most, a legalkalmatlanabb időben is sajnálni tudom a kárbavesztett fáradságot. A valószerűtlenül összetorlódott szándékok és emlékképek halmazából csak áttételesen, akár egy csalóka káprázat sugárzik felém a veszély érzete. Mintha egyenesen a talpam alól zúdulna föl, úgy rázza már az utcát a tankok dübörgése. A hang szinte érzékelhetetlen, annyira erős. Az egyik érzék hirtelen túlterhelése mintha megzavarná a másikat is, látási zavarokkal küszködöm, sötétség önt el körülöttem mindent, és csak nehezen vagyok képes mögéje látni. A bizonytalantól rúgom el magamat, már-már a semmibe.

Egy sorozat éppen előttem metszi le az ablakpárkányt, a vakolat szilánkjai az arcomba csapódnak. Szemtől szemben a fekete lyuk, és körülötte a torcolattűz penésze olyan élesen rajzolódik ki, mintha látnám, vagy talán még annál is élesebben. Mintha egyetlen hatalmas áramütés rázná, úgy remeg az utca, a házfalak, az ablakok, a kapuk, a kerítések, a cseréptetők s maga az útburkolat is, és mint nyári forróságban a betonút fölött, úgy vibrál a levegő is. Fejem a zárt kapunak koppan, kezem a kilincse tapad, elkéstem, zörgetni, segítségért kiabálni nincs erőm. A megcsukló térd földre buktat.

A kezem továbbra is a kilincset markolja, de elenyedve lassan leválik róla. Utolsó erőmet fölemészítve körömöt a repedezett, világossárga festékrétegbe vágom. A festékszemszék szilánkjai becsúsznak a köröm alá, akár a szálla, de a fájdalom érzete most el se jut a tudatomig, valahol, már az út kezdetén elenyészik. Az izmaim, úgy látszik, azért még engedelmeskednek az akaratomnak, tehát még élek. A fölébredő örömet azonban elnyomja bennem a következő sorozat hideglelés előcsöndje, szinte halom, ahogyan meghasítja a levegőt, és felém zuhan.

Számolj le mindennel, számolj le, számolj le! Az ismétlődés örvénye végtelen körforgásba kergeti a gazdátlan szavakat. Messzi, fekete vonzás nyílik meg előttem, és én kiszámíthatatlanul szédelgek feléje. A végső rémület kábulatában elhatároztam, megzörgetem a kaput, de hogy valóban megtettem-e, arra már nem emlékszem, érzékeim nem képesek kitörni a körém települt sötétség csapdájából. Amikor újra látni kezdek, a boltozatos kapualj sárga keramitkockákról visszafénylő világítása önt el először. Az udvar felől érkezik. Sohase láttam még ilyen közlőről és ilyen hétköznapian, csakis a leselkedés szorongásával átítatva.

A felsőkaromat erős kéz szorítja meg, és visz, vonszol magával. Kovács tanár úr! Nem szólok, de hálás tekintetem a tekintetébe kapcsolódik. Rábízom magamat. Pincelejáró lépcsőfokain botladozunk alá. A lövések, a dübörgés itt tompa morajjá szelődül, éppencsak hallom őket. A nyirkos sötétben zsúfoltság fogad, lökdösődés, köhögés, szuszogás, a menekültek fészkelődve igyekeznek kiszorítani egymást a védett, falmelléki helyekről. Középen kell maradnom, hátamban az örökké leselkedő bizonytalansággal. Lassan a pince sötétjén is átderengenek a körvonalak, az alakok, az arcok. Valahol, egy félreeső zugban helyet is találok magamnak. A fehér téglafalon vastagon virágzik a salétrom. A nedves földből a temető nyírka szaglik. A fél-jelenlét lázával telített képek egyszerre vannak távol tőlem és közel hozzám, mint az alkonyi nap által vörösre színezett, föl szálló por.

Az arcomon, a karomon megfeszül a fölszáradt izzadság páncélja. Mindkét tenyerem a nyirkos téglafalra tapad. Pókháló gubanca ragad a bőrömrre. Valaki kinyitja az ajtót. Az ajtónyíláson át acélszürkén zuhan felénk a darab ég. A nemrég napsütéstől világított felhők fény-árny káprázata eltűnt nyomtalanul, a háttér, amely előtt a dohánylevélszínű arc felém fordul, rideg és semleges. Az arcon ideges pókhálórán-cok rezegnek. A megmentő Kovács tanár úr, a Bodorra lesújtó véres ökölcsapás tanúja, igen, ő az. Nem szól hozzám, barátságosan megveregeti a vállamat, és ez a mozdulat többet jelent számomra a legéke-sebb szavaknál is. Csaknem elsírom magamat. Mitől lett hirtelen ilyen ráncos és öreg, aki tegnap még derült volt és fiatal? Talán a megvilágítás teszi?

– Elmentek! – adja hírül egy izgatott kiáltás.

– Tényleg? Hát akkor... Gyerünk! Mit totójázik maga ott elől!

– Nyugalom, nem egyedül van, szomszéd! – Lassan, tapogatózva, miközben minduntalan visszataszítanak, jutok el a lépcsőig, az ajtónyílás közvetlen közelébe. A fény az arcomra csorog, fölemel magához, ha akarom, ha nem. Mohón nézek szembe vele. Mire várok? Talán, hogy átöleljen? A káprázat, amit e várt, de mégis túl hirtelennek érzett találkozás előidéző, a fekete és a vörös sokezer árnyalatából áll össze, és ezeknek az árnyalatoknak mintha jelentésük volna, aztán elhalványodnak, egymásba mosódnak, mintha mégse. Elengednek, és én lassan kibontakozva vonzásukból fölbotorkálok a lépcsőn egy – a fejem fölött elhangzó – beszélgetés mondatfoszlányainak kíséretében.

– Tegnap lőtték agyon.

– Kit?

– A feleségét – hallom a rekedt, elfúló hangot. Fölnezek. Egy kezét látok, amelynek mutatóujja előre-szegeződik, a pincefölgáróban segédkező Kovács tanár úrra.

– Ne mondja!

– Akár mondom, akár nem, megtörtént.

– Szegény. Itt maradt egyedül, négy gyerekkel.

– Szörnyű még elgondolni is.

– Hogyan történt?

– Vízért ment.

– Vízért?

– Vagy a közértbe, nem is tudom. Miért olyan fontos ez?

– Nem fontos, csak nem értem. Mit ártott nekik az a szegény asszony?

– Ártatlan, nem ártatlan, azt hiszi, érdekel ez valakit ilyenkor?

– Tudom, hogy nem. Hiszen máskor se. De akár-hogyan is tudom, mégse értem. Miért? Mondja meg valaki végre, hogy miért?

– Ráadásul robbanógolyóval lőtték.

– Micsodával?

– Robbanógolyóval.

– Az meg mi?

– Maga nem volt katona?

– Nem, hála Istennek. Le vagyok százalékolva.

– Hát az olyan lövedék, hogy ha belemegy a húsba, netalántán csontot ér, azonnal szétrobban.

– Én az ENSZ helyében megtiltanám az ilyesmit.

– Meg is van tiltva, de hiába.

– Gazemberek.

– Jól mondja.

– Szétfröccsent az agyveleje szegénynek, és odamázolódott a köre. A közért lépcsőjére. Még most is

látszik. Nem lehetett nyom nélkül letakarítani se. – Fáj a fejem. Szeretnék semmit nem érteni abból, amit hallottam, semmit, de semmit. Amit mégis meg kellett érteni, elhinni azt se akarom. A vödör vízre gondolok, talán mert ő is vízért ment szegény. Bár lehet, hogy nem, kenyérért állt sorban a közért előtt. De hát mit számít ez? Semmit. Semmi nem számít semmit.

A sárga viaszfényben fürdő kapubolt kopogásából most kifelé megyek. Lehajtom a fejemet, a kövezeten tükröződő arcom visszfénye vibrálva néz szembe velem, mintha sose láttam volna, annyira idegen. Idegen vagyok. Mintha valaki orvul kést döfött volna a hátamba, úgy hasít belém a fölismerés. Bármennyire is lehetetlennek szeretném érezni az esélyét annak, hogy mindent elveszítsek, a kijózanító tudás könyörtelenül figyelmeztet rá, ilyen közel még sohasem voltam hozzá.

Mindezt az a pillanat tudatosítja bennem, amelyben kilépek az utcára, vissza a tett helyszínére, amelyet pedig olyannyira szerettem volna elkerülni. Becsapódik hátam mögött a kapu. Visszahökölök a látványtól, amely éppen azért szokatlan, mert minden porcikáját unásig ismerem. Hátamat nekitámasztom a napsütötte, meleg kapuszárnynak. Csönd van, béke és üresség. A fény, mintha nem a napból jönne, hanem a tárgyakból szivárogna elő, minden tele van vele, és nem vet árnyékot mégsem. Túlságosan hihetetlen mindez ahhoz, hogy örüljek neki. Nem érzem semminek se a súlyát, a mozgás mégis nehezemre esik. A ragyogás csalóka méze mintha belém fojtaná a lélegzetet, átcsapnak rajtam a légszomj hullámai. A különös körülmények beláthatatlanná tágítják az észlelés körét, amelynek mélyén a felejtés kútja gyűrűzik.

A dübörgés, ami nemrég a gyomromat rázta, a sejtjeim mélyéig hatolt, most fölidézhetetlenül semmivé vált. Tenyeremet a hátam mögé rejtem, s rátapasztom a repedezett festékfelületre. Miért ebben a halálközeli, ismerős tapintásban keresem a biztonságot, ezt magam sem értem. Szemtől szemben az utca fényben lüktető tárgyaival, innen, a salakdomb tetejéről belátok mindent. Pár lépésre tőlem, szinte a lábam előtt, ott fekszik a fölborult vödör, csaknem úgy, ahogyan hagytam.

A házfalak üveges fénye hidegen pislákol, most még képes megdelejezni engem is, de érzem, bármikor kialhat. A levegő tömör anyagként feszül neki minden oldalról a bőrömmnek, mintha egyenesen be-

lém akarna hatolni. Elszigetel a világtól, mégis az egyetlen kapocs köztem és a világ között. Meg se próbálok szabadulni, hiszen tudom, hogy úgysem sikerülne. A belenyugvás a legjobb orvosság, amikor elfogadom, akkor megmutatja lakható arcát ez az állapot is. Úgy érzem, ha akarnám, el is hagyhatnám most már, szabadon engedne. Kezem lecsúszik a repedezett festéknyomokról. Megpróbálok kissé eltávolodni őrhelyemtől, ekkor veszem csak észre a vakolatban a golyónyomokat, amelyek éppen csípőmagasságban éktelenkednek a falban. Ha Kovács tanár úr nem ránt be a kapualjba, elkerülhettem volna őket? Talán hason kúszva, gondolom, ha a lövész nem állítja közben lejjebb az irányzékot. De hát miért ne állította volna? Meglep, mennyire hideg fejfel, és csakis így vagyok képes mérlegelni a halál és az életbenmaradás esélyeit. Visszalépek, megérintem az egyik golyónyomot, az elporlott vakolat kéretlen bőségben kezd peregni belőle, mintha sohase akarna elállni.

Cipőm közben véletlenül a vödörhöz koccan. Már majdnem lehajoltam, hogy fölvegyem, valami az utolsó pillanatban mégis meggátol abban, hogy engedelmeskedjem az önkéntelen készítésnek. Tanácsaltanul állok a vödör fölött félbehagyott mozdulatom fogságában. A bőröm remegése, a pupillám vibrálása még onnan maradt vissza, a sorozatot kísérő, természetellenes állapotból, most, ebben a pillanatban már semmi nem indokolja jelenlétüket, mégsem akar egyikük sem elmúlni. Hiába történt meg, nem vagyok, nem lehetek egészen biztos abban, hogy megmenekültem. Tekintetem a sárga falra esik. A nyugtalan fölszín megnyílik előttem, mintha igazolni akarná balsejtelmemet. A szédülés hullámhátán bukdácsolok. Nem ismerem magamra, annyira könnyelműen szédülök bele ebbe a kalandba. Ha módomban volna másként cselekedni, mint cselekszem, mi várna akkor, ezt forgatom a fejemben, de választ, mint ahogyan az természetes is, nem találok rá.

A tárgyak sivár jelenléte legalább olyan nyomasztó, mint amilyen akkor volt, amikor odahagytam őket, ha nem nyomasztóbb. Nem ez a jövő csábított akkor, amely most jelenidőnek mutatja magát, és most sem ez a távlat készit emlékezésre, amely mögöttem maradt, tettenérhetetlen mágneses erő taszít vagy vonz valamerre, tulajdonképpen mindegy is, hova, csak el innen, életemnek erről a megátkozott és egy-

szerre megáldott pontjáról. Nyitva a tér, amelynek ígéretes tágassága mindig odaátrol ásít felénk, az el nem érhető, bizonytalan messzeségből. A fal sárga lüktetése átforr az időn, amely most mintha meg is torpant volna egy pillanatra. Egymásnak adnak a megvilágítás folyton változó értékei. Olyan térben létezem, ahová az idő nem képes behatolni. Akár akarom, akár nem, magába vonz, sötét öblébe szippant ez a rejtjeles különlet, amelyben meghalni és élni egyformán nehéz.

Arcomat véresre horzsolja a fal, olyan közel kerültem hozzá. A vödör még mindig ott fekszik előttem, de most már egészen pontosan és részletesen látom is. A szája előtt sötét folt mutatja, hogy merre folyt ki belőle a víz, hol itta föl a száraz, vörös talaj. A vödör oldala lyukas, három golyónyomot számlálok meg, átlátok rajtuk, körülöttük a friss sérülés erejével pattog a zománc, mintha apró tűszúrások esője verné a bőrömet, és ez a pattogzás egyáltalán nem akar abbamaradni. Ennyi idő alatt az összes zománcnak le kellett volna vedleni, de nem ez történt, a vödör fehér hasa csaknem érintetlen, csupán a golyónyomok körül képződtek meg a zománcát vesztett fölszín fekete karikái. Mintha a teljes világ fölszíne pattogzana már, nemcsak a vödör, a falak, a bazalt útburkolat, a tetőcserepek, a fák lombjai a lehetetlent kísértik, ledobva a fölszínüket, fölismerhetetlenül mássá szeretnének válni. Minden látható fölszín fekete foltoktól lesz éktelen. És még ez se minden, a lemenő nap óriás korongján is fekete foltok ütköznek elő. A bőrömet tapogatom, a ruhámat, a létezés legapróbb részleteiben is benne fészkel a vakság átka.

Kívánom is, meg nem is, hogy megtudjam az igazságot, amelyet ismerni terhes, mégis, különösen távol tőle, szívesen teszünk úgy, mintha nem volna az. Próbálok elfordulni, meghátrálni a szembenézés elől, de akkor is ugyanezek a kétségek fogadnak. Most már legalább ezt is tudom. A jelenlet nem ismer kibúvót, hiába szeretné annyira, aki a csapdájában vergődik, de nem ismer könyörületet sem, hiába szeretne visszakerülni búvkörébe az, akit már elejtett, nem engedi. Mindaz, ami nyomtalanul eltűnt, és az is, ami nem, most az óskáoszt vetíti elem, pedig én világoosan szeretnék látni, szeretném azt hinni, nem mindegy, hogyan folytatódik tovább ez a történet, és nem mindegy az sem, hogyan ér véget, amikor véget kell érnie.

VÁNYAI FEHÉR JÓZSEF

Távol s közel

Oláh János emlékére

*Égkút kék sátora nyel el,
Elárvult, vert sereg nyomát
Százados törzsek mutatják,
Elapad, fölpezsdül a nyár.*

*Egyedül, és mégis együtt,
Közös emlékezet foglya,
Dús remény tart hatalmában,
Magunk meghaladásának*

*Esélye, honnan-sehova.
Kiszámíthatatlan hullám,
Mélyén egész város dereng,
Közletről jeltelen jelen.*

Kézen fogott élet

Hol van az Elérhetetlen föld?

A Kilencek által dedikált, 1969-ben megjelent verskötetből, amely Oláh Jancsi enigmatikus versével indult, nekem is van egy. Azóta is keresem – már az életművére kiterjedően –, hogy hol lehet az a FÖLD, a kézzelfogható, a földrajzilag is betájolható, ahol „olyan fehérek a házak, mint egy ezüstbalta”. Nem és nem lelem. Oláh János *elérhetetlen földje*, azt hiszem, nem a fizikai valóban, hanem a költészet dzsungelében, a metaforák Ázsiájában, a kimondhatatlan Szaharájában, a Dél Keresztje alatt éneklő szirének önpusztításra csábító dalában, vagy egy afrikai boszorkánykör közepén található.

Az én elérhetetlen földemet viszont telekkönyvi pontossággal le tudom írni. Mert az a föld az Oláh Jancsié. Ott leng az a szőlős, holdsugarakkal kötözve az alkonyi éghez a Balaton felett, ahol egyszer, egy őszen, egy szüreten életem talán legfelhőtlenebb napját töltöttem el. Ha tudnám meghatározását, lényegét, azt is mondhatnám, hogy a legboldogabbat. Ó, az a bágyadt őszi mediterrán táj! A présház mögötti hatalmas diófa, a mandulafák göcsörtös, marasztaló karjai, a barnuló termésükkel incselkedő fügefák s a dombalj felé gyalogoló szőlősorok – számomra kataritikusan valóságossá, elérhetővé váltak, olyannyira, hogy már kezdtem is berendezni árnyaik alatt eljövendő életemet. Akkor ott, azt hiszem, megtaláltam azt a tájat, azt a földet, amely addig csak ábrándjaimban, vágyaimban élt. Igen, én, a Hargita alatti egy napos nyarakból, hathónapos telekből, országos őszi esőkből-ködökből egy ilyen magányba, egy ilyen balatonkébbe elhaló édenkertbe vágytam mindig is.

Állni látszott ott az idő, pedig dolgoztunk szorgosan. Szinte elragadtatással. Az én hangulatom akár euforikus is lehetett. Hiszen ott volt a két Kati, a két János, Matyi és az öt búbajos unoka, akik nem hagyták, hogy utánam jöjjön a székely mélabú. Aznap, ott, *nem volt a szívemben semmi, ami kiolthatta volna az évszak roppant illatát*. Csak annyi történt, hogy hirtelen megszomjaztam, s bor bár volt, nekem a Várdomb alatti hűvös forrás jutott eszembe. És a csiksomlyói borvíz. És aztán derült égből a villám: hirtelen a nyakamba ugrott a szőke kicsi cinka – talán Johanna, talán Dorottyá –, szorosan szorította a nyakamat, s csak úgy, minden érdek nélkül azt mondta: „*én úgy szeretlek.*”

Abban a pillanatban már tudtam, hogy Oláh Jancsi szülőse az én elérhetetlen földem. Félre hát ábránd, álom, szemlélődő élet, töprengő idő, mediterrán táj utáni vágyakozás, nekem ott a helyem a Kárpátok hurkában, az én székely népem acsarkodó idegösszeroppanásaiban, ahol soha senki nem fogja kimondani: „*én úgy szeretlek.*”

Utóirat: Tudom, hogy az a szőlős már nincs a család birtokában. És nincsen már János sem. Csupa nincs az élet. Az elérhetetlen föld mélye itt tátong előttünk...

Ferenczes István

Étkét vesztett tűzvész

Képtelen vagyok rá visszaemlékezni, pontosan mikor zajlott le az első, egyébként emlékezetes találkozásunk Oláh Jánossal. Csak arra emlékszem, hogy mindketten fiatalok voltunk, s Jancsi ráadásul inkább nézett ki birkózónak, mint érzékeny lelkű lírai költőnek. Csak később tudtam meg, hogy abban az időben valóban cselgáncsozott. De akkor, amikor történetem játszódik, szükség is volt az erejére, mert mivel a gyomrom már akkor sem bírta az autózást, szinte úgy kellett kikaparnia Pest belvárosában egy szlovák írőküldöttség kocsjából, halottfehéren és félájultan. (Mármint hogy én voltam halottfehér és félájult, s nem ő.)

A hatvanas évek legvégén vagy a hetvenes évek legelején járhattunk. A külföldi íróvendégek elszállásolása Budapesten akkor rendszerint úgy történt, hogy a szocialista országokból érkezőket ún. fizetővendégszobákban helyezték el, a nyugatiakat pedig elegáns szállodákban. A vendéglátó Magyar Írószövetség részéről Oláh Jancsi volt a kísérőnk, s ő támogatott föl egy bérház ötödik emeletére, de inkább cipelt föl, szinte a hátán. S hogy az milyen megterhelő és lassú munka volt, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a küldöttségünk egy másik tagja, Monoszló Dezső (a szlovákiai magyar irodalom akkor ügyeletes ködlovagja), amikor mi felértünk az ötödik emeletre, már javában kávézott, poharazgatott a háziasszonnyal.

Szóval így zajlott le a nevezetes első találkozásunk Oláh Jancsival. Két komoly, sőt komor költő a szó szoros értelmében a létszakma gyakorlása közben mutatkozott be egymásnak. (Ottlík tanításának megfelelően.)

S a helyzet később sem nagyon változott: Jancsival mindig úgy találkoztam, hogy éppen létfontosságú

dolgot intézett: vagy épp létverseket írt, vagy a Remetei Kéziratok című, fél underground folyóiratába kéziratokat gyűjtött, vagy az állandóan élethalálharcát vívó Magyar Napló érdekében talpalt. Komoly, a legjobb esetben is csak olyan félmosolyú embernek láttam, ismertem, s mivel én sem vagyok hahotázó típus, kapcsolatunk mindig komoly, létalapozottságú és (ahogy mondani szokták) „konstruktív” volt.

S ritkán azonos annyira költő a verseivel, mint Oláh János volt: darabos, sokszor még a rím és a kép „cifraságát” is messzire kerülő poétika volt az övé fiatalabb korában, érdes versei mindig az anyag, a társadalom, az erkölcs mozgásait képezték le valamilyen formában, s főleg azzal váltak létszerű képződményekké, hogy állandóan a „szabadságélgeltenség” személyes és közösségi érzése pulzált bennük. *Az elérhetetlen föld* című antológia Oláh-opusai, a *Nagyító fény* című válogatott kötet versei valamiképpen mindig „légszomjas” szövegek. S nem sokat változott az Oláh-vershabitus később sem.

Vagy mégis?

Megleptek a költő versei a Kortárs 2012/7-8-as számában. A korábban egzisztenciálisan és szándékoltan rusztikus poétikájából csak ritkán engedő poeta mintha idősebb korára maga is áttért volna a jelenkori magyar költészetet uraló légiesebb, nyugatosan könnyed versretorikára. A *Titkok léte...* című, a fentiek értelmében megújított létversét a legszívesebben egészében ideidézném:

*A lét iránt lobbant mohó szerelmem,
mint étkét vesztett tűzvész, véget ért.
Magtalan magként csírázik szívemben
a meddő kérdés, hogy miért, miért?*

*Lehet, hogy ez most már a búcsú perce?
Meg kéne végre mindent értenem.
Nagyúr voltam vagy csak világ lelence?
Föladtam mindent: nem ér a nevem.*

Néhány sor, s mennyi finom, rejtett mélység, titok, utalás, kérdés. A rímeknek, a ritmusnak, a zenének itt hirtelen nagy szerep jut, s ez élet veszi a radikális halál-nézőpontúságnak: a direkt jelentés síkján felvázolt ontológiára a válasz az előmlő elégia, a lemondás, s ez a válasz tulajdonképpen csak a születés és elmúlás kivédhetetlenségének, az örök távozás és visszatérés törvényének tudatosítása, s az újabb kérdések lehetőségének megsejtetése. Babits és Kosztolányi

nyomdokaiban (vö. „*a meddő kérdés, hogy miért, miért?*”, „*nagyúr voltam...*” stb.), mintegy őket folytatva, továbbírva, s aláhúzva azt, amit a nagy elődök már korábban papírra tettek. Nevezetesen, hogy *az idő nem leli végét, s hogy van, kiről nem tudja senki, hol van.* (Lásd Babits *Esti kérdés*ét és Kosztolányi *Hajnali részegségét.*)

S így ér össze a kezdet, ha nem is a véggel, de a vég sejtelmével.

Oláh János egy éve halott. Búcsúversét viszont már halála előtt négy évvel megírta. **Tózsér Árpád**

A kifulladásig küzdő

Jánosra úgy emlékszem, mint aki közülünk, a Kilenckek közül a legműveltebb, leginkább vitaképes volt. Szerepe lehetett ebben annak, hogy a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba járt, s tanárai révén szemezgethetett a Kisképző által művészettörténeti tálcán felkínált szellemi csemegékből. Lévéen a dzsúdó válogatott kerettagja, a sport világában is otthonosan mozgott. Serdülőkorának színhelye, az 1956 őszen géppuskasorozatokkal kipontozott Soroksár a történelemmel testközelből ismertette meg. Csodáltam munkabírását, amely már kamaszkorában jellemezte. Középiszkolai osztálytárs mesélte, hogy amíg egy váza lerajzolásával küszködtek, János a baljában tartott verseskönyvbe sűrűbben pillantgatott, mint a feladat tárgyára. „Csak tudnám, miért szép ez a vers?” – szaladt ki elragadtatásában a száján.

Miközben hosszú éveken át dzsúdóedzőként gondoskodott családja mindennapi kenyeréről, írt regényt, novellát, tárcát, jegyzetet, fordított angolból, németből, s kultúraszervezőként elképesztő terheket vett a vállára az általa megmentett Magyar Napló szerkesztésével, alapított könyvkiadóval, berendezett könyvesbolttal, különféle bizottságokban végzett munkájával, a Kárpát-medencét fel-feltérképező író-olvasó találkozóival. Tévedhetetlen érzékkel nyúlt a fiatal tehetségek hóna alá, tudva, hogy a hála nem esztétikai kategória.

Tiszteletemet azzal a konok eltökéltségével is kivívta, ahogyan a kihaltak hirdett népi irodalom folytonosságát bizonyítani igyekezett. Mintha Aczél Györggyel vívott harcát folytatta volna, amely az *Elérhetetlen föld* című antológia kiadása körüli hercehurcával, majd hivatalos fogadtatásával kezdődött... Úgy állt a szellemi páston az övvel lazán megkötött dzsúdós hacukában, hogy mosolyogni is tudott. Szar-

kasztikus humora hiányzik leginkább nekem, amelylyel mindennapi világunkat, benne irodalmunkat, s annak futtatott vagy öntelt képviselőit egy-két tömondattal hajszálpontosan jellemezte. A méltatlanságot csak a maga személyét illetően tudta elviselni, ha az másokat érte, a kifulladásig – vagyis haláláig – harcolt ellene...

Kovács István

A „János” és az „Oljanó”

Volt egy antológiás, egyetemi korunkból való barátunk – sőt, ami az *Elérhetetlen földet* illeti, fáradhatatlan és „lerázhatatlan” ügyintézőnk –, a legendás Oláh János. (Sajnos, már csak volt.) Az jut eszembe róla, hogy több mint ötven éves közös „együtt-futásunk” ellenére, sosem tudtam becézni, ő volt az örök „János”, így, hivatalos komolysággal. Nekem ez illett hozzá, egész habitusához. Felesége, Mezey Kati mindig „Janiként” szólította (és említette), de számomra ez idegenül hangzott. Viszont még az egyetemi évekből volt egy variáns: a „Janó”, s még inkább: „Oljanó” – általában így emlegettük, s ezt ő is szerette.

Ám egész életműve, komoly (nem komolykodó!) magatartása és egyénisége alapján, úgy érzem, maradjon ő nekünk (mint másnak is) János. „A János”! S magunk között: „Oljanó!”

Kiss Benedek

A gondos földműves

Hány szálból szövi a Teremtő sorsunk hálóját, és mi módon?

Az elveihez foggal-körömmel ragaszkodóan tevékeny ember sorsának szövetét valószínűleg sokféle erős szálból és a megmásíthatatlanság szigorával.

Mint az Oláh Jánosét, aki egy esztendeje már csak emlékeinkben él. Tiszta-szép embersége, írói-költői-szerkesztői nagyszerűsége példaképként dacol a rontható idővel.

Nemes jellemvonásai sokaságának mégoly rövid méltatása sem férne el a rövidre szabott terjedelemben. Alkotói jelentőségéről tehát „csak” ennyit: teljesítménye a prózában és a költészetben egyaránt kimagaslik korának irodalmi terméséből. Szerkesztőként szívós küldetésstudattal kereste, bátorította, műveik publikálásával vezette be az irodalmi berkekbe a tehetséges, a modern realizmus jegyében alkotó szerzőket, ugyanakkor meggyőző érveléssel minősítette le a semmitmondások produkálóit. Gondos földműves cselekszik így: szakszerűen és odaadóan pá-

tyolgatja a jóra való veteményt, de nem szíveli a gyomokat.

Ismeretségünknek kevés híján húsz esztendő adott csupán, ráadásul az országhatár és a földrajzi távolság miatt ritkán találkozhattunk, de számomra mindig emlékezetes módon, mert mindannyiszor megtapasztalhattam önzetlen segítőkészségét, mindegyik az irodalmi élet jelenségeinek megismerésében, prózai műveim terjesztésében, meg- és elismerésében. Sose kérdeztem rá, de hajlamos vagyok azt hinni, hogy az ő kezdeményezése és kitaró szorgalmazása nélkül engem is elkerültek volna a szakmai elismerések.

Két évvel ezelőtt, a berekfürdői író táborban találkoztunk utoljára. Már megroskadva, botra támaszkodva járt, ami jelezte: sorsszövetének erős szálait, amelyek elviselték az eszmei hadakozások viszontagságait, az alattomos kór végzetesen megszagatta. A következő nyáron más dimenzióba, az örök csend lét alatti világába költözött. Talán azzal a pislákoló reménnyel, hogy hús-vér személyének varázsos jelenléte nélkül is képesek leszünk megharcolni harcainkat. Köszönöm a Teremtőnek, hogy életutam egyik szakaszát együtt róhattam vele.

Nagy Zoltán Mihály

Oláh János élő emlékezete (részletek)

Oláh János értékszemplélete áthatja életművét, amely a hazai szépirodalom kiemelkedő része. Életműve bővelkedik szakmai kihívásokban és egyedi költői, írói válaszokban, így méltán foglalkoztatja mind a jelenlegi, mind az utókor irodalomkedvelő olvasóit. (...)

Személyiségét és ezáltal költészetét is meghatározza, meghatározta a finoman árnyalt, cizellált és szerteágazó intelligencia. Mert Nála mind a költői gesztusokat, mind a szerkesztői karakterjegyeket egyfajta európai léptékű bölcsesség működtette. S ebben a világképben nagy hangsúlyt kapott a nemzeti kultúra szellemisége.

Szorosabb közös szakmai munkánk 1995-ben vette kezdetét, amikor János alapító főszerkesztőként – ismét – életre hívta a Magyar Naplót. Ezzel a tettevel a magyar irodalom számára is missziót teljesített, hiszen a modern hazai irodalmi népnemzeti vonulata – a Kortárs és a Hírel kivételével – az irodalmi folyóiratok között nem rendelkezett publikációs fórummal. (...)

Nemcsak szakmai irányítója s karizmatikus vezetője volt a Naplónak, hanem minden körülmények

között szociálisan érzékeny maradt az őket körülvevő emberek iránt. Ennek következtében a Magyar Napló szerkesztősége nemcsak szakmai egység, irodalmi társaság volt, hanem egy közösség, egy nyitott műhely, amelynek tagjai a közös gondolatok mentén tudtak fejlődni, egymás szakmai kiteljesedését elősegíteni. A közös munka évtizedei alatt mindig örömmel láttam, ahogy támogatása, ösztönzése, mentorálása mellett egy-egy új költő, író aspiráns elkezdte zsenigéit írni. (...)

Rám nagy hatást gyakoroltak versei, de regényei is. Korai könyvei közül prózapoétikai szempontból mértékadó szépprózáknak tartom a *Közel* és a *Visszatérés* című műveit. Polcomon ott vannak ezek a korpuzok, Csoóri Sándor és Németh László kötetei mellett. Versei közül a *Sárga láng* címűt emelném ki, amelyben ezt írta: „Sárga lánggal ég az út, zölddel ég a park. Szél hiába, hogyha zúg. Szó, ha megzavart. Lábamon se út pora. Semmi sem ragad. Kabátomnak bársonya bő nyugalmat ad.” Valóban, az életműépítés metaforái összegződnek itt. A természet és a grammatika, majd a történelem és a táj, mind Oláh János szívében összegződött egyetlen entitássá.

Mindezeken túl szeretném kiemelni Oláh János következetességét. Személyiségének morális súlyát, amely szépirodalmi alkotásain, az általa életre hívott irodalmi műhelyeken keresztül ma is hatással vannak rám, ránk. János lélekben társunk marad az irodalom útján, és minden évben Az év versei antológia kapcsán eszembe fog jutni, ahogy a költészet napi Versmaratonon és a hajókiránduláson is. A fizikai valóságból elvesztettük, de a hazai irodalom nem lenne ma az, ami, ha János személyiségét nélkülöznie kellett volna. Az utolsó mondat nem szólhat másról, mint a köszönetről, hogy részesei lehettünk alkotó munkájának, életének.

Báger Gusztáv

A példaadó köszöntése

Amilyen örömmel vállalkoztam öt esztendeje, hogy néhány emlékserepet összeszedjek közel félszázados barátságunk jegyében a szerkesztő és közösség-szervező gályarabtárs Oláh János 70. születésnapjára, ami rá is, rám is, kettőnk közös vállalt keresztjére is jellemző legyen, olyan nehezen nézek vissza jó esztendővel azután, hogy itt hagyott. Nem tudom már megkérdezni, ha elbizonytalanodom akár napi gondjaimban: Jani, te most a helyemben mit tennél? Szerinted a változott politikai széljárás kedvezni fog

nekünk, netán újabb akadály- vagy vesszőfutás elébe nézünk, ha a hagyományos emberi és magyar értékek feltárásában, tudatosításában, továbbfejlesztésében eddigi eszményeinket követjük? Nem tudok már kérdegetni, legalábbis nem élőszóban.

Motoszkál bennem egy belém szorult kérdés. Bár a világ legtermészetesebb dolga, miért van az, hogy tudva tudom: az életem, erőm véges, mégis azt hiszem, még sokáig lesz kitartásom, egészségem a kitűzött célok elérésére, ígéretek beváltására? Néha azzal nyugtatom magam, hogy másoknak sem igazán sikerült megváltani a világot, maradt elvégzendő feladat bőven.

Amikor 2015 májusában jöttetek Kátival vissza a csiksomlyói búcsúból, a sztánai hegyoldalban a tengelyig érő, vendégmarasztaló, kalotaszegi agyagos sárban elakadt kocsit húztuk, nyomtuk, taszítottuk, közös erővel jobb belátásra bírtuk, és a sikert egy nagyon hosszú lépéssel ünnepeltük. Abból az Erdély-hegyaljai szürkebarátból húzok egy jó mészoldó- emlékfressítő kupával.

Húzd rá, cigány – mondom Vörösmarty nyomán helyetted, János, és nem gondolok a gonddal! Lehet a nóta bús vagy szilaj, fájdalmas vagy merengő, még fel nem fedezett szférák zenéje, tamburás öregurak széteső muzsikája, vagy a gyérülni nem akaró napi feladatok makogó értekező prózája – a fontos talán mégiscsak az, hogy próbáljunk még egy darabig hasznára lenni a ránk figyelő közösségnek, aztán, ha a nekünk kirendelt idő úgy hozza, legalább minél kisebb terhet jelenteni, gondot okozni, fegyelmezetten, elég lelki erővel fogadni a ránk még váró megpróbáltatásokat. Ebben is a te példádát szeretném követni.

Szabó Zsolt (Kolozsvár)

Égi üllőn

Oláh János, az irdatlan lassú szenvedés ellenére úgy elfutottál előlünk – érezte-e talpán a hajdani somogyi parasztyerek a tarlónál kíméletlenebbül sajgó szúrásokat? –, hogy arra sem volt időnk, hogy a fejünket fölkapjuk. Miért? Mert mindvégig reménykedtünk a gyógyulásodban. Életed utolsó esztendeiben, kuncogva szerencsétlen sorsunkon, hányszor incselkedtünk, humorizáltunk a halállal! Úgyis csak azokat viszi el, akik nyújtják a kezüket, akik vele akarnak parolázni. Mi pedig mindig más tenyerekbe, főképp az élet tenyerébe akartunk belecsapni.

Fiatalként ti is vállatokra vettétek a Glóbuszt. Antológiátokkal belaktátok ifjú életemet. Számomra az *Elérhetetlen föld* maga volt a csoda. Talán fél százada is van, hogy megpillantottalak benneteket – hárman voltatok a Kilenceből – a Kolozsvár felé közlekedő vonaton. Akkor én még, noha készülődőben voltam, egyeneset nem rúgtam labdába, s ezért megszólítani sem meretek benneteket. Ezzel a *némasággal* kezdődött a barátságunk.

A kesernyés mosolyodat sosem fogom feledni. Túl néztél a való világon, vagy épp csak nyugtáztad bölcs derűvel, hogy hiába a mesterkedések tömkelege, átlátsz a szitán? A mosolyod mögé bújva, s bármily drámai sorssal ajándékozott is meg a Teremtő, jókedvűen, soha nem görcsölve vetted tudomásul az „ajándékot”. Nincs az a rossz, amelyből ne lehetne építkezni.

S te mindig ezt tetted – építkeztél. Családot teremtettél magad köré – hihetetlen a gének vándorlása, mindenik fiadból, Janiból is, Matyiból is, Kingából is karakteres művész lett – és baráti közösséget, amely katedrálissá emelte szeretett folyóiratodat.

Közös atyai barátunk, Határ Győző, a londoni harlekin, aki annyira becsülte írásművészetedet, évtizedekkel ezelőtt megajándékozott egy diktafonnal, hogy ha fölbredek, megörökíthessem az álmaimat. Ám, minthogy nem szoktam álmodni, sosem használtam a készüléket. Utolsó találkozásunkkor, hiszen nemrég álomban megjelentél, lett volna rá mód, de a kutyut már régen eldobtam. Iszonytató módon és erővel verted az égi üllöt, s nem szikrák özöne lepett el, hanem egy vakító fénycsóva. Olyannyira vakított, hogy fölbredtem.

Szakolczay Lajos

Szép magyar vers

Jánostól tanultam meg szerkeszteni. Amikor a Naplóhoz kerültem, mindenféle feladatot kaptam tőle, s mert kevesen voltunk, a munka meg temérdek, úgy döntött: én szerkeszem meg egy századelős szlovén költő kötetét. A fordító, nem egy hatlövetű tehetség, ragaszkodott a képzavarokkal teli, nyegle munkájához, és én nem bírtam vele. A nyomdába adás határ-ideje pedig vészesen közelgett, nem lehetett tovább odázni a bajt. Sosem felejttem el azt a délutánt, amikor közösen küzdve próbáltuk megfejteni, hogy egyik-másik vers egyáltalán miről is szólhat. János biztos kézzel javított, s láttam, miként válik jóvoltából egy pocsék fordítás magyar verssé. Eggyel kül-

nösen meggyült a bajunk. Én legszívesebben kihagytam volna a kötetből, ő pedig bizonygatta, hogy ez jó vers lehet eredetiben. De ezzel nem mentünk sokra, mert csupán egy dolog volt bizonyos: ebben a versben szimbolikus szerep jutott egy zongorának és egy macskának. János, miután nem sikerült kihámoznia a túlírt, zavaros, magyartalan sorok jelentését, mérgeiben egyetlen mozdulattal áthúzta az egészet. Mit tehetett?! A nyáresti csendes szerkesztőségben elkezdtet verset írni egy zongoráról és egy macskáról.

Erős Kinga

Megkésett visszatérés

Azt mondta, hogy jó, talán büszke is volt rám, amikor kiderült, hogy indítani akarnak a Magyar Írószövetség elnöki posztjáért. De fenntartom a helyedet – folytatta –, ide bármikor visszajöhetsz. Mindketten azt gondoltuk, hogy egy ciklusnál úgysem bírom vagy akarom csinálni tovább. Másképp alakult. Nem dorgált érte sosem, de néha mégis úgy érzem, mintha elárultam volna hallgatóságos egyezségünk. Tíz évet töltöttem a szárnyai alatt a Magyar Naplónál, amely második otthonomná lett, szellemi iránytűm, kiindulási és igazodási pontom egyre bonyolultabbá és viharosabbá váló életemben. Én, akit asszonyok neveltek, titokban olykor mint pótapámra néztem fel rá. Több volt, mint főnököm és mentorom – a barátjának érezhettem magam, amiért nagyon hálás voltam. Aztán egyszer csak mindabból, amit közösen építettünk, kiszippantódtam. Üresség töltött el és hihetetlen egyedüllét. A jóval nagyobb gondok mázsás súlyai alatt elég nehéz volt ezt elviselnem. Fél évembe tellett, mire új szolgálati helyemen is magamra találtam. Nem tudhatom, ő hogyan élte meg távozásomat, de írószövetségi munkámat mindvégig segítette, erősítette, ellátott tanácsokkal, ötletekkel.

Csak a kérdése visszhangzik bennem mindmáig. Na, hogy döntesz, mikor térsz vissza? – ezt tette fel olykor nekem, szinte mellékesen, mert nem akart sürgetni, sem presszionálni, csak tudni szerette volna, meddig tartsa fenn a helyemet. S talán féltett is, mert láthatta rajtam, mennyire felőrölnek a napi gondok.

Ezt a kérdést egyszer a Tokaji Írótáborban intézte hozzám, mindketten épp ajtóink zárjával babráltunk ebéd után, hogy kicsit lepihenjünk. Még nem tudom – feleltem zavartan, s azzal beléptünk szobáinkba. De valahol, ott legbelül, még mindig azon a kollégiumi folyosón állunk, egymástól se nem túl közel, se

nem túl távol – mint korábban tíz éven át –, s egymásra pillantunk, mielőtt elnyelnek minket a szobák. Aztán az ajtók mintha az idő falában nyílnának meg újra, de az övének már nem lép ki senki sem. Hiába várom, hogy együtt menjünk tovább, csak saját lépteim konganak üresen, csak a saját lélegzésemet halom, az ő szobájából meg csak dől, ömlik kifelé a fény, akár egy zuhatag. Egy másodpercre megtorpanok, hogy megfürdessem melegében arcomat, aztán valami kényszer vagy szükségszerűség továbbtaszít, a folyosóvégi lengőajtón túlra, zszibongás öble fogad, nyel el.

Koporsója tövének fordultam sarkon, megkésve, letaglózva, hogy visszatérjek. Fedélzetén nagy a nyüzsgés, mindenki végzi a dolgát, építi tovább azt, amit ránk hagyott. De ő, a kapitány, már egy égi árbockosárból nézi mindezt, és olykor elmosolyogja magát, amikor összeakadnak lábaink.

Szentmártoni János

A közelében

Úgy kötődtem hozzá, mint a nagyapámhoz, mert tejfehér haja és szépen barázdált férfiarca mindig rá emlékeztetett, s mert néha ugyanolyan alma- meg présház szaga volt; és mert olyan természetességgel engedett szerkesztőnek és írónak lennem a lapjánál félkész verseimmel a zsebemben, mintha a fia vagy az unokája lettem volna. Az elvesztését is ugyanolyan nehéz volt tudomásul venni, még akkor is, ha végül elmorzsolódtam utolsó éveinek mindennapjaiból.

Sistereg az olaj a váltókon, gőzölög a talpfákról, mert függőlegesen veri, kalapálja az augusztusi Nap a vágányokat a bazalttöltésen; én az uzsai őrház oldalának dőlve ülök a biciklimen, bágyadtan tűröm, hadd kovácsoljon a tájba engem is. Ötödik hetemet töltöm a nagyszüleimnél, kilencéves lehetek talán, nézem, ahogy nagyapám vasutaspantallóban kapál a szemközti krumpliföldön átizzadt, könyékig túrt fehér ingében.

Amikor az *Elérhetetlen földön* töprengtem, mert fel akartam fedni a rejtélyét, úgy hiszem, ösztönösen ködlött bennem fel az iménti jelenet, tagolatlanul az idő, amikor *nem volt a szívemben semmi, ami kioltotta volna az évszakok roppant illatát*. Mint azon ritka élmények egyike, amikor is, mintha egy szemvillanásra el- vagy betelhetnénk a saját létünkkel, és az rajtunk túlcsondulva talán megmutatkozhatna nekünk.

Az *Elérhetetlen föld* szövegéből már első olvasásától szivárogni kezdett, és azóta is csepeg az a kimondatlan, mélységes és egzisztenciálisan nyugtalanító tapasztalat, hogy mi vagyunk ez az *elérhetetlen föld*, mi, önmagunk számára, a magunk élete, az önnön létünk, és hogy a *föld* eredendően vesz el az eszméjével. Elmúlik, amikor megnevezzük, önmagunk által szakítottunk el tőle, minekutána, akár mennyire is kitakarózunk, legfeljebb csak a közelébe juthatunk.

Hidegrázós, hogy a somogyi parasztyerek, miután ráértett a létezésnek erre a tehetetlenségére, '67-ben belerejtette a versébe, aztán ráhallgatva *földjének igazságára*, a munkába rejtőzve élte le életét, a legnehezebb időszakokban sem azt keresve, hogyan alkudhat meg, hanem azt, hogyan maradhat igaz a *földhöz*.

Bármikor fel tudom idézni, ahogy belegrimaszol a reprezentációba, belemosolyog a saját versfelolvasásaiba, ahogy elvonatkozik a „rákényszerített” szereptől. Szívesebben pakolta a könyveket, vagy mosta a boroshordókat, javítgatta a pályakezdők kéziratait, minthogy az éppen releváns asztaltársaságban szervezze írói karrierjét.

János benne élt, aminek a részünkről jó, ha csak a közelébe juthatunk.

Kondor Péter János

Fehér fény

Fehér, erős fény ég, amikor felnézünk a tornacsarnok magasból világító, mindig bekapcsolt lámpáira. Tiszta, fehér, durva anyagból varrt ruha, amit csak derékmagasságban választ el erős kontrasztként egy fekete öv. Szimbólum minden. Tisztaság, erő, egyszerűség, kettőség. Látszólagos durvaság, egyben az erő finom irányításának művészete. A versenyeket és tétre menő küzdelmeket leszámítva egy békés, filozofikus, harmóniát hozó sport is lehet, ha az embernek nyitva van a szíve.

Mester. Tanító. Példakép. Az olvasók és a pályatársak bizonyára szinte mindig civilben látták Jánost, János bácsit, ahogy szólítottuk. Mi szinte mindig cselgáncsruhában. Fekete-fehérben, utóbbihoz lassan a haja is hozzáidomult.

Nem a saját edzőnk volt, egy másik csoporté. De láttuk, ismertük, tiszteltük mint saját mesterünket. A Mester sok minden volt, pedagógus és apahelyettesítő egy személyben, ha úgy kellett. Kellett. Egyike volt a régieknek, az acélos kezűeknek, a tiszta tekintetűeknek, az egyenes gerincűeknek. Jóval később

tudtam csak meg, hogy ilyen volt közéleti és irodalmi véleménynyilvánításában is.

El kellett telnie húsz évnek, mire ki mertem hívni egy barátságos mérkőzésre. Pedig idősebb, könnyebb volt nálam, és azt hittem, gyengébb is. Meghajoltunk, csak kicsit moccanott a kezével (vagy a lábával?), nem éreztem mást, csak hogy repülök, barátságosan. Mosolygott, és talán dörmögött hozzá valamit mély, enyhén érdes hangján.

Később, ahogy a munkám új utakra vitt, öröm volt vele közéleti vagy kulturális rendezvényeken is szót váltani. Utoljára, a Vigadóban már nem volt jól, maga mondta. Nem akartam többet kérdezni.

Hasonlíthatnám a keleti harcművész filmek öreg mesteréhez, akihez a fiatal elmegy tanácsért, tanításért. De nem teszem, mert nem öregként él a gondolataimban. A tavalyi megemlékezés, ahol a nagyon is élénken figyelő arcú előtti ültünk, csak megerősítette ezt az érzést. Tudásért, jó szóért, egy vidám dörmögésért ma is szívesen elmennék hozzá.

Nem búcsúztunk el, mert nem kellett. A létezés örök. A fehér fénynek, ami bennünk és körülöttünk van, ő is része, és az is marad, mindenkor.

Szabó Zsolt (Budapest)

OLÁH JÁNOS

Vissza mindent

*Parazsat két pofára zabál a borzas sárga,
folyóhab nyalja szőrét, nincs rajta zabra, patkó.
Rugdaló csődörökkel elbír a tétlen álom.
Mit bőröm elpalástol, belülről visszabukkan:
a bomló útkanyarban, kilenc szerpentin alján
eltűnnek mind a dombok, a szálka-rajzú erdők,
az ásító sötétbe gomolygó nyírfa-füst mar.
Hiába indultam el, nem érek oda ügyse,
hol nap-hold járja lombját az égig érő fának.*

*Ha megremeg a dob-bőr, mint hogyha böngyöl csipné,
nem tudok róla semmit, rábízom magam mégis.
A szemem odafordul a ráncos, öreg arcra,
kilenc lombtölte ágnak rejtjelét aki hordja:
a legvénebb apának is megismeri apját,
a szélnek, a folyónak is meghallja a hangját.
Túl messziről beszél föl, sötét telefon-kútból:
forgasd, mer' mögpenészlik, gyerünk gyerök, a szénát!
A szavakban csalódtam, s már mélyebbre se vágyom.*

*Hátat fordítok inkább, nem érdemelném ügyse,
hogy a föld másvilági dobaját visszahalljam.
Jobb, hogyha csönd emészti a test, a lélek mocskát.
Mit zszugorgattam, végül az álmos tűzbe hullik,
magam is elmerülök ugyanabba a sárba,
hol kerülgettem régen sok napsütötte tócsát.
Idegenként kopogtatsz a kilencszárnyú ajtón:
a tudás felszínétől le az utolsó sejtig
a legtisztább titokról mindenki maga hallgat.*

Szolga föld

*Süppedj, jaj, add meg magad, dőlj le
a nyikorgó föld váncosára,
nyúzd a zöld hályogot le róla,
lásd, markold, tedd, amit akartál!
E kullancsos borberek erdön,
egyetlen köpeny mágnesében,
míg ágyát veti a hazugság,
lelj bagóért szent olvasóra,
mormogj mímelt imát a szélbe,
és tépd szét hóesés-karinged,
s tisztíts cipőt vele, te szolgál!*

JÁNOSI ZOLTÁN

Az elsüllyesztett remekmű Jegyzetek Oláh János *Közel* című regényéről**A fogadtatás**

Oláh János *Közel* című regénye a magyar próza XX. század közepén–végén végbement megújulásának abba a hullámba illeszkedik, amelyet Krúdy, Bródy Sándor, Kaffka Margit, Gelléri Andor Endre és néhány más alkotó áttörései után Ottlik Géza, Mándy Iván, Mészöly Miklós motivációi és a világirodalom ezekkel analóg inspirációi alapoztak meg. A *Közel* című regényciklus első részének megjelenése (1977) idején Oláh János még mindössze 34 éves, s amikor a záró könyvegység (*Visszatérés* címen külön kötetként, 1979) végére pontot tesz, még akkor sem éri el a negyvenet. Ezekben az években jelentősebb írásokkal a később az ezredvégi prózánk legfontosabb újító csoportjaként számon tartott alkotók (Esterházy Péter, Nádas Péter, Hajnóczy Péter, Krasznahorkai László és mások) csak egy része lépett még színre. Esterházy Péter átütő sikert hozó *Termelési-regény (kisszregény)* című munkája 1979-ben (a *Visszatérés* megjelenésének évében) kerül kiadásra. Nádas Péter első művei után nagy elismerést meghozó könyve, az *Egy családregény vége* 1977-ben jut el a könyvesboltokba. Hajnóczy Péter *A fűtő* és az *M* után 1979-ben teszi közzé jelentős poétikai újításokat hozó *A halál kilovagolt Perzsiából* című kötetét, az ezt az irányt folytató *Jézus menyasszonya* 1981-ben kerül az olvasókhoz. Krasznahorkai László *Sátántangója* (az ezt megelőző ígéretes munkák után) csak 1985-ben hagyja el a nyomdát.

Oláh János kötetciklusainak újító ereje így alapvetően idősebb kortársai: Sánta Ferenc, Fejes Endre, Somogyi Tóth Sándor, Galgóczi Erzsébet realista látóterű prózakoncepcióival szemben alkotja meg nóvumait. Annak az irányzatnak a teljes átépítésével, amely számottevő értékeit a móríci realista hagyomány újragondolásával, de alapvetően mégis a „realista” ábrázolásmód irányzékain hozta létre.* Oláh János 1979-re már három részből álló (*Közjáték, Elindulok, Visszatérés*), írói szemléletében, stílusában, monumentalitásában páratlan regényfolyama – miközben elődei, kortársai, majd az utána jövők egy-egy műve, illetve később

életműve körül messzire hangzó viták, fontos kritikai, majd irodalomtörténeti minősítések, európai és egyetemes irodalomtörténeti egybevetések sorozata bontakozott ki –, mégis, s úgyszólván teljesen, visszhangtalan maradt. Szinte az irodalmi köztudat rálátási, megítélési szintjének küszöbéig sem jutott el. A mű jelentőségének felismerése, a könyv olvasottsága és népszerűsítése mélyen alatta maradt említett társaiénak, csupán egy kisebb elemzői csoportban ismerték fel kiemelkedő szerepét. „A *Közel* szűk szakmai körökben, legalábbis azok körében, akiket én, mint hozzám közel álló írókat számon tartottam, aratott némi elismerést” – emlékezett később szűkszávan az író. A nagy, meghatározó irodalmi fórumok, a napilapok, a kortárs irodalmat elemző konferenciák, a vitákat evokáló központok némák maradtak a regényről. Ennek a némaságnak a társadalmi háttérét Kodolányi Gyula a protestáló nemzedéki helyzet szemszögéből így fogalmazta meg: „Ez a visszhangtalanság nagyon is valós szituáció. Nem merő véletlen, nem is egy életrajz anekdotikus részlete, hanem, mondhatni, nemzedéki sors. És kevesen szegeztek vele szembe ambiciózusabb művet, mint Oláh János.” A nagyberki író prózamegújító kortársainak eredményeit elismerve sem lehet a magyar irodalomtörténeti figyelemnek továbbra is a kitagadás pozíciójából tekinteni erre az alkotásra, amely számos szempontból előlegezte meg a mai magyar próza kísérleteit is.

Abban az „elsüllyesztő” és nagy bizonyossággal a hatalom kultúrpolitikájába simuló kulturális feltételrendszerben, amely nem egyszerűen Oláh János remek újszerűséggel megírt, az európai próza új látószöveget nyitó áramaiba illeszkedő, új prózapoétikai vonásokat viselő művének esztétikai akkordjait, hanem elsősorban annak a rendszer iránti határozott kritikai hangjait akarta elhallgattatni, reflexió nélkül maradt annak a néhány pontos tekintetű embernek a kiáltása is, akik azonnal felismerték – és hírül is akarták adni – a regény kivételes irodalomtörténeti jelentőségét. Réz Pál, Határ Győző, Kodolányi Gyula, Kovács István – s nem csupán a hosszú agóniájú kádári időkben – hiába emelték fel időről időre a szavukat a könyv értékeinek elismertetése és tudatosítása érdekében, előbb a marxista irodalomkritika és irodalomtörténet-írás, majd az ezt leváltó, (hazai) posztmodern elmélettel telített irodalomesztétika, de még a „népi” irodalommal eljegyzett kutatás is szinte tökéletesen hangtalan maradt a huszadik század utolsó harmadának egyik legfontosabb magyar regényéről.

* A regény poétikai alapkaraktere már a későbbi átdolgozások előtt kialakult, ahogyan erről Réz Pál és Határ Győző elemzései is tanúskodnak.

Pedig akik szóltak róla, már közvetlenül a regény elolvasása után a műnek a magyar regényepoetikába kiáltó újszerűségeket hozó axiómáit rögzítették. Ezek a magyar és az európai regény nóvumokat alkotó folyamatába egyszerre kapcsolták be Oláh János munkáját. E minősítéseknek csupán néhány bekezdését idézve is fölöttébb elgondolkodtató az a következetes csönd, amely a könyvet születése után még évtizedekkel később is körülvette, s körülfogja ma is. Olyan, messziről s messzire csillogó ormok ezek a vélemények, regényelméleti ítéletek a műről, amelyek a magyar próza e felelős értelmezőinek a tolláról egyszerre esztétikai és etikai csúcscikként magasodnak a politikai és művészeti érdekek, a hatalmi viszonyok között hányódó szellemi manőverezés, a taktikai útvesztők, a félrevezettség, a közöny és a felejtés fölé. „A *Közel* a gyermekkor beutazása, a Nagyberkiben született somogyi kisfiú felcseperedésének tudatregénye; távolról sem a gyermekkor nosztalgias felsugárzása; sem mórliczi, realista színekben tartott gyermekkori anekdoták füzére. Egyrészt azzal, hogy tudatregény, máris, ha akarja, ha nem, szakítania kell nemcsak a külső világ leíró realizmusával, de még az elbeszélés ’bejárt’, realista kényelmével is; másrészt a tudatfolyam minél közvetlenebb, szinte telexes ’áttételében’ olyan stílári újításokat hoz, amelyek a mai magyar irodalomban ismeretlenek, vagy kuriózumként fordulnak elő csupán” – írja például Határ Győző. Értékképleteinek lényegét Réz Pál sem látja másképp. Ahogyan erről az Oláh Jánoshoz írott levele tanúskodik, a Határ Győzőéhez hasonló szemléleti körökben jelöli meg a regény újszerűségét és fontosságát a magyar próza-történetben: „...a *Közel* végre egy olyan paraszt-, pontosabban szegényregény, amely nem ragad bele a magyar irodalom hagyományaiba, nem a szociográfiai anyag foglalkoztat, nem az a célod, hogy a mélységek egzotikumát mutasd fel, vagy akár társadalmilag determinált drámákat. [...] Az analízis... nem erőssége prózánknek; te modern írói (pszichológusi) eszközökkel elemzel egy alkotót, egy sorsot (helyzetet is), kitágítva olykor az elemzést a költészet lehetőségei felé. Nem Veres Péter, hanem Proust tanítványa vagy. A módszer, érzékenységgel párosulva, lehetőséget ad egy újfajta szegény kisgyermek újfajta panaszainak elsírására; méghozzá olyan társadalmi-történelmi ellenpontokkal, vagy inkább koordinátákkal, amelyek elegánsan szituálják az örök emberi sorsot.” S Kodolányi Gyula vagy Kovács István később született regényelemzései is az idézetekhez

hasonló erővonalakat tárnak fel. „Bárhol üssük fel remek regényeit, a *Közelt* és a *Visszatérést* – fogalmaz Kodolányi Gyula –, egyetlen oldalukról annyi végleges pontosságú kép támad ránk, amennyivel más író egy egész aszályos évadot ki tud húzni. Ha valamiért nehéz olvasni ezeket a regényeket, az az intenzitásuk, ami szinte egy pillanatra sem engedi, hogy lazítsunk, hogy kellemesen megpihenjünk. Mint ha kanyargós sziklaágyba kényszerített, sokszólamú zuhatagot hallgatnánk egyvégtében, sosem adhatjuk át magunkat a mondatok kiszélesedő, nyugodt derűvel ömlő folyamának, a mélység fölött bájosan csevegő felszínnek.” Elemzése rámutat a regényt övező fagyott csönd riasztó, ellenséges természetére is: „A *Közelt*, amely az elmúlt két évtized egyik legizgalmasabb és legmélyebb prózakísérlete, szinte teljes hallgatás fogadta itthon. Az egyetlen lelkes üdvözlés és átfogó méltatás Londonban kelt, és Párizsban, az Irodalmi Újságban jelent meg. Határ Győző, mai irodalmunk kevés figyelmes és elfogulatlan olvasójának egyike vette észre, hogy milyen igényes vállalkozás ért révbe e könyvben – s tegyük hozzá, folytatásában, a *Visszatérésben*. [...] Az ÉS érdemes recenzense annyi eszmei mondanivalót tudott kiizzadni a könyv kapcsán, hogy, úgymond, költőnek nem szabad regényt írnia.” Kovács István analízise és számottevő méltatása, már több évtized távolából tekintve vissza a mű fogadtatására, nagy élességgel nevezi meg az elhallgatás társadalmi indokait is. „Oláh János 1968 és 1975 között íródott *Közel-Visszatérés* című regénye a magyar próza megújításának megkerülhetetlen, sikeres kísérlete, s így bizonyos vonatkozásban a posztmodernként meghatározott prózairányzatnak is egyik első és egyik legkiemelkedőbb alkotása. (Posztmodern? Abban az értelemben, ahogy Edward Stachura *Szekercelármája* vagy Leopold Buczkowski *Fekete patakja* is ’előhírnökei’ a lengyel posztmodern prózának.) [...] Az 1977-ben megjelent *Közelnék* még volt visszhangja – a legelismertebb méltatást Határ Győző írta róla ’odakint’ – az 1979-es *Visszatérést* már teljes csönd övezte, akárcsak – Czine Mihály méltatását kivéve – *Az örült* című, 1983-ban napvilágot látott regényt is. Mi lehet Oláh János következetes agyonhallgatásának oka? Vélhetően elsősorban az, hogy az általa megújított próza eszközeivel a kolhozoknak nevezett újkori rabszolgatelepre üzött magyar parasztság, a szétvert magyar falu, elüszkösített közösségi erkölcs, a tartását, jellemét feladó, a kommunista diktatúrának kiszolgáltatott egyén drámáját jelenítette

meg kegyetlen nyíltsággal. [...] a magyar társadalom tömeggé, a magyar nemzet lakossággá züllesztésének kíméletlen, de a pusztítást illetően jól megtervezett gépezetét láttatja. És azt, hogy a hatalmi mechanizmus működtetésében a felelősség végső soron az értelmiséget terheli.”

A szintézis természetéről

A könyv megalkotásában Oláh János sajátos prizmatiként alkalmaz. Ahogyan a prizma megtöri a fényt, és különböző irányokban szerteszórja annak sugárát, úgy töri meg a környező „reális” világ tárgyainak körvonalait, folyamatait Oláh János írói tudata. Már maga a téma is, a gyermekkor világa, amit a prizma középpontjába állít, a látszólagos egyszerűsége ellenére erősen összetett: konkrét szituációk, élmények, emlékezetformák, álmok, képzelet metszik benne sorozatosan egymást – szinte sorról sorra –, és hozzák létre együttesen a regény szövegképrázatát. A mű eközben egyszerre lineáris (előrehaladó) időszerkezetű és retrospektív; epizódképző és atmoszferikus, valójában a sokspektrumú emberi (javarészt „imitált”, rekonstruált gyermeki) tudat az, ami a regény játéktérét alkotja, méghozzá grammatikai, irodalmi, pszichológiai és filozófiai értelemben is. Ebben az összetett, tudati szempontból szinkretikus szövegképző térben eseménymozaikok, történetrészek, közel- és totálképek, víziók emelkednek fel, izzanak és kapcsolódnak egymásba, generálják s világítják át egymás jelentéssíkjaikat. Bizonyos, hogy ennek – a kor magyar prózájában kivételesen rendhagyó – regénynek az egyik fő szervezőereje az a líraiság, amelynek előképét a magyar irodalom terepein leginkább Krúdy prózájában lehet megtalálni, s amely Oláh János sok éven keresztül csiszolt költői tapasztalataiból is fakad. Különösen pedig lírájának abból a belső komplexitásából, amely avantgárd örökséget, mítoszt, gondolati lírát, népköltészetet s egyéb, már a posztmodern látásmódra és technikára valló írói eszközöket is egyaránt képes volt integrálni. Oláh János tollán így – Mezey Katalint idézve – nemcsak egy kivételes igényű regényfolyam, hanem annak révén, azáltal „a leghosszabb magyar nyelvű vers” születik meg.

A *Közelben* Oláh János egy olyan prózapoétikai látásmódot juttat érvényre, amely nemcsak a ’70-es évek magyar regényében markánsan új szemléletű, a kortárs nagyprózai művekhez képest más utakon járó, egyedi eredmény, hanem a mű poétikája nagyszerűen ötvözi magába a magyar próza előző 50-70

évének több meghatározó értékvonlát is. A szerző szemléleti és stíluszintézisének jelentősége prózában ezért (egy másik műnemre vetítve) korábról Csokonai, a későbbi időkből pedig Weöres Sándor vagy Szilágyi Domokos új líranyelvet teremtő és új alkotói látászöveget megnyitó stíluszintézisének emlékét idézi fel. Miközben – a „csupán” néhány évtizeddel előtte járó – Ottlik Géza, Mészöly Miklós és Mándy Iván kortársaként, de már az ő új értékvonásait is beépítő művével gyökeresen eltér a realizmus-újrealizmus s az új dokumentativitás változataival kísérletező, de a tér-idő-cselekmény lineáris (vagy azzá épülő) koreográfiáján valójában túl nem lépő kortárs regényektől, úgy érinti meg és alkalmazza a számára inspirációt kínálni képes hagyományt, hogy közben kiválóan egyéníti is: a sajátjává transzponálja annak ösztönzéseit.

Csupán néhány elődöt ragadva ki a motiválók nagy halmazából: így Kaffka Margitnak az emlékezés ösvényeit felnyitó, annak tartalmait szétterítő, és elemi részecskéit, szinte vízcseppeként, sokféle csillogtató képeit, a magyar vidék eseményeit, személyeit, tárgyait, atmoszféráját az olvasó tekintete elé az impresszionisztikus mondatfűzéseken át is hajszálpontosan odavarázsoló írástechnikáját. Vagy Krúdy eleven erejű, plasztikus, a dolgok ízét, illatát tapintható-látható-hallható testét körmondatok cikázásával rögzítő látásmódját, amelyben hasonlat, szóképek, részletezés, halmozás a fotónál vagy a filmnél is többszörösen élőbb látványát képes adni az emlékeknek, a tárgyaknak, a cselekménynek és a gondolatnak. S Gelléri Andor Endrének a belső, a lélektani és a külső, a társadalmi feszültségeket és ezek modulációit egyaránt hatalmas fénycsóvával fellobbantani tudó prózalátomásait, szikrázó stílusvonásait, amelyekkel a lélek és a test rezdüléseit, s mindkettőnek a világgal történő ütközéseit a szavak pontos és tovább sugárzóan fénylő hálóiba fogja. Ám ott él Oláh János regényében *A kamaszizmok tündérszárnyán* című könyvét, sőt a *Puszták népét* író Illyés tollának, szeizmografikus fegyelmének rezgésrendszere is, ahogyan az emlékezés pontos ívein a gyermekkorvilágot: a tájat, az embert, a természetet és a társadalmat, a szokásokat, a hitet, a teljes antropológiai mezőt dokumentálja, filmszerűen és félreérthetetlenül. S e dokumentáció mögött – Oláh János alkotáslélektani összetettsége mélyrétegeiben – ott húzódik több más népi író: Tamási Áron, Szabó Pál „tündéri” vonásokkal felruházott, Veres Péter, Sinka István nyer-

sebb és vaskosabb sorsparamétereket feltáró írói sors-tapasztalata és módszere is. S természetesen ott él a *Közel*ben a realizmust számos szimbolikus-látomásos vagy naturalista, ugyanakkor elvonatkoztató igényű, s mindezeket erős lélekfestő rajzolatokkal átszövő Móricz ösztönzése is. A gyermekkor örömei és megaláztatásai és az iskola ábrázolásában pedig – az emberi természetet a gyermekkor fenyegetettségében megragadó goldingi sugallatok között – nagy fényvel világít Molnár Ferenc és Karinthy Frigyes e tematikájú műveinek emléke, ahogyan (különösen a gyermek és a természet kapcsolatának ecsetkezelésében) ott mozdul Fekete István keze nyoma is. De mindez alárendelve a szuverén írói teremtésnek, szintézisbe és egyedi szemléltető művészetbe fogva, ahogyan a közvetlenebb elődök prózaújító értékvonásai is: Mészöly elvontságokat érzékletessé tevő, részletező tendenciáiban is mindig egy erős gondolatrendszert fotózó objektivitása, Ottliknak a személyiség helyét a társadalmi és a természeti rendben fókuszálni akaró, ezért a teljes körbefogó antropológiai viszonyrendszert modelláló, a cselekmény linearitása helyett másfajta szerkezeti erőket kínáló íráskultúrája és Mátyás Ivánnak a külső eseményeket a belső világ, a lélek felé térítő, szintén Krúdy és Kaffka Margit iskolázott prózaírói módszere is. S mindezekon a hatásokon (és a már említett Goldingén) túl Oláh János e regénye az egyetemes irodalom más morzejeleinek üzeneteit is a maga szövegtestébe vonja.

A regény első fejezeteinek írása idején a még mindössze húszas éveit végén, harmincas éveit elején járó író emlékezetében nyilvánvalóan elevenek még a magyar szakos egyetemistaként megismert, nemcsak régebbi és újabb magyar, hanem a világirodalmi olvasmányok is. S a fiatal író prózája – a novelláira, regényeire és teljes valóságérzékenységre is erősen ható „népi” írók mellett – ezeknek a hatósugarain is iskolázódott, s jelentős mértékben használta fel művében a korabeli magyar világ kifejezésére is alkalmazható üzeneteiket. Az egyetemi oktatásban – kötelező vagy ajánlott olvasmányként – a XIX. és a XX. század prózáját jelentősen alakító alkotók sora állt a tollat ragadó fiatalok szellemi szolgálatára a hatvanas években is. Ha Bulgakovot, Paszternakot, Solzsenyicint, Orwellt a hatalom ideig-óráig le is tilthatta a listákról, olyan szerzőket helyezve eléjük, mint a magyar irodalomból például Illés Béla, az egyetemesből pedig Osztrovszkij vagy Ehrenburg, az olvasmányok törzsrésze Dosztojevszkijtől Marcel Proustig

akkor is mértékadó maradhatott, s a könyvtárakban még a mellőzött szerzők jó része is elérhető volt. Az egyetemi világ „másként” gondolkodó csoportjaiban pedig – valószínűsíthetően – kézzől kézre járhattak a betiltott írók munkái is. S az egyetemi idők befejezésétől harmincas éveinek elejéig is igen sok újabb mű is kerülhetett még az állandóan olvasó Oláh János kezébe.

Ebből a nagyon gazdag ösztönző vonulatból, a húsz- és harmincas évek során át a magyar és az egyetemes próza értékei közül a szerző tudatába szívódó mintákból – amelyek sorában az európai és az amerikai irodalom számos nagy képviselője fogta egymás és Oláh János kezét Csehovtól Herman Melville-ig, Dosztojevszkijtől Faulknerig, Balzacotól Mark Twainig, Steinbeckig –, két, a magyar író szemléletét és stílusát formáló irány mindenképpen a legnagyobb hangsúlyokkal emelkedő ki. Az egyik a Proust és örökösei által kifejlesztett, impresszionisztikus, lirizált prózát eredményező írásmód (amely a magyar irodalomból Krúdy és Kaffka Margit műveiből küldött szintén erős impulzusokat Oláh János alakuló prózájának); a másik pedig a francia „új regény” vonulata (Michel Butor, Alain Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute, Marguerite Duras és más írók képviselésében), amely pedig a magyar irodalmi forrásokból elsősorban Mészöly Miklós – Oláh Jánosra szintén rásütő – prózájának fényével érintkezett. Maga a szerző mindkét fontos inspirációs kört megjelöli a *Közel* 2014-es kiadásának utószavában (a Magyar Művészeti Akadémián elhangzott székfoglalója változatában), egybeszöve e motivációk szerepét a magyar „népi” irodalmi modellek hatásrendszerével. A Proust-vektorokra, amelyekre Réz Pál analízise is rámutatott, érdemes külön is figyelni idézett szavaiban, mert arra is érzékenyen utalnak, hogyan voltak ezek egybeforraszthatók a „népi” írók egyes munkáinak ösztönzésével. „Veres Péter remekműve, a *Számadás* és Sinka István *Fekete bojtárja* volt valóban az a két távoli csillag, amelyek ennek a könyvnek az első szavait kicsalták belőlem. Az csak természetes, hogy *Az eltűnt idő...*-t fordító Gyergyai Albert által somogyi szavakkal újjávarázsolt francia mondatok zenéje, utánozhatatlan íze is alakította irodalmi ízlésemet. Ha már az irodalmi minták keresésének ingoványos terepére tévedtem, a francia új regényt is meg kell említenem. Talán a közelség élménye is innen adódik. Az a szemlélet, amely pórusaikig kinagyítva mutatta meg a tárgyakat, új értelmezési lehetőségekre hívta fel a figyelmemet.

A történetek, amelyeket ez az objektív megközelített – adja a regény értelmezésének egyik kulcsát olvasói kezébe maga az író –, számomra érdektelenek voltak, de a látásmód az általam ismert világ számtalan eddig rejtett titkára nyitotta rá a szememet.”

Az első nagy külföldi modell, Proust alapművéről Szerb Antal már hosszabb elemzésének alapállásaként a következőket mondta: „Mialatt olvasom Proust regényét, a szerzővel együtt álmatag magam-megfeledkezésben keresem az ’elveszített időt’ és eszembe sem jut, hogy módszerén gondolkodjam, hogy más regényekkel összemérjem. Nem jut eszembe, mert minden kritikánál erősebben él bennem az inkompenzurabilitás érzése, mely érzelmi kritériumom arra, hogy nagy valamivel állok szemben: egészen másnak érzem, mint mindent, amit valaha olvastam, bennem élő képe elszigetelődik attól a fogalomtól, hogy irodalom. Nem jut eszembe, hogy regényt olvasok. Sőt, hogy olvasok egyáltalán, azt is elfelejtem.” Proustnak a hatása az utána következő prózáírókra az irodalomtudomány részéről is bizonyítottan: kétségbevonhatatlan. A realista szemléletű, előrehaladó-fokozó, a történetre koncentrálnak írásmód és cselekményvezetés szétbontása, a tér és az idő szubjektumba transzplantálása és az ezekkel járó stílári módosulások, amelyek a mondatok, a szószerkezetek, a szavak szintjéig hatolva vezették új utakra az európai regényt – és ezekkel együtt a prózanyelv költőiesítése –, olyan új regényírói pólusokat, nyelvi bázisokat teremtettek, amelyre regényírók generációi támaszkodhattak később. Oláh János ezeket az üzeneteket hallja meg, amikor a Móricz–Veres Péter–Sinka–Kodolányi–Illyés népi írói vonulatba, különösen annak önéletírói-émlékező rétegébe beleoltja a Proust–Joyce–Krúdy prózaalkotó vonal teret és időt felbontó, azokat hol kitágító, hol szűkítő, sajátosan lirizáló eljárásait, megtoldva ezeket a francia „új regény” felismeréseivel. A „nouveau roman” módszere, szemléletformáló üzenetköre nem sokkal a *Közel* megírásának kezdete előtt érkezett erőteljesebb, jól érzékelhetőbb sugárzásával Magyarországra, s alkotói lényegét valóban az Oláh János által leírt, a „pórusokig” hatoló részletezés által kínált szemléleti és nyelvi lehetőségek adták. Mindezek a magyar- és világirodalmi inspirációk ugyanakkor csupán a nagyobb erővonalait jelenítik meg a műben nagyszabásúan egymásba épülő, egymást erősítő és transzformáló hatásrétegeknek, amelyek nagyobb részükben egyszersmind a nagyregény poétikai rétegeit is képezik.

A mű „bartóki” vonásai

A *Közel* poétikájával kapcsolatban Határ Győző a „bartóki” modellhez történő erős kapcsolódást is hangsúlyosan felvetette. „A regény prózaversre emlékeztető szabad lengésével, bartóki kontraszthatásaival és nem utolsósorban a teljes beleélés alázatánál fogva – sodrásával, váratlanságaival – magával ragadó és megdöbbentő. Elszakad a szokványos regényelképzeléstől, bebizonyítja, hogy a lehető legszubjektívebb a legegységesebb, a legteljesebb érvényű” – írja. A „bartóki” elvek ösztönzése természetesen ott él Oláh János lírai műveiben is (lásd például a *Ballada*, *Csavargó-dal*, *A Wathay-énekeskönyvbe*, *Varas sebünk vére*, *Kilenc lovam*, *A csobbanó hideg kútba* című verseit), de regényfolyammá táguló prózájában ezeknek a hatásoknak az értékörét jobbra másféle pólusokhoz mérve lehet meghatározni, mint költészetében. Míg amott (lírájában) a népi kultúrára, a folklórra alapozva a motívumok, a világkép, a szókinccs szintjén is látványosan megjelenő archaikus-népi szövegtöredék-anyag izzik át a mindezt a XX. és a XXI. század történelmi-társadalmi-lélektani-kulturális mezőibe emelő és ezt egyetemésíteni törekvő versstruktúrára, addig a nagyprózájában (képi, ritmikai, gondolati és az eseményeket lefestő szinten is) a folyamatokat látó, megítélő és rögzítő alkotói „tekintet” antropológiai meghatározottságának „bartóki” vonásai a fontosabbak; s ezekhez kapcsolódóan a „szerkesztés” zenei természetének egyes meghatározói.

A népi kultúra maga, egyes folklórmotívumok kivételével (mesékből, népdalokból, a népi kifejezéskincsből merítve) javarészt csupán a szerzői nyelvnek a tájnyelvet felkaroló akaratában és ennek a poétikába épített vonásaiban ad jól kifejezett jelenlétet a műben. A „bartóki” összetevők között ez sem elhanyagolható jelenség, hiszen, amiképpen szintén Határ Győző írja: „Már legfőbb ideje, hogy meghonosodjék, és teljes polgárjogot kapjon a magyar irodalomban is [...] különböző tájnyelvek kvázi-kodifikált átírása – amelyet oly bőséggel használ alakjai jellemzésére a modern angol széppróza.” A nagyszülők, az anya-apa, a rokonok és a gyerekkori társak „ö”-ző, somogyi tájnyelven történő megszólaltatása kétségtelenül a regény „bartóki” megalkotottságának kereteibe illeszkedő vonás, de annak itt mégis inkább csak appendixként (függelékeként) értelmezhető, nem pedig (egyik) alapelveként. Már jóval inkább a centrális Bartók-paraméterek jelenségeként adott a falusi-népi szereplők

legemberibb rétegének gondolkodása és világlátása a műben: így a kovács nagyapáé, az édesanyáé, a natúrával együtt lélegző rokonoké, akik a természeti világhoz és a népi kultúrához egyaránt kötődő emberi tapasztalaton állnak szembe egy tisztább világ és emberség értéktudatának birtokában, és ennek képviselőiként a Rákosi-diktatúrával. Ők – a rendszer züllött, karikatúraszerű, gnómként vagy szimulakrumként megrajzolt figuráival ellentétben – a munka, a szeretet, az erkölcs és egy élhetőbb társadalmi rend értékeit képviselik.

A „bartóki” elvek közül a műben a legfontosabb mégis az a világra nyíló gyermeki *tekintet* – és ennek a tekintetnek a költészete –, amit Oláh János a gyermeket körülvevő, körülötte kavargó események megfigyelőjeként és elemi, elsődleges analizátoraként regénye (és regénypoétikája) középponti helyére ültet, s amely tekintetnek a médiumán át alkotja meg könyvének szövetét. A szövet mintái, mikrobarázdái és nagyobb egységeket alkotó bordázata mind-mind az e tekintet, a „szem” mediátorának vezérlete révén működtetett szellemi (verbális, poétikai, lingvisztikai eredményt adó) szövőszék rúdjai között szövődik a szavakon, szószerkezeteken, mondatokon, bekezdéseken, a különböző alegységeken, majd a fejezeteken át a háromrészes teljes regénnyé. Ennek a „szemnek” a „bartóki” csillogása a világba született ember tiszta és naiv megfigyelő-megértő akaratában, a sorssal ütközéseiben, az elemi tapasztalataiban, a létben botladozásaiban, látása egyszerre kozmikus és mikropórusos teljességében, a dolgokat analizáló, azokra rácsodálkozó, az archaikus-primer emberi tudás számos elemét hordozó lét- és eseményérzékelésében, megnevező és megítélő archaikus „metaforizálásában”, hol asszociatív, hol bricolage-technikával, hol analógiákkal, hol részletező vagy antropomorfizáló, a gyermekrajz-asszociációkhoz hasonló költőiségében fejeződik ki. Ez a „szem” tehát Oláh János „bartókiságának” a fókusza e könyvben. Nemcsak egyszerűen „szem” (azaz látás és látásmód), hanem maga a teljes érzékelés és kifejezés, telítve az animizmus, a mágia, a mítoszalkotás és a világot elrendezni és megérteni akaró szándék varázslataival. A sors és ennek a harmóniáktól való folytonos elcsúszása, a lét erővonalai közötti deformálódása, a tapasztalatok szépsége és keserősége, a felfoghatóság, a szeretet, a hűség szentségei és ambivalenciái, a megértésért viaskodó küzdelem és ennek korlátai, azaz a teljes eredendő emberi dráma a Bartók-zeneművek legbelső etikai-

koncepcionális szerkezetéhez hasonlóan adják alapvető konstrukciós elvét Oláh János regényének. S mindezt a zenei struktúrákéhoz hasonló szerkezet-szabályozó elvi rendszer egészíti ki és valósítja meg.

A teljes könyvre rápillantva látható ugyan a realista regénytől örökölt (s az epikum axiómájaként is megjelölhető) lineáris (időbeli) előremenet és az ezzel kapcsolatban álló térbeli kiteljesedés, hiszen a mű a gyermek eszmélése időszakától egyre gazdagodó mikro- és makrohelyszíneken tízennégy éves koráig követi nyomon a fiú életútját. Ám az egyes fejezetek lapjaihoz, alegységeihez közel hajolva tisztán tűnik fel, hogy a regény valójában nem a fiúcska sorsának az eseményekhez rendezett útját kíséri a szövegtest legnagyobb terepein, hanem e gyermek *világérzékelésének* történéseit, modulációit. A *Közel* több mint ötszáz lapján Oláh János tehát egyszerre két regényt ír meg. Az egyik a gyermeki lét eseményeinek lineáris sora, maga a szűkebb epikum, ami a maga időrendje szerint néhány tucat, legfeljebb félszáz oldalban bőven összefoglalható. A másik, a gyermeki tekintet szűrőjén ábrázolt világ viszont, amely a képszerűség és a részletezés révén egyszerre irányul belülről és kívülről, jórészt a költészet prizmáján formálva kápráztatóan gazdag. S ez a gazdagság folytonosan szétfeszíti, megtöri az epikai menetrendet, ám mivel ennek eltüntetése már a prózavers irányában mozdítaná el a műnemet és a műfajt, s ezt a változtatást a szerző természetesen nem teheti meg, ezért a hagyományos realista cselekmény és időrend helyére, a nagyepikai vektorok közé a nagyobb zenei művek szerkezetéhez hasonló struktúraelemeket épít. A három regényrészben az egyes kisebb fejezetek mint *témák* jelennek meg, ezeket epizódok, párbeszédok vagy hosszabb-rövidebb leírások által közösen megkomponált *tételek* tagolják, az epizódokban pedig a lelki reflexiókat, a világanalízist, az érzelmi-hangulati váltásokat kifejező és megjelenítő *motívumok* hullámszerűen, épülnek egymásba, szakadnak ki egymásból, modulálódnak, variálódnak, s egészülnek ki a felnőtt visszapillantásának bölcséleti elemeivel.

Ez a makro- és mikroszerkesztési elv következetesen végigvonul az egész regényen: a *tételek* epizodisztikus, párbeszédos és leíró részei az epikumot stabilizálják, a *motívumok* körei pedig a regény mértékadó arányaiban azt a költészetet kölcsönzik a műnek, amely Oláh János regényét meghatározóan emeli a század magyar prózairodalmának kitüntetett alkotásai közé.

LÁNG GUSZTÁV
Közel(ítés), távol(ítés)
 (Oláh János: *Közel*)

A *próteuszi műfaj* – ahogy a regényt annak kísérletező korszakában egy kritikus nevezte – egy teljesen új arcát fordítja felénk Oláh János *Közel* című könyvében. Szándékosan kerülöm a műfaji azonositást, mert noha ez gyakran olvasható lexikonok és más kézikönyvek felsorolásaiban, valamint könyvek belső címlapján is, valójában a regény műfaji kritériumai egyre kevésbé jelentenek *kategorikus imperatívuszt* a nekiveselkedő szerzők számára. Ma már aligha mondhatunk többet műfaji meghatározásként, mint azt, hogy regénynek nevezünk minden terjedelmes (esetleg kötetnyi terjedelmű) szépirodalmi szöveget. És ez igaz akkor is, ha e műfaji címszó alatt ma is olvashatunk – és ma is írnak – a regény múltbeli szabályainak megfelelő alkotásokat. Hogy ezeket az egymástól különböző, sőt egymásnak ellentmondó szövegeket nemcsak könyvespolcunkon soroljuk egymás mellé, hanem olvasói élményeinkben is, azt csak részben magyarázza a tudatunkban működő rendszerező kényszer; szerepet játszik ebben az is, hogy e kényszer nemcsak a befogadókban él, hanem a szerzőkben is, akik részlegesen, mintegy töredékként szövegükbe építik a *regényszerűség* elavultnak hitt és annak is hirdetett elemeit. Műfajról nem, legfeljebb tipológiáról beszélhetünk a regénnyel kapcsolatban, és még típus-kategóriákról sem, hiszen az egyes tipológiai jegyek át- meg átszövik a művek sokaságát. Egy „kötetnyi terjedelmű szépirodalmi szöveggel” csak akkor tudunk mit kezdeni, csak akkor tudunk értelmet és jelentést tulajdonítani neki, ha e törmelékekből – mint a kiásott cserepekből a régész az egykori kultúra formakincsét – újraépítjük a kihalt műfaj emlékképét. Ami elég kockázatos vállalkozás, és kétes eredményekre vezet.

A *Közel* tematikusan azokhoz a művekhez sorolható, amelyek az *emlékezést* választják szervező elvként. Az is jellemző, hogy az emlékezés tárgya a *Közel*ben is a gyermekkor; kettős értelemben is múltja az elbeszélőnek. Az elbeszélés időpontjához képest a legrégebb időtávlat, hiszen az emberélet kezdetét jelenti, és emlékezetünk csak a létidő korlátai

között működhet. De múltat jelent mitikus értelemben is, hiszen a gyermek a felnőtté válás folyamán „meghal” bennünk – ahogy Ady írta: „Az a kisfiú jár el hozzám / Mostanában, nevetve, holtan, / Aki voltam” –, és a halál a feledés állapota. A görög mitológia szerint az alvilágban, a holtak birodalmában a Léthe vize folyik, amelyből ha iszik valaki, mindent elfelejt. De ott buzog Mnémoszüné forrása is, amely emlékezetébe idézi halott voltának lényeges történéseit. Oláh János vonzódik a mitikus gondolkodáshoz a könyv néhány utalása szerint; a küzdelem, amelyet az emlékezés megvalósulásáért folytat, e csodatevő forrás kortyaiért zajlik. A kiindulópont mindig a felejtés kudarcos állapota. A folytatás mindig a kételkedés az emlékek igaz voltát illetően. A könyv zárómondataiban ez a kettősség fogalmazódik újra: „Kívánom is meg nem is, hogy megtudjam az igazságot, amelyet ismerni terhes, mégis, különösen távol tőle, szívesen teszünk úgy, mintha nem volna az. Próbálok elfordulni, meghátrálni a szembenézés elől, de akkor is ugyanazok a kétségek fogadnak. [...] A jelenlét nem ismer kibúvót, hiába szeretné annyira, aki a csapdájában vergődik, de nem ismer könyörületet sem, hiába szeretne visszakerülni bűvkörébe az, akit már elejtett, nem engedi.” És kétely és bizonyosság e kétértelműségével indul a könyv első fejezete is: „Kiválni, ez az a hívás, aminek érdemes volna engedelmeskednem, de aminek engedelmeskedni aligha vagyok képes. [...] A lehetségesnél hiába akarnék többet. A látás idegenségéből, a hallás idegenségéből, a tapintás, a szaglás idegenségéből fölépíthetnék ugyan valamit, ami hasonlít ahhoz, amit elvesztettem, ami enyém volt valaha, de bármit képelek, a jeleneteket valamikori teljes jogukba visszahelyezni nem lehet.” Az érzékszervek felsorolása egyúttal a módszert is sejteti, sőt elárulja, amellyel a megidézés az epizódok többségében történik. Minden helyszín felkínálja azokat a színeket, szagokat, néha ízeket, amelyek azonosak a gyermekkorakkal, és amelyek így lehetőséget nyújtanak a képzeletbeli visszatérésre a régen elhagyott (elvesztett?) emlékekhez. A tér így vált át az időbe, a mozdulatlan helyszín a folyamatba. Ehhez természetesen szükséges, hogy a helyszínek alapjában véve változatlanok maradjanak – talán ezért van, hogy az első részben a falusi jelenetek az uralkodók: a nagyszülők portája, a földek, a folyó, a rétek, amelyek őrzik ezt a változatlanságot. Az első és a második rész között épp ez a különbség; az utóbbiban a városi helyszínek vannak többségben,

és bennük a változatlan elemek száma jóval kisebb, ezért érzékletességük is kopárabb, színtelenebb, jól lehet az események drámaibbak.

Visszatérve az első részhez, ott az érzékszervek „emlékeit” gyakran nominális felsorolások rögzítik. Ezek a részek már-már szabadversre emlékeztetnek (lásd Kassák *Júliusi földeket* című költeményét), és ezzel a szöveg a „regényszerűből” átvált a líraiságba. Különösen ott, ahol a felsorolást egy-egy metaforikus fordulat élénkíti. „Szembefúj a szél, lesöpri a tárgyakról a megszokás porát. Minden idegen s mennyivel szebb így. Forma, szín, illat, bordó, fehér, okkersárga, szürke, anilinzöld, szabálytalan sokszögek szeszélyes sora, növény és vegyi illat a szélben, tavasz és gyár.” E látványleírás „parányiban” tartalmazza a könyv előadásmódjának fontos jellegzetességét is. A „megszokás pora” metafora, de még az „okkersárga” és az „anilinkék” is kirí a (még) kisiskolás gyerekszereplő szótárából. Az utcát a gyermek szeme nézi és látja, a látványt azonban a felnőtt, az emlékező narrátor írja le. Az elbeszélő nézőpontja tehát kettős: az „én” szerepében nyelvileg egyszerre van jelen az, aki átélte, és az, aki az élményt utólag újraalkotta. A két nézőpont ilyen „szimultán” jelenléte aztán a tisztán elbeszélő szövegrészekben is kimutatható. „Újságpapír zörög. A táj. Zajok. Betűk. Nézek, hallok, s ebben a nézésben, ebben a hallásban a képtelenség izzása lakik.” Vagy egy másik példa, a kamra leírása nagyanyja házában: „E különös megvilágítás merevítő körében elveszítik színüket, formájukat a tárgyak, egy-egy árnykép mindegyik [...] Mintha egy gödör fenekén volnánk. A fal egyenetlenségei még az ásonyomokat látszanak őrizni.” Jelen idejű leírása egy tudatállapot feltámadásának és lezajlásának, vagyis a *jelen-lét* hangsúlyozása, de a gyerek szerepében, rajta keresztül a narrátor is „jelen van” az újraélt pillanatban. Az emlékezésnek a könyvben sokat emlegetett csapdája éppen ez: az elbeszélő csak nagyon ritkán szabadulhat későbbi önmagától, és akkor is csak mozzanatnyi időtartamra. A könyv szövegének éppen ez ad különös lebegést. A hagyomány szerint – mondhatnám: a fejlődésregény hagyománya ez – az egyes elbeszélő részek és a későbbi „Én” ok-okozati viszonyban állnak egymással; a gyerekkori élmények mintegy meghatározzák az érett személyiség minőségeit. Ez a viszony azonban meg is fordítható; az érett tudat értékítéletei szabják meg az egykori emlékek milyenségét, megírva a múltban saját előtörténetét. A kettős nézőpont jóvoltából

az elbeszélő benne is van a történetekben, de kívülállóként is értelmezi őket: közelít és távolít egyidőben.

De milyen bizonyosságot keres az elbeszélő az emlékképekben? Első rendben természetesen a múltbeli események hitelességét. Hogy minden úgy történjen képzeletben is, ahogy egykor történt. Ez öncélú pontoskodásnak tűnhet, de csak addig, amíg nem kérdezzük rá az emlékezés céljára. Ez a cél a személyiség identitása. Babits Mihály *Csak posta voltál* című költeményében emlékeztet arra, hogy amik vagyunk, csakis múltunk által vagyunk, ezért a személyiség gazdagságát csakis saját múltismeretének gazdagsága szavatolja. Oláh János könyvét is át-meg-átszövi az emlékezés pontosságának igénye és e pontosság nehéz voltának átélése. Az elbeszélés szempontjából ez a *fikció* kizárásaként jelentkezik, hiszen aki fikatív múltból építi önmagát, az csak fikatív személyiséggel rendelkezhet. Természetesen a befogadó lehet gyanakvó, és mivel az elbeszélő múlt ténybeli hitelessége ellenőrizhetetlen a számára, az elmondottakat tekintheti fikciónak, sőt (bizonyos értelemben) csakis annak tekintheti. De a szöveg harmadik rétege, vagyis azok az esszéisztikus kitérők, amelyek a pontos és hiteles emlékezés fontosságáról, nehézségéről, néha egyenesen lehetetlenségéről értekeznek, egy másik fikciót hoznak létre, a fikcionalitás tagadásának fikcióját. Ez az olvasót hasonlóan őszinte és pontos önvizsgálatra készíti, már ha átadja magát az elbeszélés, a líraiság és az önvizsgálatról szóló értekezések sodrásának. A könyv előadásmódja ezt a „fikció-tagadást” nagyrészt azzal éri el, hogy a második rész epizód terjedelmű részei elsősorban olyan eseteket mesélnek el, amelyekben a szereplő nem éppen dicséretes szerepet játszik. Gyengeség, kudarcok, megaláztatások sorozatának vagyunk tanúi, amelyekre általában nem emlékezni szeretünk, hanem igyekszünk elfelejteni őket – többnyire sikerrel. Esetleg elhazudni. Az őszinteség légkörét ez teremti meg; ki vallaná be, hogy megverték, megszégyenítették, ha nem törekedne a gyónás-érvényű önvizsgálatra?

A fikció a második részben *látomás* formájában jelentkezik, ami – lévén a látomás a valóság nyilvánvaló tagadása – nem áll ellentétben eddigi olvasói tapasztalatunkkal. A gyónás nélküli áldozást a főszereplő szentségtörésnek véli, és hátborzongató képekben éli át saját pokolbéli megkínzásának, elkárhozásának történetét. Majd anyja vigasztalásának igazát is, a megbocsátó feloldozás lélekszabadító örömét. Ha közvetve is, de ez a látomás összekapcsolja

lódik a befejező rész drámai soraival. 1956 november elején vagyunk; a házból ketten is elindulnak, hogy részt vegyenek a fegyveres ellenállásban. Egyikük puskáját (hol tett szert rá, nem tudjuk) felesége hozza utána. Mintha a spártai nők legendás szerepe éledne újjá, a spártai nőké, akik csatába induló férjüknek, fiaiknak maguk adták át szertartásosan a pajzsot. A fiú vízéért megy, s egy váratlan gépfegyver-sorozat mellette vág a falba, s mint később kiderül, átlyugatja a közkútra vitt vödört is. Véletlen, hogy életben maradt – s ha meghal, az is véletlen lenne. De immár üdvösségre készen állhat a véletlen – a sors? – elé.

A *Közel* kétségtelenül más olvasási horizontot szab a befogadó elé, mint a műfaji értelemben szabályos regények. Nem lehet „végigolvasni”, nem mondhatjuk, hogy „nem tudtam letenni”. Az emlékező részek elbeszélő tónusa gördülékeny, a környezet megidézése azonban részletező, lírai szálakkal átszőtt, terjedelmük nem egyszer meghaladja az elbeszélő részekét. Az értekező kitérők gondolati súlya és összetettsége minduntalan megállásra készlet, értelmezésre és esetleg vitára csábít. A történeteket ezért nem lehet folyamatosan és egybefüggően olvasni. Az olvasás

csak alfejezetről alfejezetre, megállókval folyhat – következően a szöveg tudatosan vállalt diszkontinuitásából. Az értekező részek gondolatvilágában sok az ismétlődés, hiszen az elmélkedések csaknem mindig azonos tárgyra vonatkoznak, és ez a folyamatos olvasásban akár nehézkességnek is tűnik. A nem-folyamatos olvasás azonban felszínre hozza e részek különbségeit – ezért kell mindig emlékeznünk arra, amit előző nap olvastunk –, nemkülönben artiztikumát, stiláris árnyaltságát. Hogy ez nyereség vagy veszteség, ki-ki olvasói temperamentuma szerint ítélni lehet. E vonatkozásban (nemcsak az alkotás, hanem a befogadás tekintetében is) eligazítónak vélem az első rész ama (befejező) jelenetét, amelyben a főszereplő rajztanárának biztos kezű javításait minősíti. „Ő azonban meg van győződve róla, hogy idő kérdése, és megtaníthat mindarra, amit tud, és akkor én is ugyanúgy adom majd bele a feketét, és ugyanúgy veszem el, és ugyanúgy csinállok mindent, ahogyan ő, ahogyan pedig nem akarom, és nem is fogom soha, mert csalásnak vélem.” A megszokás útját járni az alkotónak csalás – amiből következik, hogy a megszokott módon olvasni is az.

OLÁH JÁNOS

Adj meg mindent magadnak!

*Örömben és halálban
csalt álom, sejtelem,
ernyős elzuhogásban
futó óraütem,
a mező vonzatában
sarló és nyárjelek,
édes, fáradt magányban
korsód leengeded.*

*Adj meg mindent magadnak,
amit Isten nem ad,
halk lebegés-nyugalmat
rózsák és fény alatt,
ami odafönn kékllett,
add teljének magad,
hallgasd, míg hangja végleg
a csöndben elmarad.*

*Az egyetlen lehettél,
fojtó gonddal tele,
de több már soha ennél,
ó, múlt idő dele,
ó, az órák, amikre
orsók fénye folyik,
rokkáról, énekelve,
mit párka gombolyít.*

*Voltál, ki soha többet,
s mindig könnyek között,
és barlang csöppje könnyed,
mi a kőre csöpög.
Már bevégezve minden,
mi nem könny és harag,
vakító rózsza-fényben
minden tiéd marad.*

*Édes órák, kialvók!
A címer már sehol,
bika és fáklyatartók,
a fáklya lehajol,
déli homokpartokról,
rőt tenger mélyiből
szfinx-lepkeraj indul,
árnyat küld a tükör.*

*Mit nem adhatsz magadnak,
az a végső remény,
ott keresd a nyugalmat
az Olajfák hegyén!
Tagjaidat eloldja
végső álmokdöd,
hírnök száll le a porba
rózsák és fény között.*

MEZEY KATALIN
Szabó Magda 100

Száz év nemcsak emberi mértékkel, de történelmi léptékekkel mérve is nagy idő. Még hozzá milyen száz év? Olyan, amelyben épp harmadszor készül az erőszak ragályos örülete elnémítani, elpusztítani mindent, ami emberi. Ebből a diabolikus száz esztendőből Szabó Magda kilencvenet megélt, a korszak téveszmék vezette hatalmasait megismerte, működésük következményeit megszenvedte.

Mondják, hogy a hazugságokért sokat kell fizetni, az igazság viszont ingyenesen mindenkinek a rendelkezésére áll. Szabó Magdának és kortársainak azonban az igazságért, jobban mondva az igazság kimondásáért is meg kellett fizetniük. Az életük egy fontos részével, például a fiatalságukkal kellett fizetniük. Szabó Magdának éppen negyven-negyvenegy éve ment rá erre, az emberélet útjának felét már bejárta – országvesztéseket, világháborúkat, néhány lendületes, reménységgel teli év után a megérdemelt pályadíj, a Baumgarten-díj 24 órán belüli visszavonását, majd nyolc évig tartó írói elhallgatást kellett elszenvednie –, mire 1958-ban szabad utat kaphatott írói munkálkodása. Ez sem történt volna meg az '56-os magyar forradalom nélkül, a mártírok és hősök vére így alapozta meg egy, a terrorral nem nyíltan kérkedő, az erőszak eszközeit rafináltabban használó társadalmi berendezkedés létrejöttét.

Szabó Magda tudta, hogy mi az irodalom, és kicsoda kell legyen az író, ezért műveiben sosem kerülte meg ennek a tragédiák sodrában álló korszaknak a nagy kérdéseit. A humanista, a keresztény-keresztényen értékrend felől közelített hozzájuk, hiszen az élet felől nézve más érvényes értékrend nem létezik. És mi, emberek honnan máshonnan közelíthetnének bármi felé is, mint egyedüli, valódi kincsünk, az életünk felől?

Kezdetben az egyszeri emberi sors és a sorsot meghatározó, a társadalom működését szabályozó konvenciók, rutinok, bűnök, torzulások kölcsönhatásai adják regényeinek nagy témáit. Családtörténetei azt modellálják a vidéki Magyarország vérbő valóságában gyökerező sorsokon keresztül, hogy mi törté-

nik az egyes emberrel, ha a szeretet parancsa helyett más szabályok, más törvények, emberi, történelmi önkények határozzák meg lehetőségeit és választásait. Amikor az, amit az „élet rendjének” hiszünk, valójában megnyomorítja magát az életet. Pedagógusi vénája mindig ott lüktet versei, regényei szövetében, ugyanakkor sikeresen elkerüli, hogy didaktikus legyen, gazdag élettapasztalat és sziporkázó képzelet vezeti az író kezét. Tanításai mégis egyértelműek, és addig ingerlik az olvasót, míg meg nem tudja fogalmazni magának az életéből is ismert, bár sokszor tisztán nem látott nagy kérdéseket és válaszokat. A kor valóságos emberi válságjelenségei, vízvázoló helyzetek bontakoznak ki történeteiből, amelyeket a magyar széppróza legnagyobb mestereinek, Jókainak, Krúdynak gördülékeny meseszövéssel tud feltárni, átél, eleven valóságként megjeleníteni.

Családtörténetei, a *Régimódi történet*, az *Ókút*, de történelmi regénye, *A pillanat* is azt a felismerést sugározzák, hogy sorsunk kihívásaira teljes emberi egzisztenciánkkal kell megadnunk a választ. Egyszerre és egymással összhangban kell tudnunk felelni a „mit”, a „mikor” és a „hogyan” kérdésekre, ha életünket szerves egészként és a sajátunkként akarjuk megélni. Ennél nincs fontosabb tétje a sorsnak, mert siker, pénz, elismerés, semmi nem tud megvédeni saját lelkiismeretünk vádjaitól. Ide sorakozik fel a talán világszerte legismertebb, legtöbb nyelvre lefordított, legtöbb díjat nyert Szabó Magda-regény, *Az ajtó* tanulsága is. Megtoldva az ember érzelmi és értelmi lény mivoltának óhatatlan ellentmondásaival: érzelmi odaadottságunk lehet-e tökéletes, egyensúlyban tud-e lenni a hozzánk tartozók felénk irányuló szeretetével, ha értelmi lényünk, társadalmi kötelezettségeink más megfontolásokra, más irányú odaadottságokra is ösztönöznek? Ha mindkét „féltekénk” elkötelezettsége valóságos és belülről fakadó is? Hogyan lehet kivédeni vagy éppen együtt élni az egyidejű elkötelezettségekből fakadó esetleges tragédiák következményeivel?

Senki ne higgye, hogy Szabó Magda életműve ezekre a modern kori választakra készült útikalauzsként használható. Szabó Magda félelemmel és tisztelettel rajzolta meg az élet sajátos, láthatatlan szálakkal átszőtt, gazdag szövetét. Pontosan tudta, hogy két azonos helyzet, két azonos sorsú ember nincs, és hogy minden élet és minden élőlény külön világ, amelyről mindenkor érvényes leírást, amelyre mindig használható receptet adni nem lehet. Azt is érez-

Elhangzott a Farkasréti temetőben, a NÖRI által Szabó Magda születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezésen.

te, ahogy a *Für Elise* Bogdán Ceciliájának, a „trianoni árvának” alakjában meg is személyesítette, hogy a sors, a balsors is, legfeljebb elodázható, de el nem kerülhető, megszabadulni nem lehet tőle, legfeljebb kiteljesíteni.

Regényei életdzsungelében mindannyian megtaláljuk a saját utunkhoz legjobban hasonlító ösvényt,

ezért művei nemcsak szórakoztatnak és elgondolkoztatnak, de talán élni is segítenek, azáltal, amit belőlük megtudhatunk – saját magunkról és a világról.

Születésének századik évfordulóján jó, ha ez is tudatosul bennünk, és az új és új nemzedékek sorában érkező, minden gondolkodni és érezni tudó emberben.

KARÁDI ZSOLT

Az egyetlenegy fenyőfa

In memoriam Áprily Lajos (1887–1967)

Negyvenöt éve, egy júliusi délután, a miskolci Kazinczy Könyvesboltban leemeltem a polcra Áprily Lajos *Megnőtt a csend* című kötetét.

Elkezdtem olvasni, és akkor megváltozott minden: olyan elementárisan szóltak hozzám a versek, olyan felkavaróan mondták ki azt, ami bennem, az akkor tizenhat éves kamaszban gomolygott, hogy úgy éreztem, elvégeztetett. Még nem sokat tudtam Erdélyről, Trianonról, a transzilvánizmusról, de elszongított a nyelv muzsikája, a klasszikus strófákba oldott „teremtő fájdalom” zenéje.

Az a szellemi kapcsolat, amely ettől a délutántól kezdve hozzá fűzött, időről időre gazdagodott. Évtizedek múltak el azóta, de ha fellapozom a hajdani könyv megsárgult lapjait, érzem a gimnazista szorongását, egyben heuréka-élményét: azt a döbbenetet, amely abból a felismerésből fakadt, hogy ez a költészet: én vagyok. Sem előtte, sem azóta nem történt ilyesmi. Egyedi élmény, a kiválasztottság izgalma volt benne. És az a csoda is, amely azt jelenti: miképpen lehet az, hogy egy halott szavait voltaképpen én mondom. És azóta is, mindig: végigkísérte az életemet. Hányszor mormoltam Antigonéval: „Sötét az Acheron homokja, / Itt meg kell halni, Haimonom.” Hányszor szavaltam a *Vallomás* strófáit:

*Ha nem leszek, nem fogja tudni senki,
sorsomnak mennyi furcsa titka volt.
A hült sorok megannyi érckoporsó,
s a könyv, a könyvem, gránit kriptabolt.*

*De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama.*

Emlékszem arra az izgalomra, amely akkor kerített hatalmába, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeumban először vehettem kézbe Reményik Sándornak címzett leveleit. Akkorra már elolvastam mindazt, amit róla írtak. Ismertem Tompa László, Ligeti Ernő, Ravasz László, Berde Mária, Molter Károly, Kuncz Aladár, Németh László, Thurzó Gábor, Vita Zsigmond, Nemes Nagy Ágnes, Benedek Marcell, Szemplér Ferenc, Rónay György, Győri János, Csépi Ibolya, Cs. Gyí-

meszi Éva, Görömbei András, Imre László, Bertha Zoltán, Pomogáts Béla, Fráter Zoltán véleményét; ismerni véltem minden napját, örömeit és fájdalmait, természetszeretét és halálfélelmeit, repatriálása kínjait, Erdély-nosztalgiját és Visegrád-rajongását, hatását Reményik Lírjára és Jékely Zoltán költészetére. Megértettem a „Sic Fata Volunt” sorsszerűségét, a „Dacia dat tumulum” óhajtását, Toganrog rettenetét, s átéreztem az *Annának hívták* ciklus kulcsmondátát: „Szépség Halálhoz mily közel lehet.” Tőle tanultam meghallani a madarak koncertjét; a szajkók, a gyurgyalagok, a cinkék, a szalonkák, a seregélyek szárnycsapásait ő rajzolta elém. Ő villantotta meg a jynx torquilla s a motacilla alba alakját, rajta keresztül lett életem része Laokoon, Patroklos, Odysseus, Dante, Opitz Márton, Izabella királyné, Rasmussen, Aletta van der Maet, Walter von der Vogelweide, Turgenyev, Anyegin, Rapsonné, Herepei professzor úr, Zách Felicián, Bartimeus és Farkas Gabriel. Neki köszönhetem Irisorát, Nagyenyedet, Szentgyörgypusztát, a *Monument aux Morts* döbbenetét a Père Lachaise bejáratánál, s az *egyetlenegy fenyőfát* a visegrádi temetőben. Általa jártam ott, „hol a halál nagyon zenél”, vele sirattam el anyámat, az ő szavait suttoztam neki, odaát: „Megköszönöm a könnyet és tejet, / egyetlen féltő sok félelmedet. / Megköszönöm a nótát és mesét, / az élet babonás költészetét. / Csukott szemedbe már megmondhatom / egyszerű szóval: Jó voltál nagyon.” Ő segített szorongásaim felismerésében: „Meglátni józan éjeken: / az élet volt a félelem.” Ő adott *hitet, tusát*, midőn ars poeticájával tudatosította bennem a humánus örök *credoját*: „A vers vagyok: riadt vers, vériszony / s perzselt világok fáklyafénye bennem. / Halálra szánva meg nem halhatok: / a torzulásból messze kell üzennem.”

Ő messze üzent. Túl a *rácsozott időn*, a hegyek kékségbe vesző világán túl, ő, a százharminc éve született, s ötven esztendeje halott költő, ő, aki ma is szól hozzám; ma, amikor „Ragyog az ős. És dalt hallok, rigódalt, / egy ritka lombú vadcsereznyefán”, s azt érzem, az ő szavaival beszélek, az ő szemével nézem a tündöklő október színes elmúlásának szelíd fájdalmát. S miközben figyelem, miképpen hulldogálnak a kertemben álló ecetfa aranyló levelei az álmos délutáni napfényben, eszembe jut az a régi pillanat, amikor észrevettem, hogy az idős Áprily Lajos mennyire hasonlít apámra. Ez még jobban, még erősebben kötött hozzá. Ma is úgy érzem, ő, a vér szerinti, és Ő, a szellemi apám vigyáznak rám.

MAROSI GYULA
Az '58-as nyár

A gimnázium harmadik évét nehezen viseltem. Számoltam a napokat, mikor szabadulhatok. Talán még jobban, mint a katonaságnál, mikor a viaszosvászon méterszalagról levágott centis darabok jelképezték a leszerelésig a semmibe hulló napokat. Már áprilisban keményen fegyelmezni kellett magamat, hogy végig tudjam ülni az ötvenperces órákat, ráztam a lábam a pad alatt, állandóan azt sutyorogta egy belső hang: „El innen, el!”

Amikor a forradalom leverése után, valamikor '57 januárjában ismét megindult a tanítás, teljesen más közeget találtunk, mint amit odahagytunk. Az igazgatót leváltották, néhány tanárunkat máshová helyezték, az idősebbeket nyugdíjazták – nem hiszem, hogy holmi „ellenforradalmi megnyilvánulásaik” miatt, egyszerűen csak bele kellett kavarni minden létező, egymással még tán szolidaritásra is képes közösségbe. Új tanáraink nemhogy távolságtartók voltak, de kimondottan merevek, szinte szóba se álltak velünk, leadták az óráikat, és eltűntek a tanárba – később kiderült, néhány derék ember is van köztük, de '57 elején nyilván nem akartak a meggondolatlanságokra képes ifjúsággal esetleges kalandokba keveredni. Osztálytársaim is zárkózottabbá váltak, ingerlékenyebbé lettek, kamaszos baromkodásaink is durvábbak. És: '56 kapcsán megszűnt a Gorkij nevét viselő, orosz tannyelvű gimnázium, tanulói a lakhelyük szerinti iskolákba kezdtek járni, hozzánk, a Madáchba is kerültek hárman-négyen. Elképzelhetjük, kiknek a gyerekeik lehettek, akik az ötvenes években anyanyelvi szinten beszéltek oroszul. Ők és vagy fél tucat madáchos kádercsemete kezdték el szervezni a KISZ-t, a Kommunista Ifjúsági Szövetséget – apáik még csak szocialisták voltak, ők már kommunisták. Ők lettek a fő kiszesek. Előbb csak maguk közt rágták a gittet, aztán összeröföntettek valamiféle kongresszust, miután „kiléptek a nyilvánosság elé”, és egyre nyíltabban kezdték mondogatni: aki tovább szeretne tanulni, annak bizony be kell lépnie, mert a KISZ ajánlása is kell az egyetemi felvételi kérelemhez. Ezzel behozták a gimnázium falai közé a minden héten újabb kivégzéseket produkáló Magyar Szocialista Munkáspárt szellemét – ez is volt a szándékuk. Valahogy visszata-szítóbb volt, mint az ötvenes évek eleji rákosista kor-

szak – akkor még kisgyerekek voltunk, nem éreztük, hogy az egész életünk a tét, még elbohóckodtuk az egészséget. Idővel a nagyon továbbtanulni szándékozó osztálytársaim közül is többen beléptek – kezdtek szétfoszlan a addigi barátságok.

A Kazinczy utcai általános iskolában jeles tanuló voltam, így szinte természetes módon kerültem a Madáchba. Nem volt határozott elképzelésem róla, mit kezdek majd az érettségivel, gondoltam, majd innen is továbblépek – tizennégy évesen cél a csillagos ég. Apámék hatan voltak testvérek, és én voltam az első és egyetlen a nagycsaládból, aki gimnazista lett. Anyám büszke volt rám, csendben és mérsékelten persze; apám, mint ismert időkip visszamenően iparos család sarja, eldörmögte, hogy valami jobb szakma tanulásával esetleg többre vihetném, „amivel megélnél a hot-tentották között is”, de hát „te tudod, fiam.”

A harmadik év második felében tört rám a teljes tanácstalanság. Azon túl, hogy egyre jobban utáltam a tanintézetben még a levegővételt is, határozott elképzelésem arról, hogy egy év múlva merre lépek, még mindig nem alakult ki. Ha valamit elmaszátolva és titokban szerettem volna, mint például utazgatni a nagyvilágban, és élményeimről könyveket írni – kedvenc olvasmányaim voltak az útleírások –, az a lehetetlenség kategóriájába tartozott, az elérhetőnek látszó lehetőségek nem érdekelték igazán – még gondolatban se nagyon tettem feléjük egy lépést sem, és máris untam azokat az életeket.

Ha akadt volna is valami vágyott és még el is érhető cél, nem biztos, hogy lett volna elég energiám ráhajtani. A forradalom leverésével valami eltört, szétszakadt. Nem járt a fejem a forradalmi napok eseményein, főként nem olyasmin, hogy hogyan lehetett vagy kellett volna a dolgoknak megtörténniük: egyszerűen kikapcsolt az agyam. Ha egy könyvet kezdtem el olvasni, három-négy oldal után rájöttem: nem tudom, eddig mit olvastam. Éjszaka felébredtem, valami idegennek érzett helyen találtam magam, és nem sikerült visszaaludnom. Ha nem hívnak, talán még enni se megyek. Találkoztam a Klauzál térről ismert fiúkkal, mondták, hogy még nyitva a határ, holnap indulnak valami teherautóval, van még hely, mehetnek velük – még egy szabad országban kezdhető új élet lehetősége se érdekelt. A pszichológia tudománya nyilván ismeri ezt az állapotot, bizonyára elnevezése is van, amikor valamilyen trauma hatására egyszerűen lekapcsol az agy, és nem hajlandó újabb információkat befogadni. Jó hónapig eltartott ez az

állapot, mire oldódni kezdett, de vissza-visszatért, akár hetekre is, és nem tehettem ellene semmit. Olykor lementem este tájt az utcára futni, mentem uszodába, kezembe keveredve valami jógakönyv, gyakorlatokat végeztem... semmi. Előfordult, már a tanítás újrakezdése után, hogy valamely órán elhangzott tanári magyarázat mintha valami idegen, sose hallott nyelven történt volna, egy kukkot sem értettem belőle. Nyomorultul éreztem magam miatta, afféle semmirekellőnek.

Bár a forradalom kirobbanása boldoggá tett, mámoros állapotban éltem meg napjait, de nem mondhatom, hogy minden realitást nélkülöző, rajongó forradalmár lettem volna, akinek élet vagy halál a tét. Végekimenetelét illetően nagyon is bennem éltek a kértelyek és a gyanakvások. Gyermekkorom óta egy, az erőszak ideológiájára épült rendszerben nőttem fel, bőrömön át éreztem kíméletlenségeit, a bármire képes elszántságát. Nagyon is kétségesnek tartottam, hogy némi spontán fegyveres ellenállással, de lényegében békés tüntetésekkel, sztrájkokkal, diplomáciai tárgyalásokkal fel lehet számolni. Megérzéseimet apám még nyomatékosította is: a forradalmi napok második félideje táján beszélgetett egy fiatalemberrel, aki lelkesen ecsetelte, mennyire jó lesz, ha a szovjet csapatok kivonulnak az országból, semlegesek leszünk, mint Ausztria, többpártrendszer lesz, sajtószabadság, vallásszabadság, a pártok majd ellenőrzik egymást... Apám nem vitatkozott velem, csak csendben a fejét ingatta, majd megjegyezte: „a szovjet nem engedheti meg magának, hogy egy birkát kiengedjen a karámból... mert akkor az összes többi is ki akar törni...” Indulat nélküli, a napi politikai szarkavarásokat megvető, de az iparosemberekben nemzedékek óta felhalmozott racionalitás gondolkodásmódja birtokában mondta ezeket. Szinte hűvös tárgyilagosságát megértettem, és számításba is vettem, de nem bántam volna, ha emellett, talán valami csakazértis hevíletből némi lelkesedést mutatott volna a „forradalmunk” iránt.

Talán csak egy ifjúkori, édes álom tört össze bennem. Talán csak a katonai beavatkozás durvasága, a megtorlás minden korábbi lázongó időket felülmúló brutalitása kapcsolta le az agyamat.

A gimnázium harmadik évfolyama utolsó tanítási napjának délutánján, a hivatalos évről meg sem várva, kezdtem leszededetni az előszobai szekrény tejejéről az összegöngyölt sátorlapokat, a bográcsot, benne alumíniumtányérok, evőeszközök, egy jó éles

bugylibicska, mellettük újságpapírba vastagon csomagolt kislejcsze, előhúzkodtam az ágyneműtartóban tárolt puha flaneltakarót meg a lópokrócot, kiráztam őket a gangon. Hazatérve szüleim meglepődtek, mit csinálók? Mondtam: holnap reggel indulok táborozni.

Még az általánosban, talán a hetedik év végén, jó tanulói jutalomként elvittek egy úttörőtáborba. Úgy emlékszem, a pilismaróti partra. Csak a neve volt úttörő – mert annak kellett lennie –, de nem volt benne semmi úttörősködés. Minden nyáron láthattuk a filmhíradóban a népi demokrácia kirakatába kitett Csillebéri Úttörőtábor eseményeit, ahol is a dolgozó nép fiai és lányai piros nyakkendősen, fegyelmezett négyes sorokban, mozgalmi dalokat énekelve menetelnek a főtéri zászlófelvonáshoz – effélék. Egy fiatalember táborvezető tanárunk és néhány, táborozásban jártas szülő vezényletével magunk főztünk, krumplit pucoltunk, rőzsét gyűjtöttünk, bádoggannákban vizet hordtunk egy csordakútról, de leginkább fociztunk a széles, homokos parton, kilométereket úsztunk lefelé az árral, esténként körbeülhető, nagy tüzet rakunk. Még egy kétevezős, igaz, elég rozoga csónak is keveredett oda. Nagyon is kedvemre való életformára találtam. Minden tetszett benne: a forró nyári napok után a sátorban alvás, a bográcsban főzött ételek enyhe füstíze, a társakkal való alá- vagy fölérendeltetés nélküli kapcsolat, éjszaka egy sündisznó matatására ébredni, a Duna párájának állandóan jelenlévő, kábító illata. Kötelmek és fenyegetettségek nélküli világban éreztem magam, amelyhez születésem okán jogom van. Igyekeztem a szüleikkel jelen lévő, gyakorta táborozó fiúkkal barátságot kötni, és valóban, még azon a nyáron mehettem velük egy másik helyre. Vigyáztam ezekre a kapcsolataimra, még télen is felhívtam őket néhányszor telefonon, el ne felejtessenek. Az ismeretségek aztán újabbakat hoztak, hasonszőrűek között könnyű a barátkozás, néha még válogathattam is, kikkel megyek. Attól kezdve nyarámból úgy egy hónapnyit a Duna partján töltöttem.

Szüleimmel, bár lelkes kirándulók voltak, tavasszal és ősszel csaknem minden hétvégén mentünk valahová, leginkább a budai hegyekbe, de gyakorta vonattal fel a Dunakanyarba is. Ismerték hát táborhelyeimet, olykor kisböröndnyi baracklekváros piskóta kíséretében meglátogattak, nagyjából megismerték társaimat is, de nem maradtak velem. Anyámat nem lehetett rávenni, hogy akár csak egyetlen éjszakát is ott töltsön, a „förtelmes higiéniai viszonyok miatt”

– egyszerűen képtelen volt latrinára járni –, apám meg, mint sürgő-forgó ember, hogy a sátrak felállítása után semmi tennivaló nem akadt, egyszerűen unta magát. No meg: nem tudott olyan meleg lenni a víz, hogy térdnél beljebb menjen benne, pedig elég jó úszó volt. Azt mondta, a hidegtől begyulladnak az ízületei, s mivel telente a szabad ég alatt, jobb esetben fűtetlen helyiségekben dolgozott, nagyon is így lehetett. Néhanyszor mentem vele a Széchenyi Fürdőbe, ahol egy óracskat is el tudott üldögelni olyan forró vizes medencében, amitől nekem percek alatt felforr az agyam.

Apám az előszobába összehordott cuccaimat átlépve, nyilván a meglepetéstől is már egy fokkal emelt hangon kérdezte:

– És hová mész? És kikkel?

– Akárhová, mindegy. És egyedül.

– Egy frászkarikát mész! Egyedül a vadonba! Hogy az első arra járó csavargó agyonüssön?

Éreztem, hogy reszket a szám széle.

– Miért, az jobb, ha az utcán üt agyon egy pufajkás?!

Ez csak afféle kamasz szájalás volt – senkit nem vertek agyon a nyílt utcán a pufajkások, bevitték valamelyik fogdába, esetleg ott –, de tükrözte lelkiállapotomat. Mindezidáig tulajdonképpen nem sok gondjuk adódott velem, kötelességeimet teljesítettem, és jól elvoltam magammal. A teleket könyvekbe bújva töltöttem, lejártam a Klauzál térre focizni, kéthetente kaptam pénzt mozira, az iskolát patronáló valamelyik sportegyesület jóvoltából időnként mehettünk a margitszigeti sportuszodába, nyaranta elnyelt a Dunapart. Szüleimet életrevaló, még éles eszű embereknek is mondhattam, természetesen észlelték megváltozásomat, megjegyzéseket ugyan tettek, de határozottan nem léptek fel. Mintha a „te tudod, fiam” azt is jelentette volna: mivel átléptem egy más életközegbe, melyről nincs ismeretük, tapasztalatuk, kezembe vettem a sorsomat, a felelősség érte már az enyém. Bár ebben az életkorban már megjelenik a szülőktől való elszakadás természetes folyamata, mely minden nap, szándék nélkül is lehetne nyit szakad tovább, békeidőben még hasznomra is válhatott volna, de a forradalom vérbefojtása utáni vérző szívű időben úgy éreztem: gondolataimmal, gondjaimmal nagyon is magamra hagytak.

Szinte ösztönszerű menekülési vágyamat táplálta az is, hogy szülő- és tulajdonképpen szeretett városomat, Budapestet szinte megutáltam. A Király utcában, ahol laktunk, Pest központjában azelőtt, ráérő időimben szerettem csatangolni. Akármerre indul-

tam is, percek alatt elértem az Operaházhoz, az Operett Színház környékén lévő szórakoztató negyedhez, a Nagykörútra, akár a régi Nemzeti Színház előtti térre, ahol még akkor is nyüzsgő élet folyt, és mindig lehetett találni valami érdekességet. Az '58-as Budapest idegbeteg, mindenféle elfojtott gyűlöletektől fortyogó helyé változott.

Még az utcákat járni is lehangoló volt. A házfalakon még látszottak a golyónyomok kerek, sötét lyukai, a vastag mésszel lekent helyeken szemem előtt megjelentek a „Ruszkik hazai!” feliratok, középületek homlokzatán, itt-ott, a levert vörös csillagok ötágú koszlott nyomai. A kitört ablaküvegeket már pótolták ugyan, de a frissen rakott, még vakolatlan, nyers téglakeretek mutatták, belőttek oda is: a városba bevonuló szovjet páncélosok, ha egy ablak mögött mozgást véltek látni, odapörköltek az ágyúval. Fel-felrémlettek a kockakövekből emelt barikádok, kiégett páncélosok, teherautók, villamoskocsik, vértócsákban fekvő holttestek nemrég látott képei. A Klauzál tér sarkán a hevenyészve ásott sírokból már exhumálták a testeket, de a gödrök még maradtak – szeméttel teleszóra.

A tiltást követő óracska kölcsönös visszavonulást hozott, majd megszületett egy kompromisszum. A kismarosi partra menjek, azt jól ismerem, ismerik ők is, vonattal hamar elérhető, baj esetén gyorsan haza tudok érn. Nem elhagyatott part, a község szinte a vízig nyúlik, jár a kisoroszi komp – akkor még járt, szorgalmasan szinte minden reggel induló, délután érkező vonathoz, hordta munkába az oroszokat, a szigetcsúcsra igyekvő kirándulókat, táborozókat. Szüleim meghányva-vetve maguk közt a dolgot, alighanem arra a következtetésre jutottak: zilált állapotban talán jobb is, ha nem vagyok Budapesten. Itt, mindenféle haverokkal felhergelve egymást, képes lennék bajba keverni magamat – tehát életbe lépett a „te tudod, fiam” formula.

Másnap, hogy mehettem, anyám adott valamennyi pénzt. Szűkösen legfeljebb egy hétre elegendő valamennyit, és bár tudtam, napokra kiszámolt a fizetésük, azért többre számítottam. „Most ennyit tudunk nélkülözni” – mondta anyám, ami keserű nyálat futtatott össze a számban. Úgy értelmeztem, szemrehányást tartalmaz, miattam kell nélkülözniük. Bár sejtettem: azt akarta, minél előbb hajtsen haza az éhség, megjegyzése néhány centit hasított foszladozó kapcsolatunkon.

Akkoriban még gőzmozdonyok jártak, leginkább a hatalmas és lenyűgöző 424-esek, a Nyugati pályá-

udvar kupolája alatt megrekedt a füst és a gőz sajátos keverékének illata – már ez, mint minden alkalommal, izgalomba hozott, mint a közelgő szabadság előszele.

Bár a szezon kezdetén jártunk, a kismarosi part bejárattott táborhelyén, a révállomástól valamivel feljebb, a holtág közelében már vagy három sátor állt. Néhány harminc körüli férfi lődörgött a közelükben, s hogy illően köszöntöttem és megkérdeztem, nem zavarom-e őket, ha a közelükben verem le a sátram, barátságosan fogadtak. Egyiküket a korábbi évekből látásból ismertem, s némi csevegés után neki is felderengtem, hogy összefutottunk már. Megörültem nekik, társaságukban csak nem üt agyon egy arra járó csavargó.

Kissé félrehúzódva állítottam fel a sátram, nem erőltettem magam rájuk, és ők sem igen foglalkoztak velem. Csaknem a vágyott egyedülléti magányba kerültem. Csend volt, az élet időnként beszűrődő hangjaival nyomatékosított csend: hajnalban a falu felől kakaskukorékolás, délben több környékbeli templom harangszava, délutánonként a felénk eső parton járó kisoroszi csorda kolompja. Olykor eldohogott a vízen egy-egy uszályvontató, szinte a hátunk mögötti vasúti pályán elcsattogott egy teherszerelvény.

Nem is tudom, mivel töltöttem a napjaimat. Úszni még nem lehetett, magas, hideg és kissé zavaros is volt a víz. Főzni is csak egyszer főztem magamnak, amikor már nem volt másom, mint krumpli meg vöröshagyma. Egy alkalommal csónaktúrára mentem – a táborozó társaknak volt egy lapos fenekű, egypár evezős csónakjuk, a maradék hajnaltájt azzal mentek titkos helyekre pecázni – amikor senki nem vitte el, a vízre toltam. Úgy terveztem, felhúzó velem a nagy-marosi révig, aztán lecsorgok, de fél útig sem jutottam el, mikor feladtam: dög nehéz volt, meg valahogy csámpás is, a part közeli, gyenge sodrású vízben is arasznyikat tudtam előrehaladni. Ezekre emlékszem, a további idők nyilván a szokásos módon teltek: lődörögtem a környéken, báméskodtam, bizonyára, mint a parton járva mindig, lapos köveket kacsáztattam a víz felszínén. Egy nagy folyó mellett – mint bármely nagy víz mellett – nem lehet unatkozni. Mindig történik valami: napkeltekor az egész folyót átívelve megjelenik az aranyhíd, aztán az égitest emelkedésével hol a felső, hol az alsó szakaszon tűnik fel a széles aranyfényű tükör, déli órákban elénk terpeszkedve belevakít a szemünkbe. A felhők vonulásával, az égszínkéktől a haragos zöldig változik a víz színe. Szélcsendben simára vasalt, szellőcskék alkalmával bor-

zas a felszín, kitartó szél esetén megjelennek a zsinórban futó hullámok, amelyeket a nyári viharok szinte ijesztően magasra tudnak korbácsolni. És hogy mindig történjen valami, arról az ott lakók is gondoskodnak: a vadkacsacsapat kijön a partig, és hangos eszmecsere közben végigcsócsálja az iszapdudorokat, a nyirkos fövényen gyors futású barázdabillegetőket billegtetnek. Villanó röptű fecskék a víz felszínéről szedik össze a rovarokat, a sirályok, mint előkelő társaság, benn, a sodrásban utaztatják magukat. A parti sekélyesben olykor feltűnik egy-egy csinos vízisikló, amint a langyos vizet kedvelő apró halacskákra vadászik, az ártéren hosszú lábukkal gólyák sétálnak komótosan, olykor égre emelt csőrrel benyelnek egy kövér békát vagy pocskot.

Hogy újra találkozhattam régi ismerőseimmel, barátaimmal, derűvel töltött el. A vágyott, emberi kötelmek nélküli világ nyugalma sűpedtem. A szobavilágításokhoz szokott szemem napokig káprázott a víztükör által megduplázott fényben. Elbódított a régóta vágyott, más vizek párájával összetéveszthetetlen Duna illata, a sátrak körül letaposott fű keserűsége, zöldnyirok aromája. A hosszú ideje zaklatottan töltött éjszakák után úgy aludtam, mint egy gyerek. Felfújható matracomnak biciklibelső, az egy év óta összehajtogatott, az előszobaszekrény tetején tárolt takaróimnak, talán a karácsonyi időkből őrzött, édeskés porszaga volt. Éjjelente egyszer-egyszer elő kellett másznom vizelni, és akkor a korabeli, gyéren világitott Budapest mégiscsak fényszennyezett ege után elkápráztatott a milliónyi csillagával ragyogó égbolt. A csillagképek közül csak a Göncölszekeret ismertem, megtaláltam az általa mutatott Sarkcsillagot, de a többi millióról nem tudtam semmit. Úgy gondoltam, ez nagyobb bunkóság, mint hogy sosem láttam az operában az *Aidát*. Bámultam, amíg fájni nem kezdtem, és elhatároztam, szerzek majd valami tudós könyvet, amelyből kitanulom a legfontosabbakat.

Egyik nap délelőtt kölcsönkértem egy biciklit, és bekarikáztam vele a kismarosi boltba, kenyeret, tojást meg néhány kenőmájas konzervet venni. Ott láttam, talán csak véletlenül pillantva rá, egy újság címlapján, hogy kivégezték Nagy Imrét és társait. Nagyon kevés pénzemből, amihez képest még egy újság ára is kiadásnak számított, vettem egyet – életemben először. Csak a sátramhoz visszatérve hajtottam szét. A lényegét tudatta a cím, az apróbetűs szöveg csak az úgynevezett munkásmozgalmi handabandák feltupírozását szolgálta.

Nagy Imrét életemben csak egyszer láttam, október 23-án a Parlament erkélyén. Messziről, és mivel már be is sötétedett, mire a tömeg követelésére megérkezett, éppen csak alig. Elmondott beszéde sem lelkesített fel: úgy kezdte, hogy „Eltársak!” Fújolás, füttyögés: „Nem vagyunk mi elvtársak! Nem vagyunk mi elvtársak!”, zúgtuk vissza neki. Lehet, hogy ez meglepte, mert addigi életében alighanem minden megszólalását úgy kezdte, hogy „Eltársak!” Tudtam róla, hogy ő is csak afféle moszkovita, bár hívei állították: semmi köze a mocskos Rákosi–Gerő bandához, sőt, jól képzett szakember, de így sem váltott ki különösebb rokonszenvet belőlem. A Parlament erkélyéről mondott beszéde is lényegében némi halvány ígéretekkel megtámasztott, nyugalomra intő semmitmondás volt. Közeli képet róla, fényképről láthattam. Egy öregedő, kissé tokás, felkopaszodott, megkapóan jellegzetes, karakter nélküli férfi arca. Ékessége egy afféle bozontos Sztálin-bajusz, kerek szemüvege régimódinak tűnt, valamelyik ösbolsevik vezérkedő viselt ilyet – a korabeli vicclap karikatúrái efféléknek ábrázolták a bürokratákat –, miért is éreztem volna valamilyen vonzalmat iránta? A forradalom alatti tevékenységét sem figyeltem – miért is tettem volna? Magamra sem figyeltem igazán. Azok a napok kiköcsköztek az idő megszokott ritmusából, mindegy volt, nappal van-e vagy éjjel, és ebben az időtlen állapotban talán az is mindegy volt, élek-e, vagy halok.

Legközelebb november 4-én hajnalban hallottam Nagy Imrét beszélni, a rádióból. Akkor jelentette be, hogy a szovjet csapatok támadást indítottak az ország ellen, és segítséget kért – talán az egész világtól. A leginkább szívet szorongató mondata az volt: „se-regeink harcban állnak”, mert ez azt jelentette, hogy most sok magyar fiatalembert fognak agyonlőni. Apám szinte belebújt a nagyon gyenge hangon szóló rádióba, megjelenésemkor leintett: hallgassak. A közlemény végén zenét kezdtek sugározni – talán éppen a forradalom szinte második himnuszává vált *Egmont nyitányt*. „Hát akkor...”, dűnnyögte apám, „vége...” Bár komor megjegyzés volt, de meglepetést, kétségbeesést nem éreztem a hangjában. Olyasmi hanglejtéssel mondta, mintha egy hetek óta haldoklóról az egyik hajnalon kénytelen megállapítani: vége. „A szovjet nem engedheti meg magának...” Álmodni lehet – vigasztalja a lelket –, de a tények tények maradnak.

E bejelentése nyomán ismertem el Nagy Imrét miniszterelnökkömnek. Vagy még többnek: a magyar tör-

ténelemnek örökké számon tartott, kimagasló alakjának. Örökké: ameddig a magyarokat foglalkoztatja még a magyar történelem.

Amikor munkatársaival és családtagjaival Romániába hurcolták – mert hová máshová? –, úgy gondoltam, majd ott tartják a politikailag kívánt idő végezetéig. Miután százakat felakasztottak, ezeket bebörtönözték, százezrek elmenekültek az országból, általános lesz a kussolás meg a minden mindegy, még a feledés homályát is igénybe véve, egyszer csak megjelennek rövidke kommunikék egészsége megromlásáról. Rövid idő múlva haláláról. „Szívelégtelenség”, vagy valami ilyesmi, ami akár igaz is lehet – még ha bevadult pártorvosok idézték is elő. Akik a bíróságok elé állított politikai kirakatpercek vádlottjainak testébe rendszeresen pszichotikus anyagokat fecskendeztek. Hogy tetteiért Nagy Imrének pusztulnia kell, bolsevik logika szerint, nem volt vitás.

De úgy gondoltam, akasztani nem fogják. Ezt a hitemet a forradalom kitörése előtt jó két héttel, október 6-án, az aradi vértanúk emléknapiján megrendezett újratemetés táplálta. Ezen a napon egy Rákosi által kigógyizott koncepciók per áldozatai: Rajk László, Szalai András, Szőnyi Tibor maradványait temették újra, immár emberhez méltó módon.

Perük, elítélésük és akasztásuk idején nyolcéves kisser voltam, de maradtak emlékeim róla. Nem csoda: akkora cécot rendeztek körülötte, hogy egy nyolcéves gyerek se maradhatott ki belőle. A rádióban másról sem beszéltek, moziba menet látható volt a filmhíradóban, amint egy vékony, csontos arcú fiatalember egy hatalmas bírói pulpitus előtt áll, sipító, recsegő, ingerült hangon beszélnek hozzá. Azt hiszem, abban az időben még az iskolában, úttörő foglalkozás keretében is a lelkünkre kötötték: vigyázzunk! Az imperialista ügynökök nagyon ravaszak ám, ha észleljük, hogy valaki idegen a bizalmunkba akar férkőzni, azonnal jelentsük! Apámat kérdeztem, mi ez az egész, de ő csak annyit válaszolt: „Ne törődj vele... nem tartozik ránk.” Pedig őt is érdekelte az ügy, még újságot is vett, amit pedig nem szokott. Próbáltam azt is elolvasni, de a számomra szinte érthetetlen mozgalmi pártumával nem tudtam mit kezdeni. Talán meghökkentő különössége miatt, megragadt emlékeimben egy – vélhetően ebben az újságban, de lehet, hogy valamilyen szórólapon megjelent – gúnyrajz: rajta egy igen kövér, egyenruhás, tányérsapkás ember. Hogy félreértés véletlenül se essék, vastag betűkkel rá volt írva, hogy ő TITO, láncokból készült

három pórázt tart a kezében, végükön kutyafülű, de emberarcú négy lábúak – ők „Tito láncos kutyái.”

Az újratemetés eseményének helyszínére nem mentem ki. Ahogy ismeretségi körömből sem senki. „Nem tartozik ránk.” Alighanem úgy gondoltuk, afféle pártrendezvény lesz, a felravatalozott koporsók előtti első sorokban, gyászruhában és vörös szalagokkal átfont koszorúkkal a kezükben majd azok fognak állni, akik elrendelték a kivégzést, vagy csak ütemesen tapsoltak neki – az idő múlásával vakhitben vértestvér utódok. „Drága elvtársaink”-nak fogják szólítani a jeltelen gödrökből összekapart csontmaradványokat, hullanak a krokodilkönnyek, és elhangzanak a nyálás fogadkozások: „Soha többé, elvtársak, soha többé!” Így történt ugyan, de hogy pártrendezvény maradt volna csupán, ebben tévedtünk. Hatalmas tömeg gyűlt össze, az aljas és brutális politika mindenféle áldozatai, a meghurcolt, kifosztott, becsapott emberek ezrei, izzott a levegő a felháborodástól. Feltehető, hogy ez az újratemetés hozzájárult a forradalom kitöréséhez.

Ez az újratemetés napvilágra hozott addig csak bennfentesek által ismert részleteket. Hogy Kádár,

mint utód belügyminiszter, felkereste Rajkot a börtönben, és rá akarta beszélni, hogy a rádió által is közvetített tárgyaláson, a nagyvilág színe előtt, vallja magát bűnösnek. Elítélik ugyan, de haja szála sem görbül, színjáték lesz az egész, titokban majd elszállítják a Szovjetunióba, ott álnéven boldogan élhet, amíg meg nem hal – gondolom: nem Kolimával hitegette, inkább a kellemes Krimmel... De Rajk ezt nem vállalta... csak újabb és újabb kemény kínzások után... Hogy Kádár a másik két fő briganti elvtárs, Farkas Mihály és Péter Gábor társaságában, a börtön emeleti ablakából nézte végig a három akasztást. Utána, a sikert ünnepelevén, rendesen bepálíngáztak.

Akkor hallottam róla – bár logikus, de addig nem járta meg az agyamat –, hogy az akasztás tulajdonképpen fájdalom nélküli, gyors halál. Nem hosszan tartó, szörnyű kínokkal járó fuldoklás eredménye, hanem az emelvényről alázuhanó testek súlya miatt szétpattanó nyakcsigolyák, bennük a gerincvelő szétszakadása okozza.

1958 nyarán, Kádár János a kacifántos elnevezésű legmagasabb pártfunkció birtokosa – immár politi-

kai vetélytárs nélküli élet és halál ura. Rákosiról hírllett, hogy rettegett Sztálintól, talán nem is alaptalanul, így kész volt bármilyen aljasság elkövetésére, hogy hűségét bizonyítsa. '58-ban Kádár a Szovjetunió és a testvéri szocialista országok vezetőinek bizalmát élvezte – aligha kellett rettegnie Hruscsovtól. A nyugati hatalmak, Kelet-Európát illető, tőlük megszokott módon, még mindig fel voltak háborodva ugyan a magyar forradalom vérbefojtása miatt, de lelkük mélyén megnyugodtak, hogy különösebb kockázatvállalásuk nélkül megoldódott a magyar helyzet. A hazai elvtársak is összekapták magukat, ismét százezrek tudtak május elsejéken kihajtani az utcára. Mindezeket latolgatva gondoltam úgy: újabb, politikai célzatú akasztások nem lesznek – mert semmi értelmük. És még egy, személyre bontható ok miatt sem: Kádár jelen volt Rajkék akasztásánál. Elvtársaival együtt a börtön emeleti szobája ablakából nézte végig: talán hallotta is, amint a nyaki csigolyacsontok halk pattanással elválnak egymástól, látta a reflexes utórángásokat, és amint a már elernyed, immár tónus nélküli izomzatú testek kieresztik vizeletüket, székletüket. Miért akarna még egyszer ilyen borzalmat látni?

Hogy Nagy Imrét hazahozták, perbe fogták, elítélték, Maléter Pál és Gimes Miklós társaságában ki is végezték, számomra azt jelentette: nincs remény. Mindenféle fogadkozások és ígéretések ellenére minden marad a mocskos régiben. Sokáig bámulva az újság címlapján lévő szöveget, úgy éreztem, sorsom megpecsételődött.

Évtizedekkel később jutott eszembe: '49-ben és '58-ban is három embert akasztottak fel. Nem kettőt, nem négyet, nem tizenkettőt, mint az osztrákok Aradon – lehetett volna bármennyit, az időkben akasztottak százakat –, de egy-egy szeánsz alkalmával mindig hármat. Így találták kereknek a dolgot. Jézus Krisztus mellé is még kettőt feszítettek keresztre – talán ennyi szivárgott le az agyukba a keresztény kultúrából.

Mikor délután visszaadtam a biciklit, mutattam az újságot a többieknek is. Körém gyűltek, bele-beleolvastak, hümmögtek, legyintettek, vakaróztak egyet, de tulajdonképpen senki nem mondott véleményt. Mit is mondhattak volna? Ők is, hozzám hasonlóan szökevények voltak, disszidensek, az újságban írott világhoz semmiféle lelki vagy érzelmi kapcsolat nem fűzte őket. Napközben valamennyit hallottak róla, de tulajdonképpen fűtyültek is az egészre. Lehet, hogy némi megszeppenést vagy megrendülést látva az

arcomon, nem akartak megbántani, de még kissé csodálkoztak is rajta, hogy ez engem miért érdekel. Akiket addig ismertem, szüleimet is beleértve, nemigen foglalkoztak a napi politikai eseményekkel, de a fél szemüket azért rajta tartották – talán, hogy tudják, mikor tanácsos félreugrani, de ezek a fiatalemberek mintha az adott időn, helyzetben, történelmen kívül éltek volna. Az ő életcéljuk – legalábbis úgy tűnt – annyiból állt, hogy kibulizzák: a nyári időszakban minél több időt tölthessenek el a Duna mellett. Mert ez az egyetlen, az életnek értelmet adó időtöltés. Néha el-eltűntek, mert dolgozni mégiscsak kellett valamit, mások jöttek helyettük, talán a váltótársuk, de bevonatozni mondjuk egy váci, esetleg pesti munkahelyre, az sem jelentett nagy megterhelést. Reggelente szinte kiürült a tábor, a maradék elmentek általuk jól ismert helyekre pecázni, kora délutántól kezdve egyre többen lettek. Esténként táborfüzet raktak, sörözgetve elmarháskodtak jó sötétedésig. Így történt ez a Nagy Imre bitófa általi halálát hírül adó nap estéjén is.

Arra gondoltam, talán a szerencsém akarta így, hogy a Duna partján kapjam a hírt. 1957. február 4-én, már újra járva a Madáchba, a szovjet invázió harmadik havi fordulóján gyászszalagot tűztünk a mellünkre – tíz óra felé megjelent négy-öt egyenruhás, kihajtották az osztályt a folyosóra, és mindenkit felpofoztak. Pesten esetleg csak újra felpofoztattam volna magamat, vagy – mivel az elvtársak a nagyja munkával végezve, jobban ráértek már – kiadósabb veréssel tereltek volna a „fejlett szocializmus alapjainak lerakása” felé vezető, kívánatos útra. Itt, ahol minden szinte magától értődően természetes, az ősidőktől kezdve a végtelenségig, még az erőszakos halál is tudomásul vehetően az. Akkor valahogy az villant az eszembe: örökre itt maradok, soha többé nem megyek vissza Budapestre. Az ott rám váró élet nem kell. A Madáchba se akarok visszamenni. Az ott tanulhatóknak csak tört részét hasznosíthatnám ebben a bűdös életben, ami semmiképpen nem lenne elegendő, hogy megéljek a hottentották között – mert igaza van apámnak, hottentották között kell élnem, nem vitás. Minek kéne nekem bármiféle karrier, előmenetel, társadalmi megbecsülés, ami csak az efféle ócska szavak mögötti, állandó pofatépéssel, hajbókolással, hazudozással járó könyöklés? Itt fogok élni, ahogy az itt honos lények, természet adta nyugalomban, önmagammal való békességben. Persze, az agyam tudta, hogy a jeges, Duna-parti téli szeleket az én

felszereléssel még egy eszkimó se bírná ki, de a világ abszurdítására a szándékosan lehülyített tudatom így válaszolt.

Talán még aznap késő délutánján megjelent egy háború előtti ős autó, csomagtartója, hátsó ülései dugig megrakva, fenéke szinte a földet súrolta: újabb táborozók érkeztek. A vezető melletti ülésről kiszállt egy nő is: kisebb üdvrivalgás fogadta. Harminc körüli, mint a férfiak nagy része, átlagos megjelenésű, talán csak a tompora volt a kívánnál vaskosabb. Szépnek csak a haja volt mondható: derekáig érő, egyetlen vas-kos copfba kötött, dús, némi vöröses fényben játszó barna haj. De valamiért vonzó teremtés, talán az arcán mindig jelen lévő, futó kis mosolyok miatt. Felverték a sátrát, övé lett a legnagyobb, a kocsihozott cuccokból következtetve, bent a legkényelmesebb. Látszott: mindenki korábról ismeri, a banda egyenjogú tagja, női mivoltával, az üdvözléseken túl, nem kivételeztek. Este, a tábor-tűz körül ő is elsörögzetett, elröhögcsélt a férfiakkal, aztán az egyik bement vele a sátrába, és – a kiszűrődő hangok bizonyossága szerint – jól meghúzta, – a kiszűrődő hangok bizonyossága szerint – a nő teljes megelégedésére. A tűz mellett ülők mintha észre sem vettek volna semmit, vagy inkább természetesnek tartották a dolgot. Következő este egy másik férfival vonult a sátrába, minden este mással – azt humorizáltam magamban, hogyan döntenek el, hogy aznap ki a soros?

A nő, akit a többiek megszólításából hamar megtudtam, Katónak hívtak, minden nap legalább tízig aludt. Valamennyit elszöszögött a sátra körül, aztán ledibdábolt a vízhez. Lábszárig beleállt, sosem vetkőzött fürdőruhára. Egy vékony anyagból készült, apró mintás, elől sokgombos ruhát viselt, amely oly szorosán simul a testére, hogy meglátszott, ha nem vett fel bugyit. Távolról, a táborhelyemről vonzó látványt nyújtott a nagy, tükrös víz szélén egy hangsúlyos női sziluett. Ha előrehajolt arcát, alkarját megmosni, bukkolt vele a copfja, még így, ilyen gyermekien ártatlan helyzetben is kihívónak találtam. Zsenge, még lángoló lelkű szerelmekre vágyó ifjúként megvetést éreztem iránta. Ő lett nekem a mindenféle bűnös paráznság testi valójában megjelent, ördögi nőténye – bizonyára valamilyen olvasmányomból tudtam, hogy léteznek ilyenek. Lábát a vízbe áztatva órákig elüldögélt egy lapos kövön – a Börzsöny még vulkánkorából származó, a Duna partjái csorgó lágájának megdermedt, szinte tükörsima kövén –, alig mozdult, a vizet bámulta. Olykor a kavicsos partra rakott, keze

ügyébe került ágdarabkákat behajította a vízbe, hosszan figyelte, hogyan viszi le őket az ár – ezzel én is el szoktam játszózni. Ha elhaladt egy hajó, és érkeztek a hullámai, felállt, ruháját combközépig húzta, és kis ugrásokkal fogadta őket – ahogy a gyerekek szokták csinálni. Ilyenkor magamfajtajának éreztem. Ha nem lett volna tudomásom taszító, mondhatni szokásáról, bizonyára becserkelem, beszédbe elegyedem vele, ahogy bármelyik táborozó társsal lehetett. De inkább kerültem a vele való találkozást. Nem tudtam, hogyan beszélnek vele. De nem kellett aggódnom: észre sem vett.

Az iránta érzett ellenszenvemet bizonyára táplálta, hogy esténként a sátrából kiszűrődő horkanások és sikolykák hallatán merevedésem támadt. Szégyelltem magam miatta. Mintha csak valami ócska kukkoló lennék. Bár korábban is, zagyva álmok kíséretében megtörtént ez, de hogy személyhez nem kötődtek, a biológiai érés természetes velejárójaként fogtam fel. A női testhez még semmiféle kapcsolat nem fűződött – nem is fűzhetett. Ifjúságom idején még tartózkodóbb volt a fiú–leány kapcsolat, mint manapság. Külön lányosztályok voltak az első emeleten – ahol nekünk tilos volt tartózkodni –, fiúosztályok a másodikon – oda a lányok nem jöhettek fel. Igaz, a nagyszünetben az udvaron találkozhattunk, de úgy beszélünk egymással, mint az első emeletiek a második emeletiekkel – mindenki a maga csoportjában maradván. Legfeljebb a gimnázium nagytermében időnként megrendezett, úgynevezett ösztáncok alkalmával történhetett meg, hogy a lányok derekáról kissé lejjebb csúszott a kezünk – a felügyelő tanár, vagy maga a leány sietve helyre igazította –, esetleg szándékosan lépést tévesztve, felsőtestünkkel a kis, kemény mellecskékhez ütöttünk, de ezekben az akciókban több volt a vagánykodási szándék, mint a fékezhetetlen testi vágy. És a – nagyjából általunk is elfogadott – akkori közvélekedés is olyan volt: nyugi, gyerekek, mindennek eljön az ideje. És minket nem hergelt a ma, gyakorlatilag bármely életkorban beszerezhető pornó. Majd csak érettségi után kezdenek felforrósodni a dolgok.

Aztán egy alkalommal valamelyik fickó hozott egy nátronpapírba csomagolt, nyúzott özcombot, valamelyik rabsictól vehette. Másnap délelőtt Kató nem ment le a vízhez, megkeresett a szemével, és magához intett – akit eddig észre sem vett –, és nem kérte, de szinte megparancsolta, hogy vágjak fát. A tűzrakó hely mellett feküdt halomban egy rakás ág, jártában-

keltében mindenki hozott magával egy-két darabot, a tavaszi áradás magasságában lerakott, a part menti galériaerdőkből származó, száradt ágakat. A tűzrakó helyen már ott állt a háromlábú vasállványról egy láncon lelógó nagybogrács, mellette a földön, sátorlappal letakarva, egy kék zománcos mosogatódézsában a kockákra vágott hús – mielőtt elmentek volna, hajnalban a férfiak mindezt előkészítették. Katónak egy szétnyitható kempingasztal lapján már csak hagymát kellett vágnia – rengeteget –, zöldpaprikát – rengeteget –, valamennyi paradicsomot, én pedig rakhattam a tüzet. Az összehordott, puha-fáktól, fűztől, nyártól származó, már kiszáradt, térden eltörhető, vékonyabb ágak égtek, mint a papír, tábortűzhöz kiválóak, de főzéshez nem sok kalóriát adtak. A vastagabbjának közepe még nyirkos maradt, beleszorult a fűrész, baltával kellett szétcsapni, égés közben a legbelsőbb évgyűrűkből gőz pöfögött elő.

Amikor Kató, kissé előredőlt testtartással, egy hosszú nyelű fakanállal kevergetve a zöldséget párolta, a lendületes kavarási mozdulatok ritmusára billegtek dús mellei, a vékony ruha alatt szinte ingerlőbben, mintha fedetlenül maradtak volna. A fűrészjelgetés közben lopott pillantásokat vettem rá – persze, hogy észrevette, de nem szólt, a mindig mosolygósnak látszó arcán talán csak egy megértő árnyalat futott át, testtartásán sem változtatott. Bizonyára természetesen vette: én is csak, ha süldő is, de afféle kan vagyok. A hús piritása hosszabb időt vett igénybe, ez alatt valamicskét beszélgettünk. Megtudtam, hogy kalauznó a vasútnál, karácsony óta felhalmozott rengeteg túlóráit csúsztatja most le. Meglepett: én afféle, önállóságára és öntudatosságára sokat adó értelmiségi nőnek gondoltam. Hogy volt férje társasága voltak ezek a fiúk, de válásuk után ő elmaradt közülük, bár baráti kapcsolatuk megmaradt, a zsúfolásig rakott öreg autóval ő hozta ki a cuccait. Meglepett az is: hogy nem gyűlölettel váltak el, ez rendben való. Valaha nyilván szerették és becsülték egymást, és a becsülésből valamennyi megmaradt – de hogy egy volt férj olyan szolgálatot tegyen volt feleségének, hogy elfuvarozza volt barátaihoz, hogy azok kényelmesen, szép sorban meghághassák... Erkölcsi kifogást nem ébresztett bennem, de furcsállottam. A bennem élő kisördög ingerelt: azért váltak el, mert már akkor is minden este más-más férfival feküdt le, vagy csak a válásuk után vette fel ezt a szokást? – de nem mertem megkérdezni. És nagy otromba-

ság is lett volna. Egy későbbi, társaságbeli, suhanó fecsejtöredék némi választ adott: a volt férj újránősült, és az új asszony azt a minősítést kapta, hogy „egy nagyon kedves, szolgálatkész libuska.” Aki még egy klassz kisfickót is szült neki.

Amikor megpirult a hús is, feltöltöttük vízzel, Kató leballagott a part menti lapos kövére üldögelni. Furcsának tartottam, hogy ő nem kérdezett rólam semmit. Hogy kiféle-miféle lennék, miért vagyok itt, és miért egyedül? Arra gondoltam: okos nő, csak rám nézett, és mindent tudott rólam. De még a nevetem sem kérdezte.

Órákig is eltartott, mire a nagy bográcsban végre forrni kezdett a víz, én meg csak raktam alá a fát, raktam. Déli harangszó táján, mivel reggel alig ettem valamit, kóstolás ürügyén kivettem a fakanállal három-négy kocka húst, és jóformán nyersen elrágтам. Egy óra múlva megint, akkor már csak félig volt nyers. Abban a tizenhat-hét év körüli időmben rám tört valami örökké zabálhatnék, szinte állandóan maró éhségérzet, bár nem ehettem kevesebb vagy hitványabb ételt, mint korábban – sokszor úgy éreztem, egy ültő helyemben képes lennék megenni egy fél disznót, aztán egy óra múlva a másik felét. Ekkor kezdődött életem azon korszaka, mely aztán eltartott jó huszoneves koromig, amikor állandóan éhes voltam, és sose volt elegendő pénzem.

Késő délutánra, mire összejött a társaság, megpuhult a hús – örjítő illattal terítve be a környéket. Katótól én is kaptam egy bádogtányért meg egy alumíniumkanalat, kezdődött a lakoma. Senki nem kérdezte, mire föl ülök most közöttük – bizonyára korábban is megtehettem volna, nem küldtek volna el, de nem hívtak, hát nem mentem. Napi csip-csup dolgokról esett szó, új vendégek jöttek, a falánkabbak repetázhattak, aztán lassanként ránk esteledett. Előkerültek a sörösüvegek, fejenként három-négy – valaki az én markomba is nyomott egyet.

Jól belakva, sörözgetve, azon az estén azon folyt a szellemeskedő röhögcsélés, hogy valami Józsi, akit nagyjából mindenki ismert, a háza fala mellé rakatta a téli tüzelőnek való hasábfát, jó magasra... felugrott rá a kecskéje, onnan meg a háztetőre... rugdalta le a cserepeket, és az istennek se lehetett lecsalogni... Mindenki hozzátett a történethez valamit: átbaszták a Józsit, egy kőszáli kecskét adtak el neki. Végül ki kellett hozni a tűzoltó szertárból a hosszú létrát... de amikor a Józsi elkapta a kecske lábát, akkor a kecske... Hát igen: az Isten adta nép nagy dumával

megáldott gyermekei, söröcskével locsolt kedéllyel kenterbe vernek minden hivatásos, kiizzadt poénokkal operáló humoristát. Időnként valaki gallyakat dobott a hamvadó tűzre, a felcsapódó lángok fényében, ahogy megláttuk egymás arcát, a többiek röhögésén is röhögve dülöngéltünk. Jólesett nevetni, könnyűvé tett, mintha berúgtam volna attól az egy üveg sörtől, mámorító érzést adott. Nem is tudom, ennek előtte mikor nevettem utoljára. Hát igen: miért is érdekelt volna őket, hogy a kommunisták időnként felakasztják egymást?

De ez az akasztáshistória végig ott motoszkált bennem. Ha fájdalom nélküli is, de rettenetes halál. Olvastam, hogy az aradi vértanúk méltósággal viselték sorsuk beteljesedését. Számukra létezett egy nemes eszme, a haza szabadsága, mely táplálta ezt a méltóságot. De egy összehordott, életidegen, napi eseményekhez aktualizált eszmerendszer világában, amely a hatalom megszerzése és megtartása érdekében nemcsak elfogadhatónak, de szükségesnek is tartja társadalmi osztályok, vallási közösségek, felmerült esetben népek kiirtását, ugyan miféle méltóságot hordozhatna? Melynek vezetői afféle maffiamódszer szerint jutnak hatalomra, és akik még egymástól is rettegnek, még egymással is kegyetlenek? A legnehezebb talán az ítélet kihirdetése és végrehajtása között eltelő idő lehet. Ha orvosok mondják az embernek, hogy egy hónapja van hátra az életből, még van remény: ők tévedhetnek, és tudomásunk van csodás gyógyulásokról. De egy koncepciós politikai per ítéletét csak egy hirtelen világvége változtathatja meg.

Megjárta az agyamat, én hogyan viselkedtem volna ebben a különös időben. Lázasan nekiálltam volna írni, leveleket hozzátartozóimnak, barátaimnak, igyekeztem volna lejegyezgetelni minden olyan gondolatomat, amelyekkel a Jóisten által adományozott, de elrabolt éveimben szándékoztam foglalkozni – és amikor jön a smasszer, hogy most már menni kell, még néhány percet kértem volna tőle, hogy a futó mondatot befejezhessem? Vagy mély, önkívületi búskomorságba zuhanva, önszuggesztíóval a tudat elvesztéséig fokozva a mélységet, megöltem volna a lelkem, hogy a test sorsa immár közömbös legyen? Vagy dührohamot kapva, minden belém rekedt életerőt kiokádva napi húsz órán át ordítottam volna, a létező legocsmányabb szavakat vágva az örök, az orvos, a hóhér pofájába, amíg csak belém nem rekken a nyekk? Nem tudom, igazán nem. Ami biztos: amikor kivezettek volna a cellából a börtönudvarra, tekin-

tetemet az égre szegeztem volna. Akármilyen szűk is egy börtönudvar, egy darabkája csak látszik belőle, csak azt akartam volna látni, amíg be nem kötik a szememet. Nem a Mennyország miatt – azt talán meg sem érdelem –, de csak ennyi áhítatra méltó maradt az ember által pocsecská tett, teremtett világ csodáiból.

Az őzlakoma egy nappal meghosszabbította ott tartózkodásom lehetőségét, sőt, kettővel, mert másnap reggelre is maradt belőle. Kató, a mindig mosolygós arcán álságosan némi érdeklődést mímelve megkérdezte, volna-e kedvem megenni a maradékot – tudta, hogy naná, mindig éhes vagyok –, úgyhogy a bogrács alji maradékot is felzabálhattam. Még kenyeret is adott hozzá. Ahogy egy kék kockás konyharuhából kibontotta és nyújtotta felém, afféle anyáskodó gesztust éreztem a mozdulatában. Addigra már kimondottan megkedveltem. Nem azzal a darab kenyérral vesztegetett meg. Aki nőket addig ismertem, mind egyik valamilyen szerepet játszott: egyik szépet, a másik okost, legtöbbje erélyest, simulékonyt, gondoskodót, olykor pokróc modorú fensőbbiséget. Általában hanghordozásukban is jelen volt valamiféle szerepjátszás. Katóban nem éreztem mindezt: az volt, aki. Természetéből fakadóan mosolygós, játékos, okos, önmotogató nélkül jószívű is. Hogy korábban elítéltem, mondjuk így: kicsapongásai miatt, arra kezdtem gondolni, talán nem is tehet róla, hogy szexuális igényei olyanok, amilyenek. Esetleg génjeivel örökölte. Hormonjai fokozott működéséről éppúgy nem tehet, mintha rövidlító lenne. Azon kaptam magam, mintha a barátnak megmaradt volt férj gondolatmenete kezdett volna átszivárogni hozzám. És ha meggondoljuk, még elismerést is érdemel, hogy van mersze belső késztetéseit valósággá tenni. Amelyek, a múltó gyönyörök mellé, bizonyára számtalan zürzavart kavartak a fejére. A vele való ismeretség megváltoztatta a női egyedek szexuális viselkedése és elvárásai körüli, korábban meglévő, afféle szűzkamasz elképzeléseimet.

Amikor már tényleg csak a vonatjegyre elegendő pénzem maradt, elkezdtem csomagolni. Hamar ment, csak a Nagy Imre akasztását tudató újság címláival tétováztam. Korábban letéptem a belső részből – azokat elhasználtam a bogrács alá gyűjtősnak –, négyrét hajtottam, és a párnául szolgáló meleg pulóverem alá tettem. Talán örök emlékül magammal vinni gondoltam, de beleolvasva a hányingert keltő pártдума szövegbe – amely nagyon is hasonlatos

volt a nyolcéves koromban még meg sem érhető, Rajkék kivégzését bejelentő közleményhez –, úgy határoztam, nem kell. A tényt, amit hírül adott, úgysem felejttem el. Egy papírhajót hajtogattam belőle, majd kötésig gázolva rátettem a vízre: menjen. Vigye a hírt, legalább ő legyen szabad. A vacak rotációs papír hamar felszívta a vizet, szétázott, szétnyílt, szemét lett belőle. Amíg csak lehetett, követtem a szememmel. Akkor megfogadtam magamban, hogy soha életemben, bármi legyen is az ára, nem ejtem ki a számon azt a szót, hogy „ellenforradalom”. Kevés fogadalmamat tartottam be ilyen következetesen.

Összecsomagolva – nem szorított az idő –, úgy intéztem, hogy összeakadjam Katóval. Felcuccoltatósomat látva, megkérdezte:

– Elmész?

– Muszáj. Várnak otthon.

Bólintott, persze. Szerettem volna megérinteni. Valami suhanó puszival az arcát, vagy haveri mozdulattal a karját – de nem mertem. Megérezhette ezt a vágyat, mert megjutalmazott: egy, a korábbiaknál édesebb mosollyal, szemembe néző hosszú pillantással.

– Légy jó fiú – mondta. Motyogtam valamit, talán hogy igyekszem majd jó fiú lenni, arcomon nyilván egy nagyon ostoba mosollyal... Talán azzal a vágygal, ahogy szerettem volna megérinteni, szerettem volna beszélni hozzá, elmondani, hogy mi mindent gondolok én erről a világról, benne esendő magamról – mert ő az egyetlen ember, aki hajlandó végighallgatni, és meg is értene. De nem tudtam belekezdeni. Hebegtem valamit, izmaid egyre feszesebbek lettek, kezem reszketni kezdett, majd elpattanva a húr, cók-mókjaimat összekapkodva, szinte futva elmenekültem előle.

Tudat nélküli, önmozgásos állapotban futottam az állomásig. A menetrendet nem ismerve még egy órácskát üldögélhettem is a padon. A kismarosi vasútállomás bazaltból rakott csinos épületének eresze alá akkor még vagy tucatnyi fészket ragasztottak a fecskék, alighanem kirepülési időszak lehetett, mert nagy volt a sürgés-forgás, megbeszélni való csivitelés fecskékéknél, őket figyeltem. Ehhez elegendő volt az üres bambulás. Csak a már a fél utat is megtett egyhangú zakatolásban józanodtam ki. Magam előtt is szégyellni való viselkedésem magyarázatára azt találtam, hogy az éjszakai merevedéseim fantazmagóriái vették el az eszemet. Valójában azért akartam beszélni hozzá, kitérni a lelkemet, behízelegni hozzá

magamat, együttérzést gerjeszteni magam iránt, hogy hangozzék el az a kérdés, volna-e kedvem bemenni vele a sátrába? Ostoba bunkó voltam: amit Katótól kaptam, csupán csak egy olyan nő barátságos pillantása volt, aki minden nap egy más férfival fekszik le. Felbukkant egy másik gondolat is, amely már nemcsak röstelkedni való, de egyenesen megalázó volt: ha én valójában nem is, de Kató, mint okos nő, tudta, mire várok, és barátságos mosolya a buta kis növendék kan iránti megbocsátást is hordozott. És: ha netán elhangzott volna a kérdés, akkor tán még nagyobb pánikban menekültem volna el.

Hazatérve telefonálgatni kezdtem régebbi táborozó ismerőseimnek, és találtam is egy csapatot, akikhez egy hét múlva csatlakozhattam. Onnan már könnyen ment, ismeretség ismeretséget szül, és a hasonszórú emberek könnyen befogadják egymást. Azt a nyaramat szinte végig a Duna-parton töltöttem. Hogy továbbra sem kaptam jelentősen több pénzt, mint első alkalommal – de legalább nem hangzott el a „nélkülözni” szó –, elkezdtem lopkodni. Hajnaltájt a kertekbe osonva a felkupacolt bokrok alá túrva krumplit, s ahogy szemesedni kezdett, kukoricát. Meg gyümölcsöt persze: út menti senki fájáról szilvát – azóta eltelt életemben nem ettem annyit, mint azon a nyáron. Előfordult, hogy egy kiadós nyári zápor után, a kisoroszi csorda járását követve, rengeteg szegfűgombát szedtem össze, és gombafőzeléket vacsoráztam. És megettem a táborozó társak által már száraznak talált kenyereket is. Az özlakoma után még egyszer jól lakhattam: az egyik fiú apja egy jelentősebb összeget nyert a totón, és örömeiben kihozott nekünk egy fonott kosarat, lángolt kolbásszal púposan megrakva, mindenki ehetett belőle, amennyi csak belefért.

Azon a nyáron időnként eszembe villant az akasztott Nagy Imre. Ilyenkor azonnal rúgtam le magamról a gondolatot – mi közöm hozzá? a kurva anyjukat keserítsék! –, és gyorsan átváltottam Józsi kőszáli kecskéjére. Talán galádul és cinikusan, de önvédelmi reflexszel. Bizonyára jó, hogy akkor még nem tudtam: kezét a háta mögött összedrótózva, arccal a föld felé fordítva fekszik, egy jeltelen gödörben – különben nehezebb lett volna a gondolatváltás.

Augusztus végére a hajam a vállamig ért, szinte szökére fakult, talpamon a bőr a sok mezítlábazástól megkeményedett, mint a cipőtalp. És egész nyáron dédelgettem magamban azt a képzetet, hogy soha többé nem kell visszamennem Budapestre.

Közös csillag

Beszélgetés Mezey Katalinnal

November 24-én született Jókai Anna és Oláh János. A közös születésnap veszteségeinkre emlékeztet. Mezey Katalinnal, aki nemcsak feleségként és barátként, de kiadóvezetőként és költőként, íróként is kötődött mindkettőjükhöz, róluk beszélgettünk, felidézve személyiségük jellemvonásait, írói, alkotói egyéniségüket.

– *Jókai Anna és Oláh János egy napon születtek. Miben hasonlított, és mi volt a különbség kettőjük pályájában, személyiségében?*

– Úgy tartják, hogy akik egy napon születnek, azoknak hasonló a természetük. Ezt a teóriát cáfolják az egypetűjű ikrek, akik legtöbbször sok mindenben különböznek egymástól. Mégis lehet benne valami, hiszen Anna és János természetében is sok hasonlóság volt. Persze lehet, hogy sokak számára visszás, ha összehasonlítjuk őket. De a rendszerváltozást követő években, miután Oláh János is az irodalmi élet szereplője lett, sokszor dolgoztak együtt ugyanazért az ügyért, ismerték és elismerték egymás írói és életfelfogását. Ha nem lenne közhelyes, röviden ezt úgy fejezném ki, hogy fontos ügyekben „harcostársak” voltak. Eredeti értelmét tekintve illik mindkettőjükre ez a meglehetősen lehasznált kifejezés, mert mindketten a magyar irodalom és kultúra méltóbb elismerését, az életet és az emberi méltóságot tisztelő erkölcsi értékrend megőrzését várták a rendszerváltozástól, egy, a műalkotás formai és tartalmi egészét értékelni képes esztétikai szemléletet képviseltek. Mindketten vezetésre termett emberek voltak, és igényelték is a vezető szerepet, könnyen kerültek bárhol a figyelem középpontjába. Ha beléptünk egy társa-

ságba, addig sosem látott emberek közé, János az első pillanattól el tudta helyezni magát az adott csapatban, könnyen vált hangadóvá. Amikor egyszer erről beszélgettünk, Anna azt mondta: „Ezzel én is így vagyok, nem is bírom elviselni, hogy ne így legyen.” Ekkor elmesélte, amit aztán később az *Átvilágításban* is megírt, hogy fiatal korában azt mondta a nővéreinek, hogy legszívesebben apácának menne. Mire a testvére így szólt: „Apácának? Te ott is csak apácafőnöknő lennél.” Jánosnak is mindig voltak olyan tervei, amelyekhez segítők kellettek. *Közel* című regényében leírja, hogy már kisgyerekkorában, Nagyberkiben, amikor a játszótársait várta, előre eltervezte, hogy mit fognak játszani, hogy melyiknek milyen feladatot ad majd. Amikor aztán nem akarták azt csinálni, amit ő kigondolt, a konfliktus verekedésbe torkollt, az idősebb fiúk jól helybenhagyták, végül a nagymama mentette ki őt a karmaik közül. Tehát kicsi korától előretervezett: ha jön két játszótárs, akkor majd ezt meg azt csináljuk, nekik csak el kellett volna fogadniuk azt, amit János szépen kitalált. Ez később is így volt, amikor cselgáncsedzőként minden nyáron táborba vitte a judós gyerekeit, és mi is, az egész család mentünk velük. Mindent előre jól kigondolt, megszervezett.

Később, mikor a Petöfi Művelődési Házat vezette Máriaremetén, majd a Magyar Naplót rengeteg szkilli és kharübdisz között, iszonyatos nehézségek közepette, mindig volt erő benne ahhoz, hogy az újabb és újabb kihívásoknak megfelelően újraszervezze a munkaszervezetet és a munkát.

– *Anna is hasonló szervezői képességekkel rendelkezett?*

– Anna fejében is mindig készen voltak a maga hosszú távú írói tervei, arról is voltak elképzelései, hogy hogyan, mikor jelenjen meg egy-egy könyve, hogyan vezessük be azt az olvasóközönség és a szakma körében. Végiggondolta, hogy kit kellene felkérni, hogy írjon az új könyvről, beszéljen a könyvbemutatón. A családjában is központi szereplő volt, nagy szeretettel és törődéssel volt a gyerekei, a menyé, a veje, az unokái iránt. Mindenki külön-külön is kötődött hozzá, összetartotta a családot. Ráadásul egy apa nélküli családot, ami a legnehezebb feladat. Gyermekéi édesapjától elég korán elvált, mégis úgy tudta őket felnevelni, hogy jó kapcsolatuk maradt az édesapjukkal is, aki bábszínész volt, s akivel Anna is mindvégig baráti viszonyt ápolt.

– *Mondhatjuk azt, hogy a vezetői, szervezői képességeit Anna inkább az írói pályájára és a csa-*

ládjára fordította, János pedig a közösségépítésre?

– Anna sok író-olvasótalálkozót vállalt, szinte minden meghívást elfogadott, és sok energiát fordított a maga szellemi háttérének, keresztény elkötelezettségének kifejtésére, nemcsak a műveiben, de a közönségtalálkozók során is. Saját írói imázsának építését is szolgálták ezek a találkozók, ami nagyon egészséges dolog. Könyveket is vitt mindig magával, hogy olvasói számára az ország bármely csücskében elérhetőek legyenek a művei. Vállalt közbenjárást fontos közügyekben is, egyes embereknek is sokat segített, ha szorult helyzetükben kérésekkel felkeresték. De legfontosabb ügye az volt, hogy segítsen a mai, meglehetősen hitetlen korszak emberének visszatalálni a teremtés szellemi középpontjához, Istenhez, a művei által, és a személyes találkozások, előadások, beszélgetések során is. Kialakult napirendje volt, mindig délelőtt dolgozott, főként a nyári hónapokban, de persze, ha kellett, máskor is. Jól osztotta be az idejét, annyit vállalt, amennyit teljesíteni tudott, és amit elvállalt, azt teljes odaadással végezte. Sosem sietett, sosem késett el, meg tudta tartani dolgai közt a fontossági sorrendet, az egyensúlyt. Ezt mi, Jánossal, nem mondhatjuk el magunkról: a család, a kenyérkereső munka, az irodalomszervezés mellett az írói munkánkat tekintve a terveinkhez képest mindig sok volt az elmaradásunk. Miután a Kísérlet című folyóirat-kísérletünket lefoglalta a rendőrség, egyre kevesebb publikálási lehetőségünk volt, elismerést is jóformán csak az ún. „második nyilvánosságban” kaptunk. Ez persze ösztönző volt, hiszen Nagy László vagy Weöres

Jókai Anna írótszak körében (mellette balról Tornai József, Kolozsvári Grandpierre Emil, jobbról Weöres Sándor és Károlyi Amy), 1978

Sándor elismerése, támogatása százszor több erkölcsi értékkel bírt a hivatalos, „szocialista” kultúrpolitika és sajtó elismerésénél. De az íráshoz idő kell, és ennek mindig szűkében voltunk, mert a család ellátása mellett irodalmon kívüli munkákkal kellett pénzt keresnünk.

– Anna kibontakozását nem akadályozták hasonló események?

– Mint az *Átvilágítás* című önéletrésében is írja, Anna írói indulása a hatvanas évek végén nagy visszhangot keltett a szakma, de a közönség körében is, első novelláival valósággal berobbant a kortárs irodalmi életbe. Kezdetben nem akadályozta a kultúrpolitika sem a kibontakozását, pályakezdése egyenes vonalú és sikeres volt. Sokfelé meghívták, szívesen és jól szerepelt a nyilvánosság előtt, az író-olvasótalálkozók, járta az országot. Szépen haladt előre, egészen a *Napok* című regénye megjelenéséig. Ekkor, 1972-ben az ő írói pozíciója is megváltozott, a támogatott kategóriából a túrtbe került át, mint írja, de ekkorra már a sajtó, és gyönyörű, fiatal nőként a média is, a közön-

ség is megismerte és megszerette. A *Napok* című nagyregényében ugyanis 1956-ot úgy ábrázolja, ahogy ma is gondolkodunk és beszélünk róla: forradalomként. Csak azért nem tört ketté Anna írói pályája ekkor, mert a kézirat szuperlektora Pándi Pál, a nagyhatalmú, kommunista irodalomtörténész, szerkesztő volt, aki nem olvasta végig a terjedelmes kéziratot, így nem jutott el az '56-os fejezetig, ezért jó véleményt írt róla, kiadásra javasolta a regényt. Ennek köszönhető, hogy nem lett ugyan politikai botrány a megjelenésből, Pándival nem akart nyilvánosan összeveszni a pártközpont, csak a kritika volt lekezelő és elmarasztaló. Annát mellőzték, de nem iktatták ki az irodalmi életből az elkövetkező időkben sem.

A mi pályakezdésünk sokkal nehezkesebb volt. A hatvanas évek elején ránk, fiatal költőkre nem volt szükség: akkor kötött alkut az '56-os forradalomban szerepet vállaló írókkal a hatalom, újra publikáltak az évekig hallgató szerzők, a hatalomnak talán ezért nem volt semmiféle terve az új generációval. Ugyanakkor a hatvanas

Jókai Anna, 1968

évek kezdetén tűnt fel és aratott sikert a Szovjetunióban egy új költőnemzedék, akiket a kommunista kultúrpolitika engedett szóhoz jutni, sőt, külföldön is szerepelni: Jevtusenko, Vinokurov és társaik óriási lehetőségeket kaptak. Nem kellett annyira begyepesedett, kommunista irodalmat művelniük, mint az előző generációknak, nem kellett Sztálint, illetve most már Hruscovot éltetniük. Így demonstrálta a hatalom, hogy lám, a Szovjetunióban a művészeknek milyen nagy szabadságuk van. Ezek persze szorosban befont, egzisztenciálisan függő emberek voltak, de az írói pályájuk kibontakozását elősegítették. Tehát volt egyfajta „olvadásillúzió” a levegőben, egészen 1968. augusztus 21-ig, a prágai tavasz leveréséig. Addig azt hittük,

hogy nem fog megisméltódni a forradalmat követő diktatúra. Holott Magyarországon ezekben az években, az „olvadás” illúziójával párhuzamosan, a felszín alatt a legsötétebb terror uralkodott. 1961-ben például száznál több papot, hívőt fogtak perbe és ítélték börtönbüntetésre tiltott szervezkedésért.

Pályakezdésünk idején úgy tűnt, ha nem foglalkozol mindenáron 1956-tal, a határon túli magyarokkal, vagy azzal, hogy a szovjet csapatok mit keresnek Magyarországon, vagyis a tabut jelentő történelmi tényekkel, akkor tulajdonképpen nem gördítenek akadályt az utadba. János is, én is, de az *Elérhetetlen föld* című antológia többi költője is – indulástól kezdve erős történelmi kötődéssel bírtunk. Gyerekkorunk legna-

gyobb élménye a forradalom volt, jártuk Erdélyt, a Felvidéket, Délvidéket. Ezt a tabuk állandó feszegetéseként értékelték. Úgy tűnt, hogy ez a kilenc költő egy esztelen, nacionalista társaság, akikkel nem lehet, nem érdemes beszélni.

– *Nem tudatok nyugodtan a feneketekre ülni, ez volt a baj?*

– Az a tévhit élt bennünk, hogy csak akarni kell, következetesnek kell lenni, és akkor előttünk is megnyílnak a lehetőségek, tágasabbak lesznek a keretek. Alátámasztotta ezt, hogy akkoriban jött létre néhány új folyóirat, az Új Írás, vidéki periodikák stb. Volt tehát a hivatal részéről egyféle nyitás, de ennek az áldásaiból csak azok részesültek igazán, akik bele tudtak simulni az akkori világba. Mi meg folyton a magunk feje után mentünk. Sem Utassy Jóska, sem Oláh János nem voltak befolyásolható, irányítható emberek, a maguk öntörvényű módján gondolkodtak és cselekedtek, és ebben erősítették egymást. Még olyan értelemben sem voltak befolyásolhatók, hogy azt lehetett volna mondani nekik, hogy most egy kicsit hallgassatok el, és akkor később majd ti is szóhoz juthattok. Tehát a Kilencek pályakezdése sok nehézségbe ütközött. Jánosé pedig különösen, hiszen az *Elérhetetlen föld* című antológia kiadása ügyében évekig harcolt a két irodalmi kiadóval, majd 1970-ben a Kísérlet című folyóirat betiltása következett, ezek után egyik kiadóhoz sem tudott, de nem is akart fordulni.

– *Mivel haragította magára a kiadókat?*

– A Szépirodalmi és a Magvető Kiadó vezetői is azt válaszolták, amikor szerkesztő barátunk, Angyal János, Utassy Jóska és Oláh

János elvitte hozzájuk az *Elérhetetlen föld* című antológia kéziratát, hogy ezt nem kívánják kiadni, de ők maguk csinálnak majd antológiákat a fiatal íróknak, költőknek, azokba beleteszik azt, amit az *Elérhetetlen földben* használhatónak találnak. Az *Elérhetetlen földdel* önmagában nem akartak foglalkozni. A Magvető vissza sem akarta adni a kéziratot. János járt bent többször is a kiadói titkárságon, de a titkárnő mindig azt mondta neki, hogy nem tudja, hol lehet a kézirat. Később azt terjesztette, hogy János erre úgy feldühödött, hogy rá akarta borítani az íróasztalt, és ezért végül visszaadta neki. János elbeszélése szerint szó sem volt asztalborogatásról, csak vitatkoztak. Végül a titkárnő elvesztette a türelmét, kikapta a fiókjából, és odavágta János elé a kéziratot: „Na, itt van, vigye!” Mi nem akartuk, hogy belekeverjék saját antológiáikba az *Elérhetetlen föld* egyik vagy másik költőjét a kiadói szerkesztők, megfogadtuk, hogy együtt jelentjük meg, még ha magánkiadásban is. Végül az Írószövetség akkori elnökének, Darvas Józsefnek köszönhetően sikerült is – az irodalmi kiadók megkerülésével – az Ifjúsági Lap és Könyvkiadónál megjelentetni az antológiát, kis híján úgy, ahogy mi magunk megszerkesztettük. Ezek után, ha lett volna kedve hozzá, sok értelme akkor sem lett volna, hogy az irodalmi kiadóknál a saját könyvével kilincseljen Oláh János.

– *Hogyan került mégis sor a kiadására?*

– Juhász Ferencnek köszönhetően, aki korábban az én első kötetem sorsát is megpróbálta egyengetni a Szépirodalminál. Szerencsémre közben a Magvető elkérte tőlem a

Könyvbemutató Jókai Annával 2007-ben

kéziratot, amit Nagy László tanácsára át is vittem hozzájuk, és *Amíg a buszra várunk* címmel 1970 júniusában megjelent. Azért is szerencsés voltam, mert 1970 novemberében „lebuktunk” a már említett Kísérlet című folyóiratkezdeményünkkel. Ha átcsúszott volna a könyvem 1971-re, akkor biztos, hogy nem adta volna ki a Magvető.

– *Hogyan buktatok le a Kísérlettel?*

– 1969 novemberében jelent meg az *Elérhetetlen föld*. Kettős visszhangja volt, az ÉS és a Népszabadság szidta, ócsárolta, a Magyar Nemzetben először egy jó recenzió jelent meg róla, aztán egy rettentés. Ekkorra már megérett bennünk – elsősorban Oláh János fejében – egy saját folyóirat elképzelése, ami persze teljesen lehetetlennek tűnt. Miközben ezen gondolkodtunk, Váci Mihály javaslatára elmentünk a Szabolcs-Szatmár megyei Vaján megnyílt múzeum alkotószobájába. Ott ismerkedtünk meg Molnár Mátyással, a múzeum igazgatójával, akivel szintén beszélgettünk a fiatal generáció publikációs ne-

hézségeiről. Molnár Mátyás megemlítette, hogy tervbe vette egy múzeumi értesítő kiadását, amelyet a Múzeumbarátok Körének előfizetési tesznek majd lehetővé. Felvetette, hogy abban bátran közölhetnénk az alkotóházban született írásainkat is. Vagyis tulajdonképpen bármi benne lehetne, amit publikálni szeretnénk, és felajánlotta, hogy szerkesszük együtt ezt az évi négy alkalommal megjelenő periodikát. Elment a megyei tanácshoz, ahol engedélyezték is a múzeumi értesítőnek – amelynek ekkor már Kísérlet volt a címe – a megjelentetését. Hamarosan össze is állt az anyag – öten voltunk a szerkesztői: Molnár Mátyás, Oláh János, Rózsa Endre, Fajó János képszerkesztő és én. Egyszerre három számot is megszerkesztettünk, mert közöletlen vers és próza bőven volt nemzedéktársaink fiókjában – Bálint Istvántól, Bereményi Gézától Kiss Annán, a Kilencek költőin át egész Petri Györgyig és tovább –, de tulajdonképpen az utolsó három oldaltól eltekintve nem múzeumi értesítő volt ez, hanem irodalmi periodika. Az első

Kicsik és nagyok a nagyberki szülőház kertjében, 2008-ban

számba Juhász Ferenc írta a beköszöntőt, a másodikba Voigt Vilmos. Sejtettük, ha egy szám kijön, több már nem is lesz, ezért akartunk egyszerre hármat is megjelentetni. Nagyjából eltaláltuk, igaz, hogy még megjelenés előtt, egyszerre foglalták le mind a három szám beliveit és borítóját. A belívek Molnár Mátyás révén helyben, a nyíregyházi megyei könyvtár sokszorosítójában készültek, a borítókat Budapesten nyomtattuk. Én vagyok, sajnos, ludas abban, hogy amikor Molnár Mátyás ügyeket intézni Pestre jött, megmutattam, oda is adtam neki a borítók próbanyomatait. Ő pedig a minisztériumban elújságolta, hogy milyen gyönyörű borítója lesz a múzeumi értesítőnek. Egy minisztériumi jóakarója kifaggatta, ő pedig naivan mindennel elbüszkélkedett. Mire hazaért, valószínű a Megyei Tanács már meg is kapta a levelet, amelyben a minisztérium közölte, hogy megyei szinten nem jogosultak engedélyezni egy olyan periodikát, mint a Kísérlet. Így 1970. november 14-én Molnár Mátyás is kapott egy levelet, meg a me-

gyei könyvtár is, ahová ezzel egy időben kiszállt a rendőrség, lefoglalták a már elkészült kétszáz-kétszáz példányokat. Úgy tudtuk, hogy helyben bezárták, belakolták az egyik szekrénybe. Aztán, – állítólag – amikor a nyíregyházi könyvtárat felújították, ennek a szekrénynek nyoma veszett. Molnár Mátyást elmozdították népművelő-állásából, hetente jelentkeznie kellett a megyei rendőrkapitányságon. Csak 1989-ben rehabilitáltak minket, amikor Pusztai Ferenc, egykori egyetemista társunk volt az államtitkár. Az öt szerkesztő kapott együttesen 250 000 forintot, és mindenki egy-egy rehabilitáló levelet. A pénzt arra szeretnénk volna fordítani, hogy végre megjelentessük a Kísérlet három számát. Ehhez viszont kellett volna a kéziratuk. A hetvenes években sokan megpróbáltak segíteni nekünk, elmentünk Illyés Gyulához is, Váci Mihály felesége le is utazott Nyíregyházára szólni az érdeklünkben. Azzal jött vissza, hogy nincs mit tenni. Annyi eredménye lett mindennek, hogy a megye odaadta az anyagot lektorálni Sza-

bolcsi Miklósnak, aki egyetemi tanár és rendkívüli hatalmú irodalompolitikus volt. Megvan a lektori véleménye, a kiadványok írásainak egyharmadát kiadhatónak ítélte, kétharmadát pedig nem. Így nem vállalta már a megye a Kísérletet. Rehabilitálásunkkor Pusztai Ferenc, nem tudni, honnan, de megszerezte a lap második számának stencilanyagát. A tartalomjegyzéket és a történetet a János által alapított és szerkesztett Remetei Kéziratok ötödik füzetében, 1991-ben közzé is tettük, de a Remetei Kéziratok anyagi nehézségek miatt ezután megszűnt, és már nem tudtuk megjelentetni a kézhez kapott második szám anyagát sem.

Így érhető, azt hiszem, hogy Jánosnak miért volt nagyon nehéz a költői indulása. Valósággal kiátkozott ember lett. Végül Juhász Ferenc állt ki érte, első verseskönyvét ő szerkesztette, így 1972-ben megjelent a *Fordulópont. Közel* című regényének kéziratát Nagy László segítette megjelenéshez (1976). Illés Endre, a Szépirodalmi Kiadó igazgatója ezt a könyvet, János első regényét, kiadói nívódíjjal jutalmazta, és olyannyira pártfogásába vette, hogy a továbbiakban – nyolc év szilenciumot követően – 1978-tól az én kötetem is a Szépirodalminál jelentek meg. Nagyon sokat köszönhetünk a már befutott, elismert íróbarátoknak, akik jótálltak értünk. Indulásunkkor Nagy László segített nagyon sokat mindkettőnknek, de a legkülönbözőbb szellemiségű írók, költők, a már említett Illés Endrén túl pl. Mándy Iván, Darvas József, Váci Mihály vagy Weöres Sándor, és Károlyi Amy is szívből támogattak, biztattak, segítettek, valószínűleg ezen múlt, hogy a sok

rossz tapasztalat ellenére is a pályán maradtunk.

– *Mindebből kitűnik, hogy Anna és János pályakezdése jelentősen különbözött egymástól.*

– Anna rakétaként indult, amiben remekbe készült novelláin túl valószínűleg szerepet játszott az is, hogy ekkor már komoly élettapasztalattal bírt, meggondolt és diplomatikus volt. János egyetemista éveiben megjelenésében is abszolút laza, avantgárd fickó volt. Maga készítette bőrsaruban járt, zöld katonai vászontarisznya a vállán, amiben legtöbbször volt egy-két verseskönyv is: elsős egyetemista korában Füst Milán és Walt Whitman voltak a kedvenc költői. Úgy nézett ki, mint egy festőnövendék, mert eredetileg annak is készült, a képzőművészeti középiskolából érkezett a bölcsészkarra. Mindent úgy csinált, ahogy nem volt szokás. Kő Pál szobrászművész, középiskolás padtársa és életfogytiglani jó barátja, mesélte, hogy a kisképzőben nehezen viselték el a tanárok, hogy az órákon János többnyire háttal ült nekik. Mindjárt az első padban.

Anna nem volt ilyen provokatív alkat, ő mindig szeretetre méltó volt. Nemcsak tudott szeretetre méltó lenni, hanem mindig az volt. Ugyanakkor neki is mindenről megvolt a véleménye, mindent kigondolt, és ugyanúgy kiosztotta a feladatokat, mint János. És Anna ezt nagyon elegánsan csinálta.

– *Annának talán szerencsésebb volt a csillagállása.*

– Hasonló volt a családi háttérük, egyikük sem értelmiségi családból származott. János gyermekora talán annyival szerencsésebb volt, hogy nagyszüleivel, nagynénjével mindig, felnőtt éveiben is harmonikus volt a kapcsolata. Ka-

Oláh János a nagyberki szülőház előtt, 2013 augusztusában

maszkoráig édesanyjával is. Édesapjával viszont sok konfliktusuk volt, akárcsak Annának. Mindketten nagyon jó képességű gyerekek voltak, ennek köszönhetően, hogy tanulásban könnyedén vették az akadályokat. Szintén közös vonásuk volt, hogy nemcsak a humán tárgyakhoz, de a matematikához is volt érzékük, felnőtt korukban is jól ítélték meg, átlátták az anyagi viszonyokat, az egymásnak feszülő érdekeket.

– *Ez a tulajdonság nem túl gyakori jellemzője a művész embe-
reknek.*

– Nem. Mindketten hamar tisztában voltak a legváratlanabb körülményekkel, lehetőségekkel, tudtak figyelni a realitásokra. Felősségteljes emberek voltak az élet materiális területén is, nem mindennapi bölcsesség, jelentős agykapacitás is kellett ehhez. Ökonómikus volt a gondolkodásuk, jól érzékelték és értelmezték a környezetüket. Anna ugyanakkor nagyon bízott az emberekben, alapvetően jóhiszemű volt, és keservesen érintette, ha ezzel valaki visszaélt. Mindenkinek segített, a segítőkészség a vérében volt. Pedig sokan nem

azt a következtetést vonják le, hogy „XY milyen rendes, hogy segít nekem”. Úgy vélik, hogy a segítséget eleve megérdemlik, az jár nekik. És inkább azt tartják számon, hogy mi mindenben nem segített az a valaki. János ebből a szempontból kevesebb illúzióval bírt, kevesebbet csalódott. De ő is nagyon sokaknak segített.

– *Anna az írás terén nagyon tudatosnak tűnt, mindig megtervezte, mit csinál, és azt végre is hajtottta.*

– Ráadásul úgy, hogy kigondolta, elhatározta, leült, és megírta. Különleges volt az is, ahogy a fellépésekhez, előadóestekhez viszonyult. Mesélte, hogy ha két-három nap kimaradt, nem kellett előadást tartania, nyugtalan lett, rosszul érezte magát. Nem volt benne semmiféle drukkk vagy izgalom a színpadon. Elemében volt, jó humorral, a közönség minden rezdülését érzékelve, mégis a maga gondolatmenetét pontosan követve, szellemesen, szórakoztatóan tudott beszélni a mikrofon előtt is. És ez Jánosnál is így volt. Bármikor kész volt a nyilvánosság előtti megszólalásra, Szinte nem érzett

Oláh János és Mezey Katalin a csíksomlyói búcsún, 2015-ben

különbséget a magánbeszélgetés és a nyilvános megszólalás között.

– Anna úgy írt, mint a napszámos, kötelességtudóan. Jánossal való beszélgetéseimkor mindig azt éreztem, hogy több időt szeretne az írásra szánni, mint amennyit más feladataival, kötelességeivel foglalkozott.

– Jánosnak mindig sokkal több ötlete, terve volt annál, mint amennyit megírt. Másrészt nagyon sokszor nekifogott egy-egy munkának, sokat javított az írásain. Virtuózan, egyedülállóan tudott fogalmazni, szokatlan és sajátos volt a képi világa, a szavak olyan árnyalatait villantotta fel, amelyek másnak nem jutnának eszébe. Különleges, a tudatalattiban születő, álomszerű asszociációk, gondolat- és szótársítások jellemzik verseit: „Sátán belében tekergő utak, / a négykézlábon eltöltött idő / rémülten ásít, mint a kályhacső, / vár, mint kotlós lyukas kosár alatt” (Sötétkamra). Rajta kívül ki tud ilyen sorokat írni? Sokszor tanács-talan vagyok a kézírathagyatéká-

val. Most jelent meg a *Csókkold meg a csizmám!* című posztumusz elbeszéléskötete. Sokat kellett töprengenem rajta. Még írógéppel kezdte írni ezeket az elbeszéléseket, aztán kézzel kijavította a gépelt szövegeket, aztán itt-ott átragasztotta őket. Majd beírta számítógépbe, kinyomtatta, és kézzel több ízben átjavította. Pedig már az első változat is nyomdakésznek mondható. Nem érteni, miért javította újra és újra át. Anna és János munkamódszere egyébként nagyon hasonló volt. Először mindketten kézzel írták meg a műveiket. Utána kézírásból maguk írták át gépbe. Mindketten sokat javítottak a kéziratból gépiratba való áttétel során. Ezzel szemben sokak, így például én is, már először is gépbe – most már nyilván számítógépbe – fogalmazok. Ennek előnye is, hátránya is az, hogy nem maradnak fenn a szövegfejlesztés során keletkezett javítások, át- meg átváltzatok.

– Annának nagyon fontos volt a spiritualitás, ez foglalkoztatta

az írásaiban is. János munkáiban nem annyira hangsúlyos ez a téma. Jól gondolom ezt?

– Az utolsó évek versei közt nagyon sok megrendítő írás található, amelyeknek az istenhit az alapélményük. A hit és a kétely. Írásai azonban kezdetől tartalmaznak egy – a kívülálló számára – megismerhetetlen, megfejthetetlen mélységet sejtető réteget, amelyben a spiritualitás – hol a korai, elvont fogalmak helyett képekben látó ember, hol a mitikus, szimbólumokban gondolkodó ember, hol a kollektív tudatalattival birkózó modern ember világának részeként – jelen van. Nem valamely átgondolt rendszerben, hanem a Logoszhoz, a „kezdetben vala az Igé”-hez fűződő viszonyába rejtve, akkor is ott gomolyog a verseiben a megmagyarázhatatlan, ha – mint általában – a leghétköznapibb képek és költői alakzatok uralják is a szöveget.

Az Oláh János-i kozmosz a költő összetett világképe, amely sem teológiai tételekkel, sem a tudományos hipotézisekből összetákolta ateizmussal nem éri be. Egyszerre veszi igénybe a népi hiedelmek, az ősi mítoszok, a keresztény szimbolika, a természeti törvények elemeit, és válik verseiben mindez mozgalmassá látomássá. Spiritualizmusa a világ lényegéhez való, sokszori, sokfelől induló közelítések során összegződik, valahogy úgy, ahogy *Gaia anyánk* című versében írja: „Templomtorony hatol a földbe, / és Gaia anyánk megtermékenyül. / Szerelmesen fölkapja ölbe, / s fülebe duruzsol a jeges úr. // Szégyenlősen fordulnék félre, / hogy ne lássam e furcsa, ősi nászt, / büntudattal kényszerítesz térdre / Uram, te, ki zajgó lelkembe látsz.”

Erős Kinga

Reményt foganva – „Istennel viselősen” Jókai Anna – Kozma Imre: *A remény ablaka*, Éghajlat Könyvkiadó, 2013.

Az ablak a *kitekintés*, a mozdulatlan szabadulás lehetősége bezártságunkból, a fény ígérete a homályban, a tiszta és tisztító levegő beáramlásának lehetősége ott, ahol testi-lelki fáradtság lesz úrrá életadó fáradtságainkon. Az ablak a *betekintés* lehetősége egy másik világba, a Másik világába anélkül, hogy saját belső világunkat elhagynánk: szemléleti horizontunk tágul, távlatokkal gazdagodik, a végtelenre nyílik – mi pedig formálódunk, alakulunk, változunk e megnyílásban. Belső szobánkából kitekintve az ablak a szemlélődésnek rajzol teret, keretet – a szemlélődésnek, amely valamiképp az imádság rokona. Találkozás egy nagyobb hatalommal, talán a „nagy ismeretlen Úr”-ral, akinek „mégis csak vendége”-i vagyunk – ahogy ezt egykor Kosztolányi írta a Logodi utca ablakában.

Jókai Anna és Kozma Imre beszélgetőkönyve a remény ablaka. Egy „mindig reményben élő író és a szolgálatában irgalmasságot és reménységet hozó szerzetes dialógusa” (*Előszó*): lelki olvasmány, amely megállít a zajban, amelyben „a gondolkodás csendjét fecsegő lármával fölcseréltük”, és az elmélkedés meghitt és teljes önmagunkat igénylő csendjébe vezet. Megsejteni velünk, hogy „a Kronoszban Kairosz van” (*Ima az emberiséghez*), hogy a megállíthatatlan, sodró időfolyam mélyén időtlen, minőségi pillanatok rejlenek: találkozásaink, amelyekben „magától értetődően felragyog az Isten arca” (*Isten-alakú hiány*). Mert egy igaz beszélgetésben mindig remény születik: ablak nyílik a másik emberre és általa önmagunkra, annak a jelenlétében, aki mindig ott van, ha valahol ketten-hárman összegyűlnek. A találkozás kölcsönös megajándékozottság, amely közösséget teremt: „akinek elajándékozunk életünket, azzal összetartozunk” (*Mindennapi reménységeink*).

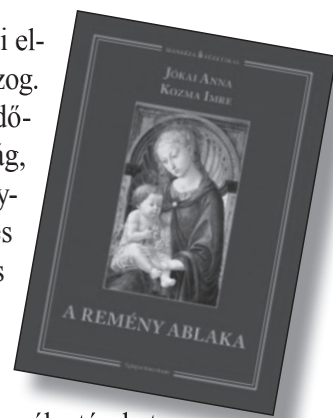
A remény ablaka papírra vetett beszélgetései egy élő szellemi-lelki találkozás erőterébe vonják az olvasót. A kötet fejezetei tizennégy stációs lelkigyakorlatként önmagunkkal és a titokzatos Másikkal folytatott párbeszédre hívnak. E dialógusban nyilvánvalóvá válik, hogy „a szeretet drámai”, s hogy „a szeretetben az ember önmagát kockáztatja” (*Reménységnek reménysége*) – amiképpen önmagunkat kockáztatjuk olvasás közben is, amely (ebben a kötetben) mindig az

imádság, a befogadott ige feletti elmélkedés határmezsgyéjén mozog.

Szellemi egységével egy időben figyelemre méltó gazdagság, többszólamúság jellemzi a könyvet. Ahogy egy élő beszélgetés folyama hullámzik, folyamatos belső alakulásokkal, váratlan irányváltásokkal a maga törvényei szerint, úgy étellel, belső mozgással telítettek e beszélgetéseket rögzítő könyvfejezetek is. A dialógusokat pedig eszszék, versek tagolják, nem azért, hogy megakasszák, hanem hogy egy más műfaj nyelvén elmélyítsék az olvasottakat.

A kötet ezen túl betekintést nyújt két, szó és tett (mindkettő a reménység hiteles megnyilvánulása) köré épült életműbe is. Jókai Anna szépírásaiba: „két sírás közt elringattalak / a hó alatt magvadat rejtetem / [...] és az örvényből partra tettelek / [...] rázhatod az öklöd / az én tenyerem áldásra / nyitva” (*Ima az emberiséghez*), illetve Kozma Imre szeretetszolgálatába: „a reménység édestestvére a jelenben való megcselekvés” (*Mindennapi reménységeink*). Saját gondolataik kifejtése közben a szerzők másokat is megidéznek: a dialógusokban olvashatjuk többek között Aquinói Szent Tamás, Hamvas Béla, Mécs László, Németh László és II. János Pál pápa szavait.

A fejezetek alkotta tizennégy stáció korunk emberének egzisztenciális és szociális problémái mögött a mindenkori ember lelki, szellemi életének lényegi kérdéseire fókuszál – és tárja ki gondok közé zárt világunkban a remény ablakát. Efelé fordulva látjuk, hogy „emberi kapcsolataink aszerint alakulnak, hogy hogyan hallgatunk Isten szavára” (*Mindennapi reménységeink*), s hogy „az a fontos ember, aki adott pillanatban lerója azt az adót, amivel a másik embernek tartozik” (*Legyetek derűsek*): mert „a szeretet életmentés” (*Mindennapi kenyerünk és a jóllét*), és „amikor az egyik ember megbocsát a másiknak, új életet ajándékoz neki” (*Az életre vezető keskeny út*). A szerzők a személyes jelenlétben, az embertársunk mellett elköteleződő szeretetben felragyogó reményt kínálják segítségül hazánk és Európa XX. századi történelmi traumáival, a társadalom szociokulturális és politikai megosztottságával kapcsolatos tapasztalatainkban is: „eszmék, ideológiák bűvöletében egy embert megítélni nem lehet”, az ilyen ítéletnek „fogalma sincs az emberi méltóságról” (*Feloldozások*).

A spiritualitás az egyetlen, „amely tartóssá tudja alakítani a kapcsolatokat úgy, hogy le tudja győzni az idegenszerűséget” (*Egymás testvérei vagyunk*), „a történelem tartóereje” ugyanis „a szerető emberekben van: szeretetben, amely kiszolgáltatja magát, irgalomban, amely védekezést is garantál” (*A szívén szűrt világ feltámadásra vár*).

A kötet megidézi, hogy ezt a védekezést, bizton-
ságot jelentette a keletnémet menekülteknek lassan
három évtizeddel ezelőtt, 1989 augusztusában – Koz-
ma Imre atya vezetésével – a zugligeti plébánia és
a Magyar Máltai Szeretetszolgálat: mert „a szeretet
egyenlő a befogadással, a befogadásnak pedig nincs
alternatívája” (*Jövönk a jelenlét*). Néhány hónappal
később, karácsonykor ugyanez a szolgálat nyújtott re-
ményt, „az ember életének kovaszát” (*Előszó*) har-
minckét teherautónyi segélyrakománnyal segítve test-
véreinket a romániai forradalom napjaiban.

Bár a kötet megjelenése nem kötődött e lassan há-
rom évtizede, karácsony misztériumának közelében

zajlott történelmi események jubileumához, és nem
kapcsolódott karácsony ünnepéhez sem, a betlehemi
jászol titka mégis visszatérő motívum *A remény abla-
kában*. A könyv többszöri tanúsága szerint a remény-
ség jelenléte – bennünk – azon múlik, hogy felismer-
jük-e: kapcsolatainkban a szívünk „Istennel viselős”
(*A magzat imája*); hogy „megszületik-e nekünk újra
a Gyermeke, akiben az Isten harmatlábakon közeledik
hozzánk. Aki a megfogant magzat észrevehetetlenség-
ével lépett a világba. Aki azt mondta, irgalmat aka-
rok, nem áldozatot” (*Karácsony Európában*).

A héber irgalom (*rahamin*) szógyöke az anyaméh
(*reham*). „Az irgalmasság” tehát, „ha a szó jelentésé-
nek gyökereit keressük, arra a biztonságra utal, ami-
ben a magzat részese az anyaméhben. Ezt a védett-
séget kínálja az irgalmas szívű ember a másik ember
számára. Ezáltal van jelen a remény az életünkben”
(*Jövönk a jelenlét*).

Tompa Zsófia

„Arany a legkedvesebb költőm” Szörényi László:
Arany János évében. Tárcák és tanulmányok,
 Nap Kiadó, 2017.

A recenzió címét Szörényi Lászlónak a 60. születésnapja alkalmából készült interjújából idézem. Sok év távolából, az Arany-bicentenárium alkalmából most ismét bizonyosságát adja akkori állításának. Pedig a magyar és világirodalomnak sok más óriása is szóba jöhetne, tallózva a tudós szerző életművében Propertiusztól Petőfig, Zrínyitől Kölcseyt át Orbán Ottóig vagy Ady Endréig, akiről például így vall: „pár éve már egy Ady-összes is ott van – tudniillik az ágyam mellett –, mint hajdan apámnak.”

Szörényi ugyanis bizvást nevezhető napjaink egyik legsokoldalúbb irodalmárának: az ókori klasszikusok művei között, a neolatin kultúra világában vagy a reformkori magyar literatúrában éppolyan otthonosan mozog, mint a kortárs alkotások körében. Ír és szípkázóan ad elő, mert hisz a platóni „eleven szó” hatalmában: „Ugyanis rájöttem arra, hogy sokkal erőteljesebb hatást vált ki a hallott szó, mint az, amely látványhoz társul. Sokkal erőteljesebb hatást, még vizuálisan is!” – vallja. Millió asszociációval színezett, mély ismeretanyagról tanúskodó írásai, előadásai bizonyítják azt a meggyőződését, hogy elengedhetetlen „a művek lehető legtudományosabb, mégis mindenki számára érthető bemutatása”.

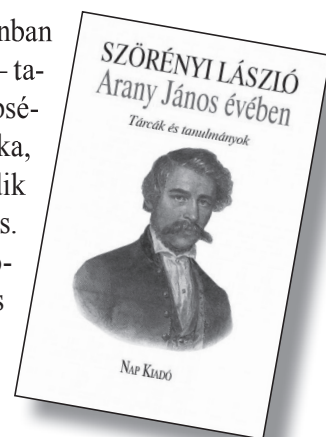
Újabb kötete illeszkedik a sorba, amely az elmúlt években rendszeresen megjelent tárcáit, tanulmányait adta közre (*Petrarca Budapesten; „Már eleget élünk?”; Latin és röhej; Az Isonzó a Dunába ömlik; A’ bohóság láncsora* stb.). Mégis különbözik a felsoroltaktól. Jelesül ez valóban tematikus munka: Arany János életműve előtt tiszteleg még a tárcákban is (*Ildom; Annus aureus – Arany-év; „Én is éltem...”; „Hazát és népet álmodánk...”*). Sajátos műfajt teremt, éleszt fel itt Szörényi. Rövid esszét – a szó eredeti jelentésének megfelelően: kísérletet – ír. Az eleven szót imitálva köt össze filológiai érdekességeket mindennapi életünket nem ritkán szarkasztikusan ábrázoló gondolatokkal. Az össznépi tudatlanság, a funkcionális analfabétizmus, az agysorvasztás, az általános „elhülyülés” rendre megkapja az illő minősítést ezeken az oldalakon, és mi sírva-nevetve csodálkozunk, hogy egyáltalán még létezőnk itt Európa közepén.

A kötet döntő hányadát azonban – *Arany János* fejezetcím alatt – tanulmányok csokra adja. Többségük elmélyült filológusi munka, azonban minden darabon érződik a szépírói, az előadói véna is. A tárgyhoz olykor csak érintőlegesen tartozó kitekintések is alapos, nagyívű tájékozottságról vallanak, és az olvasói figyelmet ébren tartva színesítik az esetleg száraznak érezhető okfejtéseket is.

Az első dolgozat („*De mi hja látszik a mélylő tengernek*”) Arany 1848-ban írt, *Losonczy István* című „népies krónikájának” bemutatásával kezdődik. Ám hamar átvált a „mélylő” szó elemzésére a költő lábjegyzete kapcsán. Majd áttér a krónika előképeire, Szent Ágostonról és Ovidiusról szólva. Találó megjegyzéseket tesz a paradoxon és az oximoron retorikai alakzataiból kiindulva Arany klasszicizmusáról, valamint felhívja a figyelmet a költő egy Milton-parafrázisára is. Mindezt olyan kötetlen stílusban teszi, hogy a nem kifejezetten szakmabeli olvasónak is felkelti az érdeklődését a kevésbé ismert mű iránt. Ha költőnk angolul írt volna, mindenütt kötelező olvasmány lenne – állítja Szörényi, és maliciával teszi hozzá: „nálunk elvileg Aranyt a legnagyobb klasszikusok egyikének tekintik, de nemigen olvassák”. E tanulmányt a kötet egyik legfontosabb megállapításával zárja, amely a következő: „A töredékekből ugyanis éppen ez az állandó belső üzöttség hatalmas erővel egészet tudott alkotni.”

A következő írás („*Az ember... a költő [mily bitang ez a név!]*”) filológiai bravúr, amely jórészt Arany János kötetkompozíciós módszerével foglalkozik, de kitér egy érdekes anagrammára is, amely a római 17-es számot (XVII) egy – sírfeliraton szereplő – latin igévé formálja. Ez a szó a VIXI, amelynek magyar jelentése: ÉLTEM. – Említésre méltó, hogy Szörényi időnként rögzült (tév)képzeteket is igyekszik megintgatni: ugyanebben a dolgozatában természetlennek nevezi a szakirodalomnak azt a közkeletű „gyakorlatát”, amely szembeállítja egymással az epikus és a lírikus Aranyt.

Fontos írás elemzi Arany János forráshasználatát a költő Szent Lászlóról írt verseiben. E művek közül a legfigyelemreméltóbb a *Szent László füve* című alkotás. Szörényi külön kiemeli, hogy a lovagkirály alakja beépül a *Toldi*-trilógiába is.

Szörényi egy másik tanulmányában azt elemzi: miért nem fejezte be költőnk Dózsa Dániel művéről, a *Zandirham* címűről írt kritikáját. A főhős a székely nép választott papi fejedelme, azaz rabonbánja. A hősköltemény róla szól, a *Csiki székely krónika* alapján. A csonka kritika históriája értékes adalék Arany történelmi tájékozódásához.

Joggal kapott középponti helyet a könyvben az *Arany János Széchenyi-képe* című tanulmány. Az elemzés természetesen a *Széchenyi emlékezete* című ódával kezdődik, majd Cs. Szabó László és Csokits János vitájával folytatódik. Ezt egy izgalmas filológiai fejtegetés követi Arany sajátos helyesírásáról és nagyon lényeges központozásáról, valamint az általa alkalmazott idézetekről. Megállapítja: „Arany elkepesztően tömény költő, és sokrétű.” Másutt indokoltan jelenti ki: „Arany nemcsak Széchenyiről szól, hanem Széchenyiből ír!” Megtudhatjuk Szörényi Lászlótól azt is, hogy a feladat teljesítése, a mű megírása kapcsán Arany csak Széchenyit kellett végigolvasnia, hanem – elemző módon – saját magát is. Nagyon alapos munka Szörényi tanulmánya, érdemes többször és figyelmesen elolvasni, ahogy a szerző is teszi a vizsgált alkotással.

Az *Arany János, ha jegyzetel* című dolgozat érdekes, egyben humorral telített írás. Gyümölcsöztethető a lappangó műfaji vita, amely Erdélyi János és Arany között zajlott, még ha életükben ez nem is vált nyilvánossá. A lezáró, Catullus lírájához kapcsolódó filológiai elemzés pedig olyan szellemes, mint a tárcák legjobb részletei.

Arany költői emlékezete és Jókai címmel komparatistikai remeklést olvashatunk, amely mnemotechnikai kérdéseket is fölvet, nem feledkezve meg arról, hogy természetesen a zsenik emlékezetét vizsgálja. Egy rendkívül markáns megállapítása axiómaként kívánczik ide: „Élet és irodalom; irodalom és élet textológiai is szétválaszthatatlanok.”

Szó esik még a kötetben az Arany kritikai kiadás utolsó, 19. kötetéről, Korompay H. János kitűnő és áldozatos munkájáról, amely a költő öregkori leveleit tartalmazza. Megjegyzendő, hogy a műnek korántsem csupán az irodalomtörténészek számára van nagy jelentősége, de haszonnal forgathatja a történész, forrásmunka lehet más társadalomtudósok, például politológusok számára is.

Gaál Gábor és Méliusz József levélváltását és a ketőjük közötti, komolyabb sértődéshez vezető nézeteltérést is megidézi – *Egy furcsa huszadik századi Bolond Istók* címmel – az a tanulságos elemzés, amely a valamikor ismert nevű Gereblyés László két Arany-imitációját veti össze. Az első a kolozsvári Korunkban jelent meg 1934-ben, ám ez a *Bolond Istók* éppúgy abbamaradt, mint az 1969-es „javított és bővített” változat. Szörényi László jó okkal ír szellemesen és gyilkos gúnnyal a szerzőről és epikus művéről. Úgy véli: a – valaha a Nagyvilág című folyóirat főszerkesztőjeként is tevékenykedő – költőt „mint imitátort valamilyen módon számba vehetjük”. Gereblyés jó példa rá: az elmúlt másfél évszázadban a legkülönbözőbb irodalmi színvonalat képviselő poéták érezték késztetést arra, hogy Arany Jánoshoz viszonyítsák magukat.

A kötet zárása tisztelgés a pályatárs és barát, Csűrös Miklós emléke előtt. Az ő Arany-képének fontos oszlopa, hogy „Arany megkerülhetetlen!” A másik pedig minden bizonnyal Arany humorának megvilágítása és hite a mester „visszatérésében”.

Az ismertetés elején idézett interjúban Szörényi László felvázolta következő időszakának feladatait. Sokat teljesített azokból, és remélem, hogy lesz ereje a többi elvégzéséhez is. Akkor azt mondta: „Évek óta módszeresen gyűjtöm az anyagot egy Arany János epikájáról szóló monográfiához. Ezt nem adtam fel...” E könyvvel nagyot lépett előre az összegző mű felé.

Papp István Géza

Ami a szavak mögött lappang Oláh János:
Csókkold meg a csizmám!,
Magyar Napló Kiadó, 2017.

Az archaikus léttörvények tisztelete, a tradicionális életrend megbecsülése, a megtartó hagyomány folytonossága Oláh János értékvilágának tartópillérszerű elemei. Ezért is lehetett ő – „sült realista” létére is modern íróként – egyfelől a föld, a munka, a kétkezi szorgosság, másfelől a kényszerűen elszenvedett XX. századi létabszurdítás és pusztulás krónikása is.

Oláh János *Csókkold meg a csizmám!* című, két novellafüzérből álló posztumusz prózakötete – a hat évvel ezelőtt megjelent *Száműzött történetekhez* hasonlóan – afféle „történelmi lecke fiúknak”, s még inkább felejtésre kárhoytatott, kollektív amnéziában szenvedő felnőtteknek.

A két részre tagolt, szám szerint nyolc elbeszélést tartalmazó könyv a valóság ismerete, a tények tisztelete és az igazság szeretete jegyében könyörtelen, szókimondó bátorsággal és illúziótlan írástudói felelősséggel vállalja egy letűnt korszakkal való szembenézést. Az *elbeszélések a háború és a békétlenség idejéből* alcímet viselő, roppant koherens kötet – mindenféle prózapoétikai szemfényvesztéstől tartózkodó – narrátora nemcsak a második világháború minden képzeletet fölülmuló megpróbáltatásait festi eleven színekkel, de a kommunista rendszer által tönkretett magyar falu kisvilágát, annak sokszorosan megnyomorított, jellegzetes figuráit is nagy megjelenítő és felidéző erővel tárja elénk.

A tipikus sorsok és élethelyzetek revelációszerűen megrendítő felmutatásával mikrorealista módon árnyalt és hiteles képet rajzol a szabadság nélküli rendvilágáról. Arról a mindmáig lezáratlan, félig sem bevallott múltrol, amely jelenkori rossz közérzetünk egyik legfőbb okozója is.

Egy Oláh Jánossal készült interjú idevágó részlete ars poeticus pontossággal beszél arról, mit gondol a szerző saját írói céljairól: „Minden írónak és minden olvasónak a saját lelkiismeretére van bízva, hogy mit ír meg és mit olvas el. Az író felelőssége talán egy hajszállal nagyobb, mint az olvasóé, de csak egy hajszállal. [...] Az én írásaim nem, vagy csak igen kis mértékben fikciós, képzelet szülte írások, sokkal

inkább a saját, a családi és a népi emlékezet szilánkjainak restaurált változatai. [...] A történet archaikus igazsága számomra mindennél fontosabb. Ezt szeretném minden írásomban megközelíteni.”

A *Csókkold meg a csizmám!* legfőbb értéke az elemi tisztaságra és emberi teljességre figyelő szellemi beállítódás. Ezt az attitűdöt a legnemesebb (móriczi, sántai) hagyományokra tekintő prózanyelv közvetíti az olvasó felé. Élet és irodalom, valóság és fikció állandó érintkezése magyarázhatja, hogy a mindenkor elbeszélő külső-belső életideje a *story* és a *history* egymást feltételező, kettős fénytörésében vetül az artisztikus szépséget, emberi mélységet és nyelvi erőt sugárzó történetekre.

Miközben a korábban – ilyen leplezetlen nyíltsággal és szociografikus pontossággal – soha senki által el nem mesélt történeteket olvasom, egyre bizonyosabb vagyok abban, hogy a mögöttünk hagyott évtizedek társadalom-, falu- és lélekrombolásáról akárhány történelmi, szociológiai, közgazdasági és egyéb tudományos munka sem szólhatna olyan hitelesen és pontosan, mint Oláh János könyve.

Az alig százoldalnyi elbeszéléskötet – amely virtuális (kis)regényként is olvasható – megindító affektivitással, választásra és válaszadásra kényszerítő módon ábrázolja mindazt a létrontást, amit az 1989 előtti évtizedek során a magyarságnak lélekben, szellemben, erkölcsben, demográfiai mutatókban és materiális javakban el kellett szenvednie. Ugyanakkor nem publicisztikus hevülettel, hanem a modern népiség legjobbait jellemző expresszív erővel, líraian telt realizmussal, poézisbe hajló élménysűrűséggel és sorsvállaló altruizmussal veszi számba a közösség történelmi gondjait.

A *Csókkold meg a csizmám!* olvasása során a magyarság sorskérdéseit egzisztenciális érvényű és hamleti mélységű létdilemmaként megéllő, feltétlenül életigenlő, sorsjobbító íróval folytathatunk párbeszédet. Oláh János kötete azért is érdemel kitüntetett figyelmet, mert csakis a múltbeli traumákkal szembenező, tiszta emlékezés lehet a jelenbeli helytállás, a felelősségteljes és bátor cselekvés záloga.

Ködöböcz Gábor